

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

3

2000

Војно
ДЕЛО
општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3/2000.

ГОДИНА LI

мај – јуни

Издаје двомесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-потпуковник (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник;
проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован ИЛИЋ, пуковник;
др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; др Јан МАРЧЕК,
пуковник; мр Милан ШУМОЊА, потпуковник

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

мр Милан ШУМОЊА, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565;
технички секретар 642-653 * Претплата: 645-020 * Пошт. фак
692 * Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за
ВИЗ шифра 963 * Цена броја 50,00 динара; за иностранство
8 USD, 13 DM.

САДРЖАЈ

	<i>Свенародни отаџбински рат</i>	
Драгољуб Ојданић, генерал армије	Општенародни отпор агресији Северноатлантског пакта на Савезну Републику Југославију	9
Златоје Терзић, генерал-потпуковник	Образовно-научне установе Војске Југославије у супротстављању агресији Северноатлантског пакта	18
Проф. др сци. мед. Милоје Прерадовић	Психолошко-психијатријске последице агресије Северноатлантског пакта на Савезну Републику Југославију	24
	<i>Међународни односи</i>	
Академик Михаило Марковић	Доминација великих сила на Балкану и појава избеглиштва	30
Проф. др Гавро Перазић, генерал-мајор у резерви	О документу из Рамбујеа	38
Др Јелица Курјак	Концепција националне безбедности Руске Федерације	51
	<i>Одбрамбени систем</i>	
Др Александар Игњатовић, генерал-мајор	Угрожавање живота људи изазивањем опште опасности	63
Др Драган Јовашевић	Кривичноправна заштита стражарске, патролне и сличне службе	79
Др Јан Марчек, пуковник	Преференција интерперсоналних особина личности војних старешина	87
	<i>Погледи</i>	
Проф. др Момчило Милиновић	Потреба научно-техничке сарадње малих и великих земаља	108
	<i>Приказ</i>	
Александар Сенић	Нове димензије политике безбедности	114

SOMMAIRE

Guerre populaire pour la patrie

- Dragoljub Ojdanic,
Général d'Armée Résistance populaire contre agression de l'OTAN envers République Fédérale de Yougoslavie 9
- Zlatoje Terzic,
Général de Division Etablissements scientifiques et d'éducation durant la confrontation avec l'OTAN 18
- Prof. dr Miloje Preradovic Conséquences psycho-psychiatriques de l'agression de l'OTAN contre la Yougoslavie 24

Rapports internationaux

- Académicien Mihailo Markovic Domination des grandes puissances sur les Balkans et apparition des réfugiés . 30
- Prof. dr Gavro Perazic,
Général de brigade en Document de Rambouillet 38
réserve
- Dr Jelica Kurjak Conception de sécurité nationale de la Fédération Russe 51

Système de défense

- Dr Aleksandar Ignjatovic,
Général de Brigade Menace de la vie humaine par le danger général 63
- Dr Dragan Jovasevic Protection pénalo-juridique du service de garde, de patrouille et services pareils . 79
- Dr Jan Marcek,
Colonel Préférence des propriétés interpersonnelles des individus des autorités militaires 87

Points de vue

- Prof. dr Momcilo Milinovic Nécessité de coopération sciento-technique des armées des petits et des grands pays 108

Compte-rendus

- Aleksandar Senic Nouvelles dimensions de politique de sécurité 114

CONTENTS

	<i>General patriotic war</i>	
Dragoljub Ojdanić, General of the Army	General people's resistance to the aggression of the North Atlantic pact against the Federal Republic Yugoslavia	9
Zlatoje Terzić, Lt. General	Education-scientific establishments of the Yugoslav Army in withstanding the aggression of the North Atlantic pact . .	18
Prof. D Sc Miloje Preradović	Psychologic-psychiatrical effects of the aggression of the North Atlantic pact against the Federal Republic Yugoslavia	24
	<i>International relations</i>	
Mihailo Marković, Academician	Domination of big powers in the Balkans and the phenomenon of refugees	30
Prof. D Sc Gavro Perazić, Major General, res.	The document from Rambouillet	38
D Sc Jelica Kurjak	National security concept of Russian Federation	51
	<i>Defence system</i>	
D Sc Aleksandar Ignjatović, Major General	Endangerment of human life by provoking general dangers	63
D Sc Dragan Jovašević	Legal protection of personnel on sentry, patrol or similar duties	79
D Sc Jan Marček, Colonel	Preferential interpersonal traits of military leaders	87
	<i>Views</i>	
Prof. D Sc Momčilo Milinović	Need for scientific-technical cooperation between armies of small and big countries	108
	<i>Reviews</i>	
Aleksandar Senić	New dimensions of the security policy .	114

Всенародная Отечественная война

Драголюб Ойданич, генерал армии	Общепародное сопротивление агрессии Североатлантического пакта на СР Югославию	9
Златоье Терзич, генерал-потполковник	Образовательно-научные учреждения Войск Югославии в сопротивлении агрессии Североатлантического пакта	18
Проф. д-р Милоье Прерадович	Психологическо-психиатрические последствия агрессии Североатлантического пакта на СР Югославию	24

Международные отношения

Академик Михаило Маркович	Господство больших сил на Балканах и появление эмигрирования	30
Проф. Д-р Гавро Перазич, генерал-майор в запасе	О документе из Рамбуе	38
Д-р Елица Курьяк	Концепция национальной безопасности Русской федерации	51

Оборонительные системы

Д-р Александар Игнатович, генерал-майор	Угроза жизни людей из-за вызова общей опасности	63
Д-р Драган Йовашевич	Уголовно-юрисдикционная защита караунной, дозорной или иной похожей службы	79
Д-р Ян Марчек, полковник	Преференция интерперсональных качеств личности военных начальников	87

Взгляды

Проф. Д-р Момчило Милинович	Нужда научно-технического сотрудничества армий малых и больших стран	108
--------------------------------	--	-----

Разборы новых книг

Александр Сенич	Новые размеры политической безопасности	114
-----------------	---	-----

<i>Der gesamtvölkische Vaterlandskrieg</i>	
Armeegeneral M. Sc. Dragoljub Ojdanić	Der gesamtvölkische Widerstand gegen die Aggression des Nordatlantikpakts gegen die Bundesrepublik Jugoslawien 9
Generaloberstleutnant Zlatoje Terzić	Die Ausbildungs- und Wissenschaftsinstitutionen der Armee Jugoslawiens und das Widersetzen der Aggression des Nordatlantikpakts gegen die Bundesrepublik Jugoslawien 18
Prof. Dr. Miloje Preradović	Die psychologischen und psychiatrischen Folgen der Aggression des Nordatlantikpakts gegen die Bundesrepublik Jugoslawien 24
<i>Die internationalen Verhältnisse</i>	
Akademienmitglied Mihailo Marković	Die Domination der Großmächte auf dem Balkan und die Entstehung des Flüchtlingsums 30
Reservegeneralmajor Prof. Dr. Gavro Perazić	Über das Rambouillet-Dokument 38
Dr. Jelica Kurjak	Das Konzept der Nationalsicherheit der Russischen Föderation 51
<i>Verteidigungssystem</i>	
Generalmajor Dr. Aleksandar Ignjatović	Die Gefährdung des Lebens des Menschen durch die Heraufbeschwörung der Gemeingefahr 63
Dr. Dragan Jovašević	Der strafrechtliche Schutz des Wach-, Patrouillen- oder anderen ähnlichen Dienstes 79
Oberst Dr. Jan Marček	Die Bevorzugung der zwischenmenschlichen Eigenschaften der Persönlichkeit der Offiziere 87
<i>Ansichten</i>	
Prof. Dr. Momčilo Milinović	Das Bedürfnis nach der wissenschaftlich-technischen Zusammenarbeit zwischen der Armeen der kleinen und der großen Länder 108
<i>Besprechungen</i>	
Aleksandar Senić (Übers.)	Sicherheitspolitik in neuen Dimensionen 114

Општeнaрoднa oтпoр aгрeсијa Сeвeрнoaтлaнтскoг пaктa нa Сaвeзнy Рeпyбликy Јyгoслaвијy

УДК: 355.013.4:327.51(1-15:497.1)

Дрaгoљyб Oјдaнић, гeнeрaл aрмијe

Прe нeгo штo прeђeм нa тeмy Сaмпoзијyмa, a с oбзирoм нa тo дa сaм дyгo, y дрaмaтичнaм трeнyцимa пoлитичких прeвирaњa нa тлy прeтхoднe Јyгoслaвијe, слyжбoвao нa Кoсoвy и Мeтoхији, пoкyшaћy дa oдгoвoрим нa јeднo сyштинскo питaњe: *кo – Срби или Албaнци – имa прeчe истoријскo прaвo нa Кoсoвo и Мeтoхијy?* У вeзи с тим, нaвeшћy нeкe нeoбoривe истoријскe чињeницe:

1) У врeмe дoсeљaвaњa Слoвeнa нa Кoсoвo и Мeтoхијy нeкa aрбaнaшкa плeмeнa сy живeлa нa пoдручјy сaдaшњe Албaнијe. Албaнци сy, прeмa нeким њихoвим „истoријским тyмaчeњимa“, нaслeдници плeмeнa Дaрдaнa кoјe јe, кaснијe, кao пoлyрoмaнизoвaнo стaнoвништвo yтoплeнo y визaнтијски нaрoд.

2) Зa врeмe српских влaдaрa, aрбaнaшкa плeмeнa, y oднoсy нa Србe и oстaлe нaрoдe, нису билa ничим дискриминисaнa. Тo пoтврђyјe и пoдaтaк кoји нaвoди aкaдeмик Димитријe Урoшeвић дa јe титyлa цaрa Дyшaнa глaсилa: „Цaр Србa, Гркa, Бyгaрa и Aрбaнaсa“. У истoм извoрy сe нaвoди дa сy Албaнци, кao и Срби, били присутни при прoглaшeњy првoг, oднoснo другoг дeлa Зaкoникa цaрa Дyшaнa.

3) Бaрски бискуп Бици, пo пaпинoм нaлoгy, oбишao јe 1610. гoдинe Кoсoвo и Мeтoхијy јeр сy вeћ тaдa нa тим пoдручјимa живeли мaлoбрoјни кaтoлици (Хрвaти), кoји сy били рудaри или тргoвци. Он јe, бaвeћи сe питaњeм кoји свe нaрoди живe нa Кoсoвy и Мeтoхији, нaвeо свe сeм Албaнaцa, јeр их тaдa тy и нијe нaшao. Нaимe, oни сy живeли y плaнинским дeлoвимa изнaд Кoсoвa и Мeтoхијe (Прoклeтијe и пoдручјe зaпaднo oд њих).

4) Нeмa никaквих пoдaтaкa дa сy Aрбaнaси или Aрнaути, кaкo их јe нaш нaрoд нaзивao, билo y кoјeм пoглeдy експлoатисaни зa врeмe влaдaвинe српских влaдaрa, штo пoтврђyјe нaвeдeни пoдaтaк y вeзи с цaрeм Дyшaнoм.

5) У тyрским дeфтeримa, oднoснo држaвним књигaмa пoписa живљa кoјe јe живeлo нa пoдручјимa нa кoјимa сy влaдaли Тyрци, нaвoди сe дa

* Изaбрaни тeкстoви сa Сaмпoзијyмa o тeми Унивeрзитeти и нaучници Србијe y свeнaрoднoм oтaцбaнскoм рaтy мaрт-јyли 1999, oдржaнoм y Бeoгрaдy 21. мaртa 2000. гoдинe.

су Срби живели у областима које и сада њима припадају, док се Арбанаси, односно Албанци, и не помињу.

6) За време српске владавине на простору садашње Албаније између Срба и Арбанаса није било сукоба изузев између велможа и себра, али су то били класни, а не национални сукоби.

7) До сукоба између Срба и Арнаута на подручју Турске царевине (у областима које су они освојили око 1450. године) дошло је до масовног преласка Арбанаса у ислам. Тиме су они стицали одређене имовинске и политичке привилегије на рачун српског живља. Будући да су служили у турској војсци, један од задатака им је био држање у покорности српске раје. Заузврат, од турских главара добијали су разне бенефиције, па тако и право да им Срби буду слуге. Сукоби између Срба и Арбанаса отпочели су, дакле, тек од половине 15. века, када су у њихове пределе дошли Турци и Арбанаси примили ислам.

8) За положај Срба на Косову и Метохији важно је да су основни узроци њиховог неспоразума с Албанцима настали тек по успостављању турске власти. Срби су били раја, а експлоатисали су их и Турци и Албанци, који су били у служби Турака. Најжешћи сукоби су имали за последицу почетак сеоба Срба са Косова и Метохије. Прва велика сеоба Срба, под Арсенијем Чарнојевићем III, догодила се 1690. године. До ње је дошло због тога што су Аустријанци, после одбијања турске опсаде Беча 1688. године, наставили с прогоном Турака, а придружили су им се и Срби у нади да ће се ослободити од турске власти. Међутим, Аустрија се повукла јер је изгубила тај рат. Истовремено, због страха од репресалија, више од 100.000 Срба иселило се с Косова и Метохије пут Војводине, односно Мађарске, тадашње Угарске. На њихова места, у питоме косовске пределе, населили су се Арбанаси, које су ту довеле турске власти у знак признања за учешће у борби против Аустријанаца и Срба.

9) До друге велике сеобе Срба са Косова дошло је 1737. године. Аустријанци су поново напали Турке, а Срби су били на страни Аустрије, која им је обећала слободу ако Турци буду протерани са Балкана. Као и у претходном случају, Арбанаси су се борили на страни Турака. Будући да ратна срећа ни тада није послужила Аустријанце, они су се поново повукли, а за њима десетине хиљада Срба с Косова и Метохије, под вођством патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабанде. Поновила се ранија ситуација, Срби су се повлачили у страху од освете, а подручје Косова и Метохије турске власти су насељавале арбанашким живљем.

10) Арбанаси су и после насељавања на Косово и Метохију остали у служби Турака. Из бројних писама српских конзула из Приштине и Призрена види се да је положај Срба под Арбанасима био тежи него под Турцима, јер су многи од турских власти тражили заштиту од арбанашког терора.

11) Иако су били привилеговани код турске власти, Арбанаси су желели да буду самостални. Због тога су, 1878. године, у Призрену основали Прву призренску лигу. То је, у ствари, био проглас арбанашких

ага и бегова који су желели да се ослободе од турске власти. Али, ни у једном од два програма те лиге ништа се није говорило о судбини Срба на Косову и Метохији, што значи да би остали у ропству и у случају да су Арбанаси добили самосталност. Међутим, Турци су уништили Призренску лигу и нису дозволили Арбанасима да се ослободе, али су их задржали у својим службама – жандармерији и башибозуку.

Значајна је чињеница да Арбанаси никада нису владали Косовом и Метохијом, већ су само службовали у турским јединицама и у полицији, тј. учествовали су у вршењу турске власти као службеници. Осим тога, Косово и Метохија за време турске власти нису били никакво јединствено административно подручје (чак ни турско), јер је то подручје било подељено на пашалуке, вилајете и ејалете, на чијем су челу били Турци.

12) Трећа сеоба Срба са Косова и Метохије уследила је после Берлинског конгреса, 1878. године, када су европске силе признале Србима резултате њиховог рата против Турака 1876. године и дозволиле им да се населе у подручја јужно од Ниша, Јабланице, Прокупља и Куршумлије. На тим подручјима је било много Арбанаса који су се повукли на Косово и Метохију, одакле су, по трећи пут, истерали бројне Србе.

13) Иако је краљ Петар I Карађорђевић понудио косовским Арбанасима заједничку борбу против Турака у Првом балканском рату, они су позив прво прихватили, а онда су обећање изневерили и злоупотребили велике количине оружја које им је српска страна дала у нади да ће испунити обећање. Наиме, само Приштину је бранило неколико хиљада Арбанаса, који су користили и српско оружје дотурено ради заједничке борбе против Турака.

14) После победе савезника у Првом балканском рату, на Лондонској конференцији, 1913. године, признато је право Срба на Косово и Метохију (Црној Гори су додељене општине Исток, Пећ и Ђаковица). Граница Србије је на Космету и Метохији повучена према подацима које су амбасадори учесници те конференције нашли у турским дефтерима. Тада су Косово и Метохија поново ушли у састав Србије.

15) За време Првог светског рата, током повлачења српске војске преко Албаније, Арбанаси су починили стравичне злочине према српским војницима, који су морали савлађивати не само врлети албанских планина него и велику хладноћу и глад. Међутим, највећи проблем били су Арбанаси, који су у албанским гудурама убили десетине хиљада Срба.

16) После стварања Краљевине Југославије Арбанаси су наставили борбу против нове власти и организовали познати покрет Качака. Такође, образовали су и албански комитет као своје политичко представништво, и никада нису прихватили нову власт.

17) Коминтерна је сматрала да је Краљевина Југославија великосрпска и прозападна творевина, настала првенствено због тога да се нанесе штета Совјетском Савезу, па је свим силама радила на томе да се она разбије. То је на свом 4. конгресу и непосредно наложила

југословенским комунистима. У вези са Косовом и Метохијом значајни су следећи антисрпски поступци Коминтерне, односно Комунистичке партије Југославије:

а) На основу Коминтернине директиве, 1928. године, на конгресу у Дрездену, КПЈ прогласила је оружани устанак против Краљевине Југославије. Том приликом је прокламована одлука да се Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Црна Гора издвоје, а да се Косово и Метохија предају Албанији, односно шиптарском комитету.

б) На Петој конференцији КПЈ у Загребу донесена је резолуција у којој је поновљено опредељење КПЈ (тачке д и г) да се Косово и Метохија предају Албанији. Осим тога, речено је да се с Косова и Метохије морају уклонити Срби и Црногорци досељеници. Многе од њих су, током рата, истерали балисти.

в) Комунистичка партија Југославије није признавала Косово и Метохију као део Србије, па није признавала ни партијску организацију Косова и Метохије као део партијске организације Србије. Косовска партијска организација била је прво повезана с Покрајинским комитетом Црне Горе, а потом је везана непосредно за Централни комитет КП Југославије.

г) Први пут је руководство НОВ и ПОЈ признало да су Косово и Метохија део Србије у једној наредби да се Обласни штаб НОВ-а Косова и Метохије стави под команду Главног штаба Србије (било је то 1. септембра 1944. године).

д) Током НОР-а, и то после Другог заседања АВНОЈ-а, на којем је забрањено распарчавање Југославије, на подручју Албаније (село Бујан) одржана је оснивачка скупштина НОО Косова и Метохије. На том састанку, на којем је било и Срба, односно Црногораца, али највише представника ЦК КП Албаније, као и представника Албанаца с Косова и Метохије, донесена је декларација да се после ослобођења Косово и Метохија предају Албанији. Представник ЦК и Врховног штаба Светозар Вукмановић Темпо био је у то време само 30 километара удаљен од Бујана, али га нико није обавестио о припремама и одржавању те конференције. Такође, нико од учесника на том састанку није партијски одговарао због наведене декларације иако је она била у супротности с одлукама АВНОЈ-а, где је донесена одлука да се Југославија не распарчава, а они су обећали Косово и Метохију Албанији.

е) Током 1944. године, уз помоћ Немаца (који су запосели Косово и Метохију после капитулације Италијана), створена је тзв. Друга призренска лига и одлучено да се Косово и Метохија прикључе „Великој Албанији“. Тада је створена и злогласна дивизија „Скендер-бер“, која је подигла велику оружану побуну у Дреници (Косово) коју је наша НОВ морала да угуши уз огромне жртве.

ж) Почетком 1945. године Савезно министарство унутрашњих послова забранило је повратак протераним Србима и Црногорцима на Косово и Метохију, тако да се већина њих тамо никада није вратила.

Истовремено, толерисан је долазак на то подручје незнано великог броја Албанаца из Албаније.

h) После ослобођења, приликом конституисања нових органа власти, Косово и Метохија нису били ни у чему изузети иако је Тито, на Првом оснивачком конгресу КП Србије, рекао да је 90 одсто Албанаца било против Народноослободилачке војске. Тако је, уместо да се на то подручје врате они који су после окупације протерани, у новим условима, поред забране повратка протеранима, дошло до новог таласа исељавања иако је стигла нова власт. Услед тога, најважније функције власти на Косову и Метохији преузели су Албанци, мада на подручју Косова и Метохије није вођена ниједна борба с окупаторовим трупима. Наиме, борбе су вођене на рубовима те области јер су Албанци, у служби окупатора, били суровији него окупатори.

и) Септембра 1945. одржана је Обласна скупштина НОО у Призрену (за Косово и Метохију). Ту је донесена одлука да се Косово и Метохија прикључе Републици Србији! Као да и раније нису били делови Србије. Кратко време пре тога, на ужем састанку највиших партијских функционера (Бели двор), којем није присуствовао Тито, Кардељ је рекао да Косово и Метохију треба дати Албанији, али да се то неће учинити јер не дозвољавају међународне и унутрашње прилике (Владимир Дедијер, *Дневник*).

ј) У новој Југославији Косово и Метохија проглашени су прво аутономном облашћу, а после аутономном покрајином, која се, обзиром на овлашћења, веома мало разликовала од републике. Шта више, према неким ингеренцијама била је и у повољнијем положају него Србија, у чијем се саставу налазила само номинално. На пример, у Скупштини Републике налазили су се посланици са Косова и Метохије, али у Скупштини Косова није био ниједан посланик из Републике Србије. Исто тако, Покрајина је на савезном нивоу била равноправна с Републиком, јер су се у Већу република и покрајина Савезне скупштине налазили делегати Покрајине који су били у свему равноправни с делегатима Републике, тако да су у Већу могли да спрече доношење сваког закона који је одговарао Србији.

Висок степен аутономије подарен тој покрајини види се и из следећих основних чињеница: Територијална одбрана Косова и Метохије била је под непосредном командом Председништва СФРЈ, а не Србије; Покрајина је водила спољну политику, политику привредног развоја, школства и другог, имала је своју академију наука, бројне факултете, високе и више школе, средње школе итд. Ипак, све то није било довољно да Албанци буду задовољни, па су 1981. године, мада су то радили и раније док нису добили покрајину, организовали масовне демонстрације против СФРЈ тражећи републику. У ствари, реч је била о много већим аспирацијама, како се касније и показало.

к) Само је Србија свакога дана улагала у развој те покрајине 1.250.000 долара.

l) Наталитет је био стратегијска ставка политике Албанаца. Зато је и било могуће да се за кратко време национална структура на Косову и Метохији драстично измени на штету Срба, са свим штетним импликацијама, а они су своје бројно стање злоупотребљавали у политичке сврхе.

m) После распада СФРЈ, делегати Скупштине Косова који су изабрани док је постојала СФРЈ прогласили су Републику Косово, а затим је донесен и Качанички устав, с декларацијом у којој је наглашено право Албанаца да имају своју републику и да са њом постане онако како то буду учинили Хрвати, Словенци и остали са својим републикама.

На основу наведеног, могу да се изведу следећи закључци: да Албанци немају никаквих историјских права на Косово и Метохију; они су се на то подручје доселили захваљујући привилегијама које су им дали Турци на терет Срба. Срби никада нису угњетавали Албанце, који су све време били непријатељски расположени према Краљевини Југославији, СФРЈ и СР Југославији, иако се ни у једној од њих није према њима водила никаква непожељна политика. У СФРЈ Албанци су, као неписмена нација (само је једна Албанка пред Други светски рат завршила средњу школу), у целини доживели еманципацију каква до сада није регистрована на европским просторима. Унапредили су своју културу, писменост и начин живота, и остваривали су већу „количину“ власти него друге националности. Дакле, не постоје објективни разлози који су их могли навести на побуне и сецесионистичке покрете, већ је у питању националистичко стремљење. У њиховој стратегији изузетан значај имају демографска експлозија и време! Они су се на Косову и Метохији прогласили нацијом иако већ имају своју нацију у Албанији. Наиме, према савременим политичким и правним критеријумима, они су у СРЈ – национална мањина. Јер, да ли је једна национална скупина нација или национална мањина зависи од бројности највеће нације, односно од тога да ли већ постоји одређена нација. У случају косметских Албанаца јасно је да они имају своју нацију у Албанији.

И Србији и трима Југославијама пред светом одају признање и захвалност објективни Албанци, јер су у њима много напредовали у односу на своје земљаке у Албанији. То доказује, између осталог, и чињеница да албански сепаратисти не стреме за животом какав је у Албанији, него за животом нивоа Косова и Метохије.

Статус народа (нација) одређује се објективно, а не субјективно. Њихов енормни наталитет је у функцији „доказа“ да су нација, јер су на Косову и Метохији најбројнији.

Албанци у Југославији унапредили су свој животни стандард и своју културу. Наиме, увек су били равноправни с другима, а што не прихватају поредак Србије, односно Југославије – резултат је њихових политичких аспирација, а не последица грешке државе у којој живе!

Веома је важан податак да је више од 200.000 Срба и Црногораца напустило Косово и Метохију од почетка агресије НАТО-а на нашу

земљу. Истовремено, из Албаније су се на Космет доселили бројни Албанци.

Из наведеног се види еволуција својеврсне агресије Албанаца према нашој земљи која још није заустављена. Историјске чињенице непобитно указују на катастрофалне грешке које су чињене под утицајем Коминтерне, укључујући и Устав из 1974. године, у односу на Косово и Метохију као колевку српства. Отуда теза да је садашње руководство земље највише допринело садашњој ситуацији и положају Косова и Метохије историјски је нетачна. Напротив, никада ниједно руководство није учинило више да Косово и Метохија доживе просперитет и да постану равноправни део Републике Србије.

Морална победа и богато искуство

Агресија НАТО-а на нашу земљу дуго је припремана кроз реализовање свих садржаја који су заступљени у „сукобу ниског интензитета“. Тај појам у војним доктринама САД и других чланица НАТО-а обухвата, између осталог, изазивање криза и управљање кризама ради остварења сопствених циљева. Ако се на тај начин не постигне постављени циљ, предвиђа се употреба оружаних снага, а њихов обим се усклађује са значајем постављеног циља.

За изазивање криза користе се постојеће противуречности и сукоби у некој држави или региону. Ако је реч о држави, првенствено се користе противуречности у међунационалним и међуконфесионалним односима, јер се оне најлакше могу претворити у сукобе, који су, по правилу, веома оштри и бескомпромисни. Применом тог метода разбијена је претходна Југославија, а на исти начин покушавају да разоре и својој вољи потчине и простор СР Југославије.

Сепаратизам албанске националне мањине на Косову и Метохији није нов – с њим се суочавамо већ дуго времена. Наша држава је имала и има снаге да му се ефикасно супротстави, тим пре што је он супротан не само интересима Републике Србије и СР Југославије већ и стварним интересима албанске националне мањине у нашој земљи. Сепаратизам албанске националне мањине постао је реалан проблем од тренутка када је стављен у функцију остварења глобалних и регионалних интереса САД и НАТО-а, који су подстакли и обилато помогли тероризам албанских сепаратиста како би наше супротстављање терористичким актима искористили као изговор за агресију.

Агресијом НАТО-а на СР Југославију релативизоване су и прекршене основне одредбе међународног права и Повеље Организације уједињених нација. Разарајући инфраструктуру, привредне потенцијале и економију наше земље, уништавајући материјалну основу економског и привредног развоја покољења, чланице НАТО-а створиле су највећи гето после Другог светског рата. Геноцид над српским народом, започет агресијом, настављен је на Косову и Метохији и после доласка снага КФОР-а. Такав вандализам, од слома фашизма и нацизма, није познат у новијој историји међународних односа.

Америчкој администрацији је агресија НАТО-а на СР Југославију послужила као инструмент за одређивање граница издржљивости и нивоа доминације САД над Европском унијом, Русијом, Кином, Индијом и осталим утицајним субјектима међународне заједнице. Кршењем међународног права и рушењем колективног система безбедности, злоупотребом и инструментализовањем Уједињених нација од стране САД и НАТО-а свет је суочен с противприродним и антицивизацијским идејама и плановима твораца тзв. новог светског поретка као новим формама хегемоније и неоколонијализма.

Може се основано тврдити да је главни циљ агресије НАТО-а на СРЈ било разарање постојећег поретка и изградња и ширење тзв. новог светског поретка. Маргинализовањем значаја постојећих међународних институција, а пре свега Савета безбедности Организације уједињених нација, свим субјектима међународних односа јасно је стављено до знања да више није у функцији постојећи нормативно-правни систем којим се регулишу међународни односи, односно да постоји само једна суперсила – САД, која намеће своју вољу у било којем делу Земљине кугле и на начин који она сматра примереним. Своје тежње и интересе САД и НАТО приказују као „интерес међународне заједнице“, а свакога ко се томе супротстави оптужују да се супротставља „цивизацијским вредностима, демократији, људским правима и општим настојањима међународне заједнице“.

С обзиром на стварне циљеве и последице агресије, као и на обим разарања и страдања нашег народа, с правом очекујемо, а то се сада и показује, да прогресивни део човечанства увиђа да су мир и безбедност у свету угрожени толико да у блиској будућности ништа неће бити исто и да су неопходни интегрисани напори различитих субјеката међународне заједнице да би се сачувао мир и правовремено осујетили планови твораца „новог светског поретка“ да изграде униполарни свет.

Није тешко претпоставити какве ће напоре човечанство морати да уложи да би се укротила необузdana војна машинерија НАТО-а и хуманизовали међународни односи кроз изградњу ефикаснијег система безбедности у свету, и то првенствено у домену поузданости механизма и инструмената за очување мира.

Суочени с опасношћу која угрожава опстанак народног бића, наш народ, руководство земље, Војска и сви други субјекти одбране постигли су потпуно јединство да се, без обзира на опасности од разјарене војне машинерија НАТО-а, супротставе агресији и сачувају највише националне вредности – слободу и достојанство. Борећи се за своју слободу, наш народ се истовремено борио и за очување универзалних вредности и највиших идеала људског рода, без којих би свет био обогаљен и несрећан, а радост живљења незамислива. Ми смо знали да не можемо сами да победимо војну машинерију НАТО-а, али смо знали да можемо и да морамо да се бранимо. Алтернативу нисмо ни имали. Знали смо да непријатељу можемо пружити дужи, снажан, не само војни већ и општеноародни отпор и нанети му значајне губитке, које неће моћи да

правда пред својом јавношћу. Истовремено, полазећи од чињенице да је агресија изведена без стварног повода, били смо уверени да ће се прогресивне снаге у многим државама света још одлучније супротставити агресији ради заштите међународног правног поретка и система безбедности у Европи и свету, што се и обистинило.

Ефикасност дејстава снага одбране, првенствено Војске Југославије и снага МУП-а Србије, и чврстина и одлучност државног руководства били су кључни чиниоци опште мобилизације, изградње и очувања јединства народа у пружању укупног отпора агресору. Сваки припадник Војске Југославије који је бранио националне интересе и вредности на Косову и Метохији и који је показао спремност да се жртвује за слободу свог народа и државе учинио је херојско дело. Због тога ће им, првенствено погинулим и повређеним припадницима ВЈ и МУП-а, бити захвална отаџбина, потомство и наредна покољења. Међутим, признање треба одати и слободарским духу нашег народа, који је, на величанствен начин, исказиван на трговима, мостовима и другим местима за све време трајања агресије. Може се слободно рећи да је агресор поражен и нашом песмом, нашим пркосом, нашим оптимизмом и нашим духом.

Моралну победу и богато искуство из минулог рата Војска Југославије ће користити за своју доградњу, а та искуства нису ништа мање значајна ни за даљу доградњу укупног система одбране СР Југославије.

Онај ко не учи из историје, ко преузме улогу силника и тлачитеља неминовно остаје записан на црним страницама историје. С друге стране, у одлучности наше националне и државне одбране снага је и моћ које не може савладати никаква војна сила, без обзира на последице које изазива.

Одбрана Косова и Метохије засигурно неће бити краткотрајан процес и захтеваће максимум знања, вештине, умећа, мудрости, дипломатије и другог у реализовању свих државних функција на спољном и унутрашњем плану.

Неиспуњавање одредаба Резолуције 1244 Савета безбедности Уједињених нација, наставак терористичких дејстава и етничког чишћења неалбанског становништва, у присуству КФОР-а, даје нам за право да се захвалимо „мировним снагама“ и да одговорност за даљу судбину Косова и Метохије преузму СРЈ и Србија, што подразумева повратак, пре свега, снага безбедности и ВЈ на тај простор. По свему судећи, то ће бити основни услов за очување националних вредности, уставног поретка, суверенитета и територијалне целокупности Републике Србије и Савезне Републике Југославије.

Хуманистичко је и историјско питање да ли је судбина или мисија нашег народа да међу првима у свету, у најтежим временима за људски род, пружа херојски отпор немани која прети човечанству, те да својим страдањем анимира међународну јавност и указује на опасност која долази.

Образовно-научне установе Војске Југославије у супротстављању агресији Северноатлантског пакта

УДК: 355.232(497.1):[355.013.4:327.51](1-15:497.1)

Златоје Терзић, генерал-потпуковник

У дужем временском периоду наша земља је суочена с отвореним деловањем албанског сепаратизма и тероризма на Косову и Метохији. Међутим, мотивисан сопственим глобалним интересима, део међународне заједнице, на челу са САД, од самог почетка косметске кризе осуђивао је легитимне поступке које су државни органи Србије и СРЈ предузимали против албанског сепаратизма и тероризма ради одбране суверенитета и територијалног интегритета. Након што наше државно руководство није прихватило ултиматум из Рамбујеа, који је значајно губитак суверенитета не само на Космету већ и на читавој територији СРЈ, под изговором „хуманитарне катастрофе“ и „масовних злочина против албанског становништва“, НАТО, предвођен САД, без сагласности Савета безбедности Уједињених нација (УН), предузео је оружану агресију против наше земље, чиме је грубо нарушена Повеља УН и целокупан систем међународног права. Том злочиначком чину САД и њених савезника СРЈ храбро се и одлучно супротставила, дајући пример осталим земљама како да се супротставе светском хегемонизму оличеном у тзв. новом светском поретку. При томе, снажно је манифестовано јединство руководства, народа и Војске у одбрани суверенитета и територијалног интегритета Србије и СР Југославије. Агресор је и овог пута погрешно у процени спремности и одлучности нашег народа и Војске да се бори за своју независност и слободу. То га је приморало да ангажује знатно веће снаге него што је планирао, па и да често мења доктрину њихове употребе. У целини, слобода и независност наше земље су сачувани, наша војска није уништена, како је то планирао агресор, а решавање проблема Косова и Метохије пренето је у надлежност УН кроз доношење Резолуције Савета безбедности бр. 1244 о Косову и Метохији.

Вишеструка агресорова супериорност у техничком чиниоцу знатно је неутралисана квалитетом нашег људског чиниоца, што је допринело остварењу основног циља оружане борбе. При томе, нарочито су дошли до изражаја организованост, виталност, еластичност и оспособљеност команди и јединица Војске Југославије. Кључну улогу имао је командни кадар, односно патриотски опредељени, морално чврсти и војноструктурно оспособљени официри, који су се налазили на челу наших јединица. Према мишљењу истакнутог српског војсковође Живојина Мишића, „...само онај официр који је јак умом и богат моралом, појмиће потпуно

своју дужност и похитаће одважно на бојиште, да стане на браник своје отаџбине“.

Војностручна оспособљеност старешинског кадра и његове укупне професионалне вредности, између осталог, потврда су квалитета наших војних школа, у којима се они оспособљавају за војни позив, односно ваљани су показатељ да су општи и посебни образовно-научни циљеви усклађени са захтевима научно-техничког и технолошког напретка и физиономијом савременог рата. *Општи образовно-научни циљ у Војсци Југославије јесте развој свестране личности и изграђивање човека који ће бити морално спреман, војностручно оспособљен и психофизички припремљен за вођење борбених дејстава у свим облицима оружане борбе и у свим условима борбених дејстава.* Општи и посебни образовно-научни циљеви су утемељени на научним сазнањима о војнообразовном процесу, као и на резултатима истраживања искустава из појава и процеса у оружаног борби и рату.

Ове године се навршава 150 година од оснивања *Артиљеријске школе* – прве официрске школе у Србији. Њеним оснивањем, 18. марта 1850, започето је систематско и континуирано школовање официра у нашој земљи. Артиљеријска школа је преименована у Војну академију 1880. године. До тада је Артиљеријску школу завршило 12 класа, односно 189 официра. Они су се налазили на кључним местима у српској војсци и на највишим државним дужностима (14 војних министара, осам министара грађевине, по један министар иностраних дела, просвете и правде, државни саветник и краљевски намесник). Осим тога, три српска официра су били академици, од којих је један био председник Српске краљевске академије (ђенерал Јован Мишковић). Старешински кадар који се школовао у Артиљеријској школи и Војној академији одлучујуће је утицао на епохалне успехе српске војске у ратовима вођеним крајем 19. века и почетком 20. века, а нарочито у победама савезничке и српске војске у Првом светском рату.

Школовање и усавршавање старешинског кадра сматрамо једном од основних функција Војске Југославије, јер се преко те функције најдугорочније и најснажније утиче на стање у Војсци. Због тога, избору и оспособљавању старешинског кадра у Војсци Југославије придајемо посебан значај, а при избору кандидата за војне школе једнака пажња се посвећује провери њихових знања и провери њихових психолошких и физичких предиспозиција.

Ради оспособљавања војних старешина свих профила, у оквиру реорганизације Војске, пројектован је конзистентан систем војног школства заснован на анализи постојећих едукативних система у иностраним армијама, критичкој анализи развоја нашег војношколског система, као и на прогнози даљег развоја Војске Југославије.

Војне школе СРЈ јесу „образовно-васпитне, односно образовно-научне установе у којима професионални војници и друга лица стичу средње и високо образовање и оспособљавају се за послове командовања и руковођења војним јединицама и војним установама, послове обуке и

васпитања, друге послове организовања, развоја и оспособљавања Војске Југославије и развијање научноистраживачког рада у области војних наука“.

Војна академија је кључна институција за образовање старешинског кадра за потребе видова, родова и служби Војске Југославије. То је образовно-научна установа у којој се стиче високо образовање, организују последипломске стручне, специјалистичке, магистарске и докторске студије и организују основна, примењена и развојна истраживања ради побољшања квалитета наставе и научног усавршавања, оспособљавања наставног и научног кадра и увођења студената у научни рад. Осим тога, војна академија организује и школовање за резервне официре Војске Југославије.

Основно војно оспособљавање се обезбеђује организовањем потребног броја смерова за три вида (копнена војска, ратно ваздухопловство и ратна морнарица) и за логистику. Општи циљ оспособљавања јесте васпитање и образовање студената за позив професионалног официра, оспособљавање за почетне формацијске дужности у свом роду и служби и формирање личности будућих официра војностручно, морално и психофизички оспособљених за успешно командовање јединицама у миру и рату према доктрини одбране земље и стратегији оружане борбе.

На основу постигнутих резултата у изградњи борбене готовости јединица и установа Војске Југославије, као и резултата перманентног усавршавања у струци, обавља се селекција официра за више нивое командовања.

Последипломско усавршавање официра организује се као војностручно и научно усавршавање. Војностручно усавршавање официра организује се на три нивоа, при чему први ниво усавршавања обухвата оспособљавање за дужности команданта батаљона (дивизиона), други ниво за командно-штабне дужности (командно-штабно усавршавање), а трећи ниво – оспособљавање за генералштабне дужности (генералштабно усавршавање). Научним усавршавањем се обезбеђује научни кадар за истраживања у области ратне вештине и одбране, реализацију наставног процеса у војној академији и за обављање одређених штабних дужности у стратегијским командама и Генералштабу Војске Југославије.

Међу бројне способности и особине личности успешних команданата приликом решавања веома сложених задатака у току борбених дејстава убраја се и способност предвиђања будућих догађаја од које зависи ефикасност руковођења и командовања јединицама и употреба ратне технике. Способност предвиђања чини „учењем стечену способност“. Она се стиче кроз институционално образовање, самообразовање и радно искуство, где се усвајају општа, општевојна и стручно-специјалистичка знања. Способност предвиђања чине следеће менталне вештине: 1) вештина спонтаног и намерног опажања информација; 2) вештина тумачења информација у току борбених дејстава; 3) вештина мемори-

сања и концентрисања пажње, и 4) вештина уочавања и решавања проблема на бојишту.

Успешност предвиђања будућег рата умногоме зависи од имагинације професионалних официра под којом се најчешће подразумева „стапање представа или елемената старог искуства у нове комбинације“. Креативна имагинација, као значајна компонента стваралачког мишљења, подразумева примену имагинације на решавање проблема, уз коришћење антиципације и комбинације. Креативност команданата одређује непоновљивост ратне ситуације и неопходност одлучивања у реалном времену без обзира на обим расположивих података. Примере успешног предвиђања будућих догађаја бележи наша војна мисао од балканских ратова, преко Првог и Другог светског рата, па до агресије НАТО-а на нашу земљу.

Научноистраживачка делатност у Војсци Југославије је елемент науке у друштву и спроводи се као организована и систематска активност на истраживању, развоју и примени научно-технолошких достигнућа у свим областима науке које су значајне за одбрану земље. У условима економске кризе у земљи и дуготрајних економских санкција нарочито је дошла до изражаја сарадња између војне и цивилне научне делатности због потребе да се целокупни научни потенцијали земље ставе у функцију одбране земље, као што је то чињено за време агресије НАТО-а на СР Југославију. Циљ научноистраживачке делатности јесте изналажење оптималних организационих, техничких и других решења чијом би се применом постигао већи степен борбене готовости Војске Југославије. Научноистраживачка делатност обухвата основна и примењена истраживања и истраживачко-развојни рад у свим областима рада у Војсци. Резултати тог рада значајно су утицали на развој и опремање Војске савременим средствима наоружања, стварање ефикасног система руковођења и командовања, оптимизацију организације Војске, ефикаснију логистичку подршку и ефикаснију морално-психолошку, војно-стручну и физичку припрему припадника Војске за успешно обављање задатака у миру и рату. Носиоци организовања и реализације научноистраживачке делатности у Војсци Југославије су војне научноистраживачке установе и катедре на високим војним школама.

Војне научноистраживачке установе у највећој мери подмирују потребе истраживања и развоја за потребе Војске Југославије. Израда и остваривање програма и пројеката научноистраживачке делатности за потребе Војске Југославије и Савезног министарства за одбрану поверавају се и научноистраживачким или образовно-научним установама у СРЈ, осим ако због посебних разлога војне природе није неопходно да то реализују научне установе Војске Југославије.¹

¹ Члан 149. Закона о војним школама и војним научноистраживачким установама („Службени лист СРЈ“, бр. 80/94) и Закона о изменама и допунама Закона о војним школама и војним научноистраживачким установама („Службени лист СРЈ“, бр. 74/99).

Од војних научноистраживачких установа две имају посебан значај за развој ратне вештине и наоружања.

Прва је *Институт ратне вештине*, који је намењен за реализацију фундаменталних и примењених истраживања и студија из области ратне вештине за потребе Генералштаба Војске Југославије и Савезног министарства за одбрану. Као такав, Институт је јединствена научна институција у земљи која реализује следеће задатке: изучавање актуелних проблема ратне вештине; истраживање борбених дејстава и оружане борбе; истраживање теоријских основа војне доктрине, метода њене израде и примене; проучавање актуелних проблема војне стратегије, оператике и тактике; изучавање војноорганизационих проблема и реализовање акционих истраживања за потребе Савезног министарства за одбрану и Генералштаба Војске Југославије. Осим тога, учествује у припреми и реализовању научноистраживачких задатака из области војне делатности чији су носиоци друге организацијске целине Војске Југославије.

У области војнотехничких истраживачких установа предњачи *Војнотехнички институт*, који обавља систематско истраживање развоја и производње наоружања и војне опреме за потребе Војске Југославије. Осим тога, та установа спроводи и фундаментална истраживања у областима које нису обухваћене истраживањима у друштву.

Међу научна исходишта војне доктрине спадају научна достигнућа у војним, друштвеним, природно-математичким, техничко-технолошким, биотехничким, медицинским и другим наукама. Та достигнућа служе као непосредна или посредна основа за формулисање норми практичне делатности. При томе, оне различито утичу на формулисање појединих сегмената војне доктрине, као што су: основни ставови, организација војске, припрема војске, ангажовање војске у миру и рату и обезбеђење војске.

У току заостравања кризе на Косову и Метохији у организацији Института ратне вештине одржана су два стручна скупа, која су, осим војног, имала шири друштвени значај. Први скуп је одржан у форми семинара о теми „*Чиниоци војностратешких промена међународних односа и њихов утицај на војностратешка опредељења Савезне Републике Југославије*“. Други скуп је одржан кроз стручну расправу о „*противтерористичким дејствима на Косову и Метохији*“, којој је претходило акционо истраживање и израда студије под насловом „*Актуелни аспекти кризе на Косову и Метохији*“. Управо захваљујући организованом и сасређеном деловању образовно-научних и научноистраживачких установа успели смо да правовремено проникнемо у природу и начин агресије НАТО-а на СРЈ, односно да обезбедимо да наши официри имају припремљене одговоре на сваку акцију непријатеља. Рат је показао да су ти одговори били оптимални, а пракса је врховни судија ваљаности образовног и научног рада.

Након отпочињања агресије НАТО-а на нашу земљу, већина наставника војних школа и научних радника војних истраживачких уста-

нова распоређена је на одговарајуће дужности у ратним јединицама. Део старешинског кадра отишао је на командне дужности, док су други распоређени на дужности штабних официра, начелника и референата служби, као и на друге руководеће послове. Искуства и анализе након агресије указују на то да су сви они своју дужност обавили одговорно и високо професионално и да је њихово ангажовање допринело повећању оспособљености команди и јединица и њиховој укупној борбеној готовости.

Наставници и научни радници су својим богатим теоријским знањем пружили драгоцену помоћ трупним официрима, док су уз њихову помоћ, с друге стране, стекли нова и драгоцену практична искуства. Многи од њих су већ имали ратна искуства која су стекли у рату на просторима СФРЈ, што је и омогућило да њихов допринос укупној борбеној изградњи ратних јединица буде тако велики. Након окончања агресије НАТО-а, наставници и научни радници војних школа су приступили иновирању наставних планова и програма према стеченим ратним искуствима.

Током агресије НАТО-а на СРЈ Институт је иницирао и у сарадњи с другим организацијским целинама Генералштаба Војске Југославије реализовао истраживање „Искуства из борбених дејстава НАТО-а на СРЈ“. Практични значај тог истраживања се огледа у изналажењу оптималних решења ради ефикаснијег функционисања војне организације у миру и рату, реорганизације и модернизације Војске Југославије, као и повећања њене укупне борбене готовости.

У целини, правилним повезивањем научноистраживачке делатности, васпитно-образовног процеса у војним школама и војне делатности уопште, обезбеђен је висок ниво борбене способности Војске Југославије. Високу борбену способност Војска Југославије је на најбољи начин исказала у одбрани отаџбине од многоструко, бројно и технички, надмоћнијег непријатеља. А, Војска своју способност доказује једино и само у рату.

Психолошко-психијатријске последице агресије Северноатлантског пакта на Савезну Републику Југославију

УДК: 159.97+616.89]:[355.013.4:327.51](1-15:497.1)

Проф. др сци. мед. *Милоје Прерадовић*, пуковник

Историја света је умногоме историја ратова, јер ратова има од када има и људи, а човек је једино живо биће које води рат против себе. Његово правило игре је агресивност и убијање. У моралном смислу, рат није само лош због тога што се може погинути већ и због тога што се убијају и други и што се са тим мора живети. Уласком у рат мора се прихватити ризик који он носи. То је ризик смрти, штете, пораза и понижења. У рату се пролива крв, а то има посебно тајанствено значење. Он трује целе народе и рађа нова крвопролића, изазива ужасавање и мења људе. И поред тога, интервенције и ратови су стални пратилац историје људског друштва. Тако су у 20. веку вођена два велика светска рата, а између њих „низ малих ратова“, с великим изгледом да се тако настави у 21. веку. То су ратови ниског интензитета, повременог али пролонгираног тока. Циљ ратних дејстава ниског интензитета јесте утицај агресора на друштвене токове у одређеном региону или држави. Информационо-медијска пропаганда претходи свакој другој активности и она је перманентна. Њоме покушава да се убије истина и тако агресор амнестира од сваке одговорности за неморалне поступке. Непријатељ подстиче мржњу као тамну страну људске природе, уводи економске санкције и покушава да придобије значајне личности земље жртве агресије ради остваривања својих циљева. Сви облици притиска примењују се с променљивим интензитетом. Само ратиште карактерише тзв. расути тип ратовања, какав је био за време агресије НАТО-а на СР Југославију. У њему не постоји линија фронта и позадине. Угрожени су војни и цивилни циљеви. Циљеви желе да се постигну с минималним ангажовањем копнених снага и војних ефектива. Тај тип дејстава праћен је високим степеном психичког напрезања свих учесника у сукобу због непрекидног узнемиравања и исцрпљивања противника. Напади се изводе са дистанце авиоударима и ракетним системима далеког домета. У позадину противника убацују се мање, специјално наоружане и обучене диверзантско-терористичке групе.

За време агресије НАТО-а на нашу земљу у исто време бомбардовано је више појединачних циљева, на целом државном простору, скоковито, у непредвидивим интервалима, уз повећање интензитета. Тако су првог дана бомбардовања бомбардована у исто време 22 места, а сваког следећег дана још по 11 нових места. Циљ је био да се изазове

осећање беспомоћности, губитак националног и личног достојанства и истрајности, као и одустајање од пружања било каквог отпора.

Објекти бомбардовања, на почетку борбених дејстава, били су унапред добро испланирани. Рушени су мостови, ТВ репетитори, РТС, верски објекти и болнице, понављана су бомбардовања фабрика и извора енергије, а када нису постигли жељене ефекте бомбардовали су цивилне циљеве, што су правдали, цинично, колатералним грешкама. Бацали су тзв. меке бомбе по електроенергетским објектима и графитне бомбе које спадају у нехумана оружја јер превасходно наносе патњу цивилном становништву. Користили су разорне пројектиле који након експлозије изазивају потресе тла. Поред наведених, бацали су и забрањене касетне бомбе, као и ракете с осиромашеним уранијумом.

Због рушења нафтних постројења и фабрика хемијских производа дошло је до аерозагађења, тј. до еколошке катастрофе. Сирене које су најављивале нападе деловале су стресогено, тако да је Београд био под узбуном 774 часа. Наиме, Београђани су под узбуном, у просеку, провели 9,9 часова дневно, а 31. марта 1999. под узбуном су били 23 часа. Поред бомбардовања, тих дана је било много падавина, изузетно јаких грмљавина и поплава, па је у појединим тренуцима било тешко одредити да ли су били тежи стресови од напада агресора или од природних непогода. Сва збивања у току агресије одвијала су се према следећем обрасцу: агресор активно ради на смишљању злочина, затим га почини и одмах подметне жртви. Пошто се злочин не прашта, жртва се кажњава, за агресоров подметнути злочин. Сигурно је да су креатори напада знали да се на тај начин народ доводи у стање хроничног стреса.

За време агресије НАТО-а целокупно особље ВМА било је максимално ангажовано у збрињавању повређених и оболелих, а на Клиници за психијатрију примани су психотрауматизовани болесници. Поред наведених стресова, максималног ангажовања на радним местима и брига за чланове породице док су били на дежурствима били су додатна оптерећења за целокупно особље. Посебно је стресогено деловало бомбардовање Полицијске академије, а потом касарне „В. Чарапић“. Због близине наведених објеката дошло је до оштећења и саме зграде Војномедицинске академије. Ради превенције последице стреса на почетку агресије одржано је предавање за особље ВМА о стресу, његовим последицама и превенцији. Особљу је понуђена могућност консултација код стручњака Института за ментално здравље и Психијатријске клинике. Лекар психијатри пружили су стручну помоћ лекарима специјалистима на предњим етапама. Едуковано је особље клинике да би адекватније пружило помоћ психотрауматизованим. Истраживачки тим Клинике за психијатрију конципирао је истраживање ефеката и могућих последица стреса изазваног агресијом. Тестирано је 1.065 испитаника, међу њима и особље ВМА и цивили. Сви су тестирани у различитим фазама агресије. Контролна група је била група цивила из различитих делова града и цивили из једног града удаљеног 60 km од Београда који првих месец дана нису били бомбардовани. У том периоду два специјализанта су положила специјалистички испит.

Гледано из психолошко-психијатријског угла, рат је сложени психолошки, физички и социјални стрес који може да доведе до дестабилизације и декомпензације појединаца и групе изазивајући низ психичких поремећаја и психосоматских обољења. Најчешћи психички поремећаји везани за ратна дејства дијагностиковани су према 10. међународној класификацији списка болести:

- F 43 акутна реакција на стрес,
- F 43.1 посттрауматски стресни поремећај,
- F 43.2 поремећај прилагођавања,
- F 43.20 краткотрајна депресивна реакција,
- F 43.21 продужена депресивна реакција,
- F 43.22 мешовита анксиозна и депресивна реакција,
- F 43.23 са продуженим поремећајем дубљих емоција,
- F 43.24 са претежним поремећајима понашања,
- F 43.25 са мешовитим поремећајем емоција и понашања,
- F 43.28 са другим специфичним претежним симптомима,
- F 43.8 друге реакције на тежак стрес,
- F 43.9 реакција на тежак стрес.

У излагању ћу се посебно осврнути на посттрауматски стресни поремећај (ПТСП) због његове учесталости и тежине испољене симптоматологије.

Основни симптоми посттрауматског стресног поремећаја

Посттрауматски стресни поремећај се дефинише као специфични синдром везан за „догађај који је ван уобичајеног људског искуства и који би био значајно стресоген за готово сваку особу, нпр. озбиљна претња сопственом животу или физичком интегритету, озбиљна претња сопственом детету, брачном партнеру, блиском сроднику или пријатељу, нагло разарање сопственог дома или заједнице, виђање других особа у току или непосредно после тешко задесног или намерног рањавања, убијања, који најмање траје један месец“. Посттрауматски стресни поремећај може да почне непосредно после трауматског догађаја, као наставак акутне реакције на стрес, али и после различитих периода, све до неколико деценија. Његова инциденца је различита, у целини зависна, поред свега, од интензитета доживљене трауме и мање, бар до сада, препознатљивих карактеристика сличности пре трауматских и посттрауматских фактора.

Фактори који доприносе појави посттрауматског стресног поремећаја

Већина аутора је сагласна да интензитет трауме примарно детерминише појаву и симптоме ПТСП, мада различити аспекти посттрауматског функционисања доприносе актуелно менталном статусу. Такође,

доказано је да претходни психијатријски поремећаји повећавају могућност појаве посттрауматског стресног поремећаја. Највероватније је ризик обољевања од ПТСП условљен бројним факторима, међу којима су најважнији: физичко и психичко здравље, наследне особине, способност разумевања и схватања догађаја који нас окружују, адаптивни механизми, подршка послератне околине итд., али пре свега врстом, интензитетом и трајањем стресогеног догађаја. Уколико је траума интензивнија и неуобичајенија, утолико је мањи значај социјалних услова и индивидуалних карактеристика у детерминацији ПТСП. Кад су услови довољно ризични „попуштање“ је универзално, док у мање ризичним ситуацијама социјална подршка и индивидуалне особености доприносе већем разумевању облика испољавања и тока развоја посттрауматског стресног поремећаја. Основни симптоми ПТСП могу да се групишу у три карактеристичне групе:

– прву групу чини синдром репетиције – појава упорног, спонтаног оживљавања и емоционалног проживљавања трауматског догађаја при подсећању у сновима и ноћним морама (кошмарима) и „*flash back*“ дисоцијативним епизодама с илузијама и/или халуцинацијама;

– други скуп симптома карактеришу знаци емоционалне тупости, тј. опште одсутности и незаинтересованости за активности, људе и ствари око себе, као и избегавања активности разговора и мишљења повезаних са стресом;

– трећи скуп чине симптоми и стања повећане емоционалне осетљивости и вегетативне узбудљивости, што укључује поремећај сна, раздражљивост, социјалну нетолерантност, осећање резигнације и безперспективности, тешкоће концентрације и памћења и хиперфизиолошке реакције.

Озбиљност и комбинација симптома разликује се од појединца до појединца. Дезорганизација личности може да буде изражена у различитом степену, тако да су неки само благо погођени, а другима је живот потпуно разорен.

Симптоми ПТСП понављају се и иритирају. Жртва се креће предвидивом спиралом све интензивнијих симптома. Она покушава, уз помоћ личних и социјалних ресурса, да савлада проблеме. При томе, неки успевају а други не, док трећи патолошки „копинг“ механизмима погоршавају постојећа стања и често упадају у секундарни поремећај анксиозности, депресије, фобија, алкохолизма, и слично. Циклус може да започне физичким болом, емоционалним тегобама или након догађаја који асоцира на трауматски инцидент. Покренуте визуелне слике и присећања узрокују повећање активности аутономног нервног система, хиперактивност кардиоваскуларних функција, система дисања и мишићног тонуса. Спирала се у почетку покреће догађајима из окружења, а када се циклус једном успостави, догађаји из окружења попримају све мањи значај. Симптоми ПТСП могу да се појаве непосредно, посредно или одложено након трауматског догађаја. Најчешће се

симптоми јављају по изласку из трауматске ситуације, а затим неопредно у току трауматске ситуације и ређе (у око 10 одсто случајева) после извесног периода, који може бити дуг и деценијама. Тако је знатан број вијетнамских ветерана по први пут затражило психијатријску помоћ после 10 и више година од учешћа у ратним злочинима. У рату између живота и смрти борац, да би преживео, мора да искључи своје емоционално и морално реаговање и суђење. Сурова реалност рата диктира да емоционални аспекти ратних искустава буду маскирани, игнорисани или потиснути барем до појаве нових провоцирајућих услова. Емоционално потискивање може да постане навика, поготову ако је трауматско искуство изузетно болно и дуготрајно. Стога се војник и када напусти бојиште из навике понаша на исти начин. Неки од њих су научили да се држе одвојено од својих емоција, тако да је повратак нормалном животу и емоционалном испољавању непријатно искуство, дуготрајан и болан процес. Потискивање трауме троши знатан део енергије и може да доведе до емоционалног инвалидитета. Код ратних ветерана је запажено да и после отклањања спољних услова који угрожавају преживљавање може да прође дужи период пре него што се отклоне у рату условљене кочнице „мрачног дела мозга“. Понекад потпуно нова траума нагло отвара врата одложеном ПТСП и бурном емоционалном реаговању, у којем почетне трауматске успомене постају пресудне у циклусу интензивираних ПТСП симптома. Многи не желе да признају иритирајуће симптоме, те се препуштају седативима, алкохолу и дрогама, што на почетку ублажава симптоме, али се особе утапају у циклус све већег бола и отуђења од себе и своје околине, а то је додатни терет за постојеће нелагодности, сложена и веома конфузна стања. Поновљена „самолечења“ резултирају толеранцијом и потребом за повећаним дозама, до покушаја смањења или уздржавања од конзумације, што води ка стању акутног апстиненцијалног синдрома, уз буђење оригиналног стресогеног стања.

Појаве алкохолизма, дубљих неуротских поремећаја, афективних, па све до психотичних стања утицале су да се иновира DSM III класификација и уведе категорија ПТСП, заједно са сродним поремећајима и дијагностичким категоријама, укључујући ратну нервозу, поствијетнамски синдром и синдром концентрационих логора. На тај начин је наглашен значај индивидуалног емоционалног одговора узрокованог траумом.

Посттрауматски стресни поремећај с коморбидном патологијом

Према DSM III, било придружен ПТСП или као компликација самог поремећаја, јавља се скуп симптома и бихевиоралних абнормалности који укључују депресију, анксиозност, повећану иритабилност, повезану са спорадичним непредвидивим експлозијама, агресивношћу, злоупотребом супстанци, импулсивношћу, суицидалним радњама, професионалном ометеношћу, као и професионалном дисфункционалнош-

ћу. Посебан проблем у дијагностици је реакција ћутње у односу на трауму. Учесници рата често имају негативну перцепцију спремности околине да их разуме и да им помогне, па при повратку кући избегавају дискусију о својим ратним искуствима. То је посебно испољено код учесника у масакру, тортури и силовању. Код њих се јавља осећање кривице због преживљавања или за учињено дело. Додатно негирање сличних искустава може да отежа успостављање дијагнозе и да доведе до ретроспективног фалсификата. Велики проблем код те групе људи јесте невољност признавања постојећих симптома, било да су физичке или психичке природе, дуго потискивање и не третирање стреса, што може да доведе до озбиљних органских оштећења у смислу хипертензије, инфаркта, гастроинтестиналних, реуматских, ендокринолошких и дерматовенеролошких обољења као и до појаве изненадне смрти.

Доминација великих сила на Балкану и појава избеглиштва

УДК: 325.254:321.1(497)

Академик *Михаило Марковић*

Простор Балкана, и посебно Југославије, један је од геополитички најзначајнијих на свету. Зато је увек привлачио пажњу великих завојевача. Сада је за њега посебно заинтересована једина светска суперсила Сједињене Америчке Државе. Њихов циљ је успостављање потпуне контроле над Балканом да би, преко њега, имале непосредни територијални приступ подручјима великих природних богатстава у Малој Азији, Каспијском базену и Сибиру. Тај циљ се остварује претњама и уценама, санкцијама и разбијањем непокорних националних држава путем изазивања етничких сукоба и бруталним војним интервенцијама. Српски народ је пружио и још увек пружа импресиван отпор, али су поједини његови делови, на територијама знатно удаљеним од матице, суочени с губитком слободе, окупацијом и физичким истребљивањем, напуштали просторе у којима су вековно живели и повлачили се у матицу. Тако се десило да је у цивилизованој Европи на крају 20. века стотине хиљада Срба протерано са својих вековних огњишта и осуђено на потпуно неизвесну егзистенцију. Узрок тог злочина није само национални егоизам и сепаратизам неких малих народа већ, пре свега, тежња САД и њихових европских савезника за владавином над светом.

У последњој деценији 20. века на просторима претходне Југославије стотине хиљада људи прогнано је или је избегло из својих кућа, градова и села у потпуно неизвесну егзистенцију, стотинама километара далеко од својих домова.

Те принудне миграције су последица насиља једних етничких заједница над другима. Обично је реч о серији осветничких аката, оних који су у прошлости били слабији, а онда су, захваљујући подршци великих сила, постали надмоћни. Посебно је трагична судбина оних народа, као што је српски, који су се настанили на простору који има изузетан стратегијски значај и који не само да привлачи суседне народе да га запоседну већ изазива и интерес удаљених великих сила да успоставе неку врсту контроле над њим.

Непосредни етнички сукоби би у већини случајева довели до стабилизације на основу реалних односа снага да их увек изнова не подстичу заинтересоване велике силе, које инструментализују мале народе, гурају их у сукобе и преко њих остварују своје циљеве.

Геополитички положај Југославије

Геополитички положај Југославије и, посебно, Србије изузетно је повољан. Она се, пре свега, налази на раскрсници неколико значајних европских артерија:

– прво, то је артерија која спаја европски север и југ. Од Северног мора она иде Рајном, Мајном, Дунавом, Моравом и Вардаром до Егејског мора. С обзиром на велике хоризонталне планинске венце од Алпа и Динарских планина до Балкана, у Европи не постоји ниједан други толико повољан пут од Севера до Југа. Није случајно што је део тог пута – дуж Рајне – користила средњовековна заједница трговачких градова Hanza;

– друга, у садашње време још важнија артерија јесте она која повезује Европу и Азију – од Моравско-вардарске долине, Нишавом и Марицом, до Истамбула и Мале Азије;

– трећа повезује Балкан и Источну Европу, Савом и алпским долинама, са Западном Европом.

Најзад, ту је и поморска веза од јадранске обале, преко Средоземног мора, до Северне Африке – Либије, Египта и Суецког канала.

То је увек био један од геополитички најзначајнијих простора у свету и привлачио је пажњу свих великих завојевача током последња два миленијума. Данас, кад почиње период сурове борбе за преостале светске стратешке сировине и материјале (нафта, гас и остали енергенти), који су веома концентрисани пре свега на Блиском истоку, у Каспијском базену, а затим и у Сибиру, ми се, нажалост, налазимо на путу свима онима који се припремају за учешће у тој борби, а то су западне велике силе, и пре свега једина светска суперсила – Сједињене Америчке Државе.

Геополитички положај једне земље укључује, поред структуре саобраћајница, и одређене привредне и политичке специфичности. Југославија има довољно плодне и незагађене земље (у Војводини, Мачви, Поморављу, Стигу и на Косову) која је изванредан потенцијал за пољопривредну производњу. Тај потенцијал је ваљано искоришћен јер су производња хране и прехрамбена индустрија, текстилна индустрија и индустрија обуће задовољавајуће развијене. Енергетика, нарочито производња електричне енергије и рударство задовољавају велики део потреба. Земља је богата водама, што ће у времену које долази бити велика предност. Све то потврђује значајност и пожељност географског простора који заузима српски народ.

Значајна специфичност политичког система Југославије јесу извесне карактеристике социјалистичког уређења Србије. Од целе Источне Европе то је једина преостала територија на којој још постоје: друштвена својина, планска регулација тржишне привреде, знатна државна подршка науци и култури и (с обзиром на материјалне могућности) релативно висок степен социјалне сигурности. Главни узрок што су се те социјалистичке карактеристике још увек одржале јесте постојање

снажне социјалистичке традиције у Србији – од Светозара Марковића и етичких социјалиста, какви су били Ценић и Пелагић, до социјалдемократије Туцовића, Филиповића, Симе Марковића и других, и најзад до партизанског народноослободилачког покрета (1941–1945). У садашњем окружењу у Источној Европи и на Балкану та релативна предност Србије претвара се у велики спољнополитички хендикеп. Постоје моћне снаге које, из идеолошких разлога, теже да успоставе контролу над овим простором да би уништиле „опасан вирус“ социјализма који ту још (барем делимично) постоји.

Етос сеоба

Рим није још знао за нафту, али се бранио на Дунаву и веома брзо је схватио значај Балкана и града на граници два континента – Константинопоља. Дошли су, затим, Хуни, Авари, Мађари, а у 14. веку и Турци. Тај продор није ишао са Запада на Исток, већ из Мале Азије, преко Балкана, ка Бечу и Средњој Европи. Стравичан судар с већим и несравњиво јачим турским народом и Отоманском империјом демонстрирао је једну веома специфичну особеност српског народа која је у директној вези с постојањем тако великог броја избеглица.

Пред турском инвазијом, и у току вековне турске окупације, ни код једног суседног народа није долазило до таквих миграција. Ни Грци, ни Бугари, ни Румуни, ни Албанци, као ни остали европски народи у упоредивим ситуацијама нису се масовно селили на нове просторе. Они су остајали тамо где су се затекли у тренутку турског напада. То не значи да се нису опирали турским господарима и да су се лако растајали са својом вером и народном традицијом. И Грци, и Бугари, и Румуни, као и Срби, сачували су своју православну веру. Једино су Албанци прихватили ислам, али је и то било после упорног и успешног отпора за време Скендербега – тек после његове смрти, кад је нагло дошло до деморализације.

Срби су били једини који су организовано, на челу са својим световним и верским поглаварима, одлазили стотине километара далеко, међу Мађаре, Аустријанце, Хрвате, Словаке, Русе и Украјинце. Понекад се то морало чинити. Срби су користили сваку прилику да се побуне против туђинске власти. Сваки рат хришћанских владара – Руса, Мађара и Аустријанаца, против Турака био је таква прилика. Нажалост, склапајући мир с Турцима, ти владари нису водили рачуна о судбини њихових несрећних савезника из Отоманског царства.

Знајући из претходног искуства за све страхоте турских казних експедиција Срби су масовно одлазили. Али, понекад су те сеобе биле лакомислене. Остављане су земље дедова, земље које су биле колевка српства, уз то бескрајно богате, на пример – Косово. Те земље су по доласку шиптарског становништва с албанских планина дефинитивно губљене. Оне које су управо биле насељене – изузетно су биле добијане (Војводина). Али најчешће су оне биле предалеко од базе (Славонија,

Банија, Кордун, Лика, северна Далмација). Због њих су Срби одлазили у нереалне заједнице (на пример, с Хрватима и Словенцима) и, на крају, дефинитивно их губили. У свим тим сеобама долазила је до изражаја огромна жудња Срба за слободом, али и наивно ослањање на обећања да ће слобода бити сачувана под туђинском заштитом. Да су своје сеобе макар накнадно критички оценили, а не заоденули романтичним велом, Срби их не би у таквом обиму поновили у недавним ратовима. „Одселили“ смо се из Српске Крајине, Славоније, Барање, из Сарајева, а сада постоји опасност да напустимо и Косово и Метохију. Морали смо афирмисати морал Хајдук Вељка: „Главу дајем – Крајину не дајем“. Зато смо Тимочку крајину сачували, иако је етнички била спорнија од других делова старе српске земље.

Садашњи интереси великих сила на Балкану

У овом тренутку за Балкан је од свих великих сила најзаинтересованија она која ту у прошлости никаквих интереса није имала, дакле – Сједињене Америчке Државе. Оне желе да успоставе потпуну контролу над Балканом, пре свега зато да би преко њега имале непосредни територијални приступ подручјима непроцењивих природних богатстава у Малој Азији, Каспијском базену и Сибиру, око којих ће се разгорети велики сукоби између великих сила у 21. веку. То ће, иначе, бити век у којем ће дефинитивно ишчезнути и последње залихе нафте с Земљине кугле и у којем ће почети жестоке борбе за енергенте. У тој борби ће Америка тежити да на својој страни има барем неке муслиманске земље, пре свега Турску. Њена политика на Балкану је у функцији афирмисања турских интереса, што, као и увек досад, значи масовно произвођење избеглица. Трећи циљ САД јесте дестабилизација Европе. Уједињена Европа је, економски, политички и културно, моћан ривал Америци у борби за светску доминацију, нарочито ако формира своје уједињене војне снаге. Зато Америка – својим интервенцијама, распиривањем и тобожњим гашењем етничких сукоба – стално доказује Европи да није способна да решава сопствене проблеме. Један вид дестабилизације јесте подстицање етничког чишћења (под изговором борбе против њега) и стално оптерећивање Европе проблемом расељених и прогнаних лица.

Великој Британији, иако је и сама европска земља, у последње време, под владавином Тонија Блера, изгледа важнија афирмација својих „специјалних односа“ савезништва са САД него идеја европског јединства. Зато она, засад, у свему следи политику САД, а то је политика која је произвела стотине хиљада српских избеглица и прогнаних лица из Српске Крајине, Славоније, Босне и сада са Косова.

Француска и Немачка су у противуречном положају. Оне се, више него Енглеска, идентификују с Европском унијом и имају своје посебне интересе, који су супротни америчким интересима. Отуд извесна напетост у односима са Сједињеним Државама. С друге стране, оне су

учеснице велике пљачке коју обавља Запад у односу на цео остали свет, и јасно им је колико би их тешко оштетиле америчке економске репресалије у случају отвореног сукоба са САД (повлачење америчког капитала, губљење великих зарада у робној размери са САД, драстичан раст војних трошкова). Зато помало, и повремено, сметају америчкој политици, али углавном учествују у њој.

Русија је увек имала своје посебне интересе на Балкану који су најчешће били супротни политици западних сила. Руски народ је вековима везан, етнички и верски, за своју православну, словенску браћу, а посебно за Србе, који су се у Другом светском рату једини у Европи борили заједно с њима против нацистичких завојевача. Али, Русија се сада налази у катастрофалном положају („у провалији“, према Солжењициновој дијагнози наведеној у његовој најновијој књизи). Њена привреда је великим делом уништена и још увек је у застоју; она зависи од помоћи Запада (који је уцењује); велики део њеног руководства је корумпиран, а народ у конфузији. Речју, Русија (и кад то жели) не може да помогне Србији.

Остале велике силе: Кина, Јапан и Индија, досад нису биле директни учесници збивања на Балкану, иако су их, с више или мање интересовања, пратиле и о њима се изјашњавале.

Трајни и непосредни узроци прогона српског становништва

Из претходне анализе следи да је изузетан стратешки положај Србије трајни и константни узрок агресије на српски народ. Турцима је била неопходна Моравско-вардарска долина за продор према Бечу, Немцима и Аустријанцима за њихов поход на Исток. Ватикан је имао ограниченије аспирације (али су оне спровођене у току многих векова): да Србе покатоличи или протера из свих крајева западно од Дрине. Најзад, Сједињеним Америчким Државама Срби су на путу самим тим што одбијају да се покоре и омогуће потпуну америчку доминацију на Балкану.

У трајне узроке страдања Срба несумњиво спада и то што је као резултат ранијих сеоба дошло до ирационалног распореда српског народа по балканском простору. Одлазећи из своје постојбине, Срби су се одржали на просторима који су се налазили у континуитету с матичном земљом, тј. у Војводини, мада су и ту углавном изгубљени делови народа и територија који су се предубоко усекли у туђу земљу, на пример, Сент Андреја у Мађарској и крајеви око Темишвара у Румунији. Срби који су отишли на запад и северозапад готово су сасвим пресекли надвоје територије средњовековне хрватске државе и толико су се удаљили од матичне земље да је заједничка држава могла да се конституише само помоћу бројних коридора и енклава, што за дужи временски период не би било реално решење. Није зато случајно што Банија, Кордун, Лика и северна српска Далмација нису укључене у оквире српске државе ни на мапи Јована Цвијића, ни на мапи ампуатације

хрватске од стране краља Александра, ни на четничкој мапи др Стевана Мољевића 1941. године. Српска Крајина, као део државе српских земаља, могла се одржати само силом српског оружја или за Србе веома повољним односом снага на међународној позорници. Нажалост, ти услови нису били испуњени.

Српске изгледе да задрже све српске земље веома је погоршало све оно што се дешавало на религиозном и црквеном плану. Велики део Срба у Босни и Херцеговини, као и на Косову и у Рашкој – прихватио је ислам. Главни разлог је вероватно био покушај градског становништва – трговаца и занатлија, да сачувају свој статус и да обезбеде да не буду деградирани на ниво обесправљене, понижене и беспомоћне раје. Занимљиво је питање зашто се то десило у једним, а није у другим крајевима. Зашто су Србијанци, као и Бугари, Грци и Румуни, упркос свим притисцима, остали православни, док су Срби из Босне и Херцеговине, Косова и Рашке подлегали притиску и постајали муслимани?

С друге стране, многи Срби из Дубровника, Далмације, источне Херцеговине и Славоније прешли су у католичку веру. Црква је учинила фаталну грешку што се одрекла свих тих Срба. Парадоксално је да Албанци могу да буду и муслимани, и католици и православци, да Немци или Ирци могу да буду католици и протестанти, док Срби могу да буду само православни. Последица те грешке СПЦ јесте да су се Срби одрекли великих простора и да су се на етничкој карти српског народа појавиле огромне рупе и потпуно изоловане енклаве. То је непријатељ нешто користио да рупе повећа и енклаве још више изолује. Тако је, на пример, огроман јаз у источној Босни потпуно раздвојио источне и западне Србе. Судбина Републике Српске геополитички сада зависи од статуса Брчког. И то упркос томе што је ситуација знатно поправљена хомогенизацијом источnobосанског простора и померањем целог крајинског корпуса на исток, ка Дрини.

У трајне узроке српског страдања спада и изузетна оштрина нашег реаговања на неправде и неизазване нападе и испољавање мржње према онима који су их починили.

Ми, као и Шиптари, носимо одговорност што злу серију акција и реакција нисмо успели да зауставимо. Наравно, нема доказа ни убедљивих разлога да би било какво понашање Срба у било којем тренутку зауставило Албанце да не следе свој сан о „Великој Албанији“ који је већ 1878. године поставила Прва Призренска лига. Исто тако, ништа не може оправдати садашњи терор над српским народом и етничко чишћење Срба с Косова и Метохије.

Конкретни, непосредни узроци страдања и прогона српског народа јесу:

- 1) словеначко-хрватско-муслиманско-шиптарске сепаратистичке снаге које су тежиле разбијању Југославије;
- 2) одлука САД, непосредно после рушења Берлинског зида и уједињења Немачке, да више није неопходно штитити интегритет

Југославије јер је престао „хладни рат“ и тобожња опасност од совјетске инвазије;

3) политика Геншерове и Колове Немачке да ојача позиције на Балкану ради продора ка Блиском истоку и да на прави начин разбије Југославију и освети се Србима за понижавајуће поразе у Првом и Другом светском рату;

4) политика Ватикана да са своје стране максимално допринесе дезинтеграцији Југославије у протеривању православља на простор источно од Дрине;

5) интерес западних европских сила (пре свега Енглеске, Француске и Италије) да у односу на Југославију попусте пред немачким притиском ради конституисања и одржавања европске заједнице;

6) став Русије, која се све време држала дволично – претендујући да је наш једини пријатељ и савезник и, истовремено, преузимајући улогу да посредује у интересу Запада и да преноси претње и уцене;

7) страдања и прогона српског народа би било мање да смо од почетка могли да имамо реалну слику политичке стварности Европе, да смо могли да будемо онако хомогени и јединствени као што смо били у периоду тромесечне оружане агресије НАТО-а и да смо били у стању да се на најрационалнији начин прилагодимо постојећој ситуацији. Нажалост, ми, у принципу, *нисмо могли* да имамо реалну слику новонастале политичке стварности у Европи јер се та ситуација на непредвидљив и потпуно дисконтинуиран (мутацијски) начин променила у периоду од 1991. до 1995. године. Рационалан увид у једну ситуацију и предвиђање њене промене могуће је само на основу постојећих закона и важећих правила у међународним односима. Али кад се закони и правила тако драстично промене, недостаје једина основа за рационално предвиђање, настаје хаос у којем свако нагађање има једнаку могућност да се оствари.

Године 1989. и 1990. важио је принцип националног самоопредељења народа, а 1991. и 1992. он је важио за Словенце, Хрвате и Муслимане, али не и за Србе. Тада је важио и принцип непроменљивости граница у Европи. Убрзо је он важио само за административне границе појединих федералних јединица, али не и за међународно признате границе Југославије.

Године 1991. важио је принцип неприкосновености мировних снага Уједињених нација. Срби су сатанизовани када су 1995. године напали Сребрницу и Жепу под заштитом Унпрофора. Али, пре тога, Хрвати су два пута некажњено напали мировне снаге ОУН у Српској Крајини (1993. и 1995). Недавно је и „ОВК“ убила пет Француза из косовских мировних трупа ОУН без икаквих последица, чак је догађају дато веома мало публицитета.

С обзиром на тако произвољну примену међународних правила ништа се не може предвидети, и немогуће је правовремено рационално прилагођавање. Сада је јасно да је за Србе из Хрватске оптимално

могуће решење била културна аутономија. Али то није тако изгледало у време када су се Хрвати, Словенци и босански муслимани отцепљивали од Југославије у име принципа националног самоопредељења. Колико год залагање за једнака права за све изгледало као темељ рационалности, оно је у тој ситуацији имало фактички ирационалне последице. Тако се десило да се у цивилизованој Европи, на крају 20. века, са својих вековних огњишта протерују стотине хиљада људи чија је једина кривица била то што су Срби. За тај несумњиви злочин према човечанству нико досад није одговарао, нити ће, по свој прилици, ико одговорати.

Проф. др Гавро Перазић, генерал-мајор у резерви

Документ из Рамбујеа који је понудила Западна алијанса за решење косметског проблема био је, у ствари, ултиматум Југославији да прихвати систем окупације трупа Северноатлантског пакта. Наравно, Југославија је одбила, што је НАТО-у послужило као *casus belli* да изведе агресију (бомбардовање) на СР Југославију. Окупациони систем који је предвиђен тим документом односио се на целокупну територију СРЈ, с тим што би на Косову и Метохији имао много комплетнији садржај, јер је реч о територији на којој има немира које треба довести у регуларно стање.

Будући да има разних врста окупација, које су у науци опширно обрађене (уговорна, војна итд.), да је СРЈ прихватила предлог из Рамбујеа, та окупација би имала много елемената ратне окупације (*occupatio bellica*) иако не би произашла као резултат оружаног сукоба између СРЈ и Северноатлантског пакта. Стога би позивање на суверенитет и интегритет Југославије била обична фарса.

Југословенска одбрана од агресије успела је да одбије насилнички покушај наметања решења које је у њеној територијалној надлежности, Резолуцијом 1244 за јужну српску покрајину одређен је привремени посебни режим, а остали део Југославије није претрпео никакве правне измене.

Непосредно пре агресије на СР Југославију, након извесних покушаја да се делегације Србије и неалбанских националних заједница, с једне стране, и представника косметских Албанаца, који су заступали сепаратистичку опцију политичког решења косметске кризе, с друге стране, договоре о статусу Покрајине Косово и Метохија, контакт-група Европске уније је организовала састанак у француском замку Рамбује (16–23. фебруара), а затим наставак у Паризу (15–18. марта), где је предложила Нацрт привременог споразума за мир и самоуправу на Косову.

Још у Паризу, 15. марта 1999, делегација Србије (Југославије) поднела је свој текст, назван „Споразум о самоуправи на Космету“, који је потписала Србија, СР Југославија, и овлашћени представници осам националних заједница које живе на Косову и Метохији, али га нису узеле у обзир западне силе јер њиме није било предвиђено присуство снага НАТО-а на Косову и Метохији. Управо, присуство трупа НАТО-а било је главна преокупација контакт-групе, што се види из текста документа који није прихватио руски представник Борис Мајорски.¹

¹ *Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo*, Rambouillet 3 february 1999.

Присила на југословенску страну да потпише тај споразум била је евидентна, али је, и поред тога, споразум одбијен, након чега је уследила агресија НАТО-а, односно масовно бомбардовање, без икакве селекције, циљева на територији целокупне Југославије. Коначан резултат тог бесомучног рушења и уништавања детаљно је презентован у тужби СРЈ Међународном суду правде у Хагу 29. априла 1999. године.²

Провокативни документ против суверенитета СР Југославије

Основни проблем, који је требало да буде легализован са становишта међународног права, а који је отворено наведен у неким одредбама тог документа, требало је да буде окупациони статус СР Југославије, наметнут на целој територији, а не само на територији Косова и Метохије. Неки уважени писци, одмах су увидели ту замку, која је требало да стално заклињање на суверенитет и територијални интегритет Југославије учини ништавним, јер је тај државни атрибут незамислив с окупационим статусом који је тим документом наметан. На пример Пјер Галоа,³ у излагању „О догађајима у Југославији“, 8. јула 1999, у Паризу, објављеном под насловом „Неуспешна агресија НАТО-а на Југославију“, указује на члан 8. додатка „Б“ нацрта тог документа који гласи: „Особље НАТО, њихова возила, бродови, авиони, опрема ће користити без ограничења пролаз кроз територију СРЈ, са слободним приступом њеном ваздушном простору и њеним територијалним водама. То укључује без ограничења право боравка, маневара, смештаја, коришћења свих зона и инсталација потребних за подршку, увежбавање и операције“. Члановима 9. и 10. тог документа ослобађан је НАТО свих плаћања и сваке правне одговорности што поставља захтев да власти СРЈ омогуће војну окупацију своје територије. Хенри Кисинџер⁴ сматра да је текст из Рамбујеа, којим је тражено да Југославија прихвати војнике НАТО-а широм Југославије, био провокација, „изговор за отпочињање бомбардовања“, те да то „није докуменат који би један прави Србин прихватио“. То је био „ужасан дипломатски докуменат који никада није требало да буде представљен у тој форми“.⁵

Врсте примене силе да СР Југославија прихвати документ

Правни карактер тог документа је проблематичан са становишта међународног права, па га с разлогом неки писци сматрају ултиматумом, док други у методу његове понуде виде примену силе при закључивању

² *NATO Crimes in Yugoslavia, Documentary Evidence* 24. March – 24. April 1999, Belgrad, July 1999, May 1999, II 25. April – 10. June 1999, Belgrad, July 1999.

³ „Политика“, 18. септембра 1999. године. По нашем преводу последња реченица тог члана објављеног у „Политици“ гласи: „То укључује без ограничења право ...“ Енглески текст гласи: „This Shall include but not limited“, што значи да га укључује, али се не ограничава.

⁴ Henry Kissinger, „The Daily Telegraph“, (наведено према: „Вијести“, Подгорица, 24. јул 1999, стр. 8).

⁵ Писмо Ж. Јовановића н. с. г. Роберту Р. Фулеру, председнику Савета безбедности.

међународног уговора. Веома опсежан и детаљан текст тог документа указује да се очигледно настојало да се ускрати остварење суверених права СРЈ над целом територијом државе, посебно на простору Косова и Метохије. Неки ставови Западне алијансе садрже директну претњу независности Југославије, тако да је, у контексту понуде уговора у Рамбујеу, очигледно да је претњом силом желела да натера Југославију да потпише тај споразум.

Поводом писма генералног секретара НАТО-а највишим југословенским органима, као и саопштења Савета НАТО-а о Покрајини Косову и Метохији од 30. јануара 1999, југословенски министар спољних послова навео је у свом писму да је одлука НАТО-а да његов генерални секретар може да одобри ваздушне нападе против циљева на територији СРЈ, као и став да је то „последње упозорење“, „јасна претња агресијом против Југославије“. И даље, да је то директно угрожавање суверенитета и територијалног интегритета СР Југославије, „грубо кршење принципа Повеље УН“, посебно параграф 4, чл. 2. Повеље, и угрожавање самих основа међународноправног поретка. Затим је затражио хитно заседање Савета безбедности ради предузимања одговарајућих мера на основу Повеље УН, односно ради „спречавања агресије против моје земље“.⁶ У писму министра Ж. Јовановића, од 17. марта 1999, наглашено је да „у случају напада Савезна Република Југославија ће деловати сагласно праву легитимне одбране“. Но, са Запада су стално стизале претње, из разних извора и од разних личности. Истовремено, изведене су и војне припреме, па су претње око граница Југославије биле доказ нескривене претње „употребом силе“, која је и уследила у стварности.

Још пре састанка у Рамбујеу, портпарол Стејт Департмента је изјавио да НАТО треба да изведе ваздушне нападе уколико делегација Србије не потпише споразум. Један од копредседника састанка у Рамбујеу, И. Ведрин, изјавио је 19. марта, тј. истог дана кад су делегације напустиле Париз, да НАТО почиње консултације које би могле водити ка одлуци да се бомбардују југословенске војне позиције као одмазда за неуспех мировних разговора о Косову и Метохији.⁷

Интересантно је и писмо Ведрина и Кука председнику Милошевићу у којем су без устезања, као и без имало дипломатске учтивости, поручили: „Ургирамо да приграбите могућност која је понуђена споразумом у Рамбујеу за постизање мира на Косову“. Милошевић⁸ је критиковао цео поступак тих контаката и немогућност да стране споразума утичу на његов садржај, као и немогућност да се уопште сусретну да би се договориле, па је најзад приметио: „Што се тиче Ваших претњи војном интервенцијом НАТО-а, Ваши народи би требало да их се стиде, јер се спремате да примените силу над малим европским

⁶ С (1999)292 – писмо од 31. марта.

⁷ Војислав Мићовић, *Агресија на Југославију „Милосрдни анђео“ новог поретка* (фељтон), „Политика“, 19. јануар 2000.

⁸ С (1999)314 – писмо од 31. марта 1999.

народом зато што штити своју територију од сепаратизма, своје грађане од тероризма и своје историјско достојанство од хуља које не знају ни шта је територија ни шта је достојанство“. Милошевић их је упозорио да немају право да прете „другим земљама и њиховим грађанима“.

Сасвим је јасно да је ничим оправдана сила и *de facto* била драстично примењена. Прво је послужила као претња – да се присили Југославија да прихвати понуђени докуменат, а после, када га није прихватила, та сила се материјализовала употребом најдрастичнијих метода и средстава насиља, рушењем материјалних добара и уништавањем живота грађана Југославије.

Претња силом да се прихвати документ из Рамбујеа

Кориштење силе при склапању међународних споразума одавно је познато и осуђено у међународном праву. У Бечкој конвенцији о уговорном праву из 1969. године разликује се употреба силе према органу који суделује у склапању уговора према самој држави уговорници. Тако се у чл. 51. те конвенције каже: „Изражавање пристанка неке државе да буде везана уговором које је принудом добијено, извршеном над њеним представником путем поступака или претњи упућених лично њему, лишено је сваког правног дејства“, а у чл. 52. исте конвенције речено је: „Ништаван је сваки уговор чије је закључење постигнуто претњом или употребом силе и кршењем принципа међународног права који су унети у Повељи Уједињених нација“.⁹ Тај исти принцип налази се и у Бечкој конвенцији о праву уговора између држава и међународних организација (20. март 1986). На Бечкој конференцији тада је прихваћена засебна декларација о забрани војне, политичке и економске принуде приликом закључивања међународног уговора. Ту се осуђују поступци притиска и претња у било којем облику с циљем да се држава присили да прихвати или изврши неку радњу у вези са закључењем уговора „повредом суверене једнакости држава и слободног пристанка“.¹⁰

Начело „слободне воље“ у закључивању међународног уговора је општеусвојено. Оно постоји и у унутрашњем правном поретку. У међународном праву то је израз државног суверенитета на основу којег се држава обавезује у међународном праву. Зато је међународни споразум који је лишен тог основа ништаван по међународном праву. Ипак, у међународном праву прави се разлика у вези с неким уговорима ратног права који се заснивају на општеприхваћеним нормама међународног права о оружаним сукобима. Упркос чињеници да се за један такав уговор, на пример о примирју или миру, не би могло рећи да је закључен вољом странака, поготову свих странака које су суделовале у оружаном сукобу, мора се ипак поштовати сходно принципу *pacta sunt servanda*.

⁹ Грађа међународног јавног права, Прва књ. (Ст. Ђорђевић, М. Креча, Р. Етнски, И. Чукаловић, Ристић), Н. Сад, 1989, стр. 26 и 52.

¹⁰ Andrassy, *Међународно право*, Загреб, 1976, стр. 312.

Постоји мноштво уговора на које није свака уговорна страна дала вољно свој пристанак, поготову када је реч о уговорима о миру у којима је постојала побеђена страна и победник.¹¹ Међутим, ситуација се унеколико променила од када је рат стављен изван закона, те се евентуалном победнику који би у том рату извео агресију, не може дозволити да користи неке предности које је стекао у таквом сукобу. Бартош каже да се то питање нарочито постављало ако се рат завршавао капитулацијом једне стране у сукобу. Сада се у вези с тим у Повељу уносе новине. Уговори које изнуди држава агресор од своје жртве – нападнуте државе, требало би да буду лишени правне вредности. У чл. 5. дефиниције о агресији (интерпретативна белешка) пише: „Никаква територијална увећања ни посебне користи до којих се дође агресијом, нису и неће бити призната као законита“. С друге стране, у међународном праву даје се нека предност страни у сукобу која је прибегла самоодбрани. Наиме, принуда коју би таква држава применила да државу агресора приволи на склапање неког уговора којим се окончавају ратне операције не би могла да утиче на важење таквог уговора: то је последица агресије као ратног злочина.

Ултиматум – sui generis

Неки писци поступак Запада да наметне споразум у Рамбујеу с правом називају ултиматумом, мислећи на овештану институцију међународног ратног права, на коју су некада зараћене стране биле обавезне пре него што започну ратне операције. Заправо, у Трећој хашкој конвенцији, којом се регулише начин почетка непријатељства, из 1907. године, пише: „Уговарајуће силе признају да непријатељства између њих не треба да почну без претходне и недвосмислене објаве, било у облику образложене објаве рата било у облику ултиматума са условном објавом рата“.¹² Ултиматум је, у ствари, захтев за испуњење услова¹³ који шаље једна држава другој у намери да започне рат ако се не удовољи траженим захтевима (обично се поставља рок за њихово испуњење), а најчешће су они веома тешки. У садашњим условима тешко да се може очекивати да држава потенцијални агресор поштује та правила, јер не би могла да се правда да није прва започела операције, већ да их је предузела у самоодбрани.

У нашем случају, намера да се већ унапред донесе одлука за отпочињање ратних дејстава од стране НАТО-а била је извесна, а наметање документа из Рамбујеа било је повод да се то и оствари. Има основа да се тај документ сматра суштинским ултиматумом према циљу и домањају, иако је његов садржај и модел његовог наметања необичан за ултиматуме који су познати у досадашњој дипломатској пракси.

¹¹ М. Бартош, *Међународно јавно право*, „Култура“, 1956, књ. III, стр. 96–99.

¹² J. Andrassy, *О објави рата*, „ЈРМП“, бр. 3/1956, стр. 403, и даље.

¹³ Интересантан је ултиматум са 10 услова који је бечка влада упутила Србији 1914. године (*Историја дипломатије*, у редакц. Потемкина, превод, Београд, III том, 1951, стр. 220–221).

У међународном праву ултиматум је као институција иманентно везан с феноменом силе, која је у праву забрањена. Она постоји приликом самог коришћења, али се трансформише у други облик ако се не одговори задовољавајуће на постављени ултиматум. Неке државе су настојале да прикрију тај насилнички карактер ултиматума. Тако је приликом Аншлуса Аустрије, 1938. године, којем се противио и сам Сајс Инкварт, канцелар Аустрије, немачка страна користила разне перфидне поступке да би се Аншлус представио као воља аустријске власти, што је требало да отклони осуду за његов насилнички карактер. А што се тиче припајања Чехословачке Трећем рајху, 14. марта 1939, председник Хаха је с министром Хвалковским дошао у Берлин на Хитлеров предлог, на састанак са Фон Рибентропом, Герингом и Кајтелом, уз обећање, да ће, ако Хаха потпише њихово присаједињење, Чешка и Моравска бити сачуване од уништења, иначе ће их авијација разорити.¹⁴ Читава ноћ су се изнуђивали потписи, а Хаху су ињекцијама повраћали у нормално стање и претили да ће Праг бити у рушевинама.¹⁵

На основу наведеног јасно је да докуменат из Рамбујеа није могао да буде прихваћен као правна основа за решење „косовске кризе“. Он је остао само жеља НАТО-а – није чак узет ни као правно решење за примирје или обуставу ратних акција које би обавезивало Југославију. Заправо, дошло се, силом прилика, до друге правне основе за окончање оружаних акција на Косову и Метохији, па према томе и агресивних акција (бомбардовање Југославије).

Резолуција 1244 – окончане ратне операције

Многи оружани сукоби се, у ствари, окончају простим престанком ратних операција а да се уговори о миру не закључе, или протекне дуже време док се закључе. После Другог светског рата многа су се примирја закључила под контролом или по налогу УН (израелско-арапски сукоб 1948, у којем је Савет безбедности, својом резолуцијом, 15. јула 1948. наредио странама у сукобу да обуставе војне акције). Неке државе (бивши СССР) дуго нису закључиле мировне уговоре са Немачком, већ су на друге начине окончале ратно стање са том државом и успоставиле нормалне мирнодопске односе. У случају Корејског рата, Савет безбедности је 27. јула 1953. наредио обуставу ватре и тада је склопљено примирје у Панмунџону које још траје.

Мада је сукоб на Косову и Метохији сасма особеног карактера, то није ни оружани сукоб који спада у домен међународног права без обзира на то какав му карактер да Организација уједињених нација. Резолуција 1244 за сада је докуменат с врхунским правним карактером којим је, на одређени начин, окончан оружани сукоб на Косову и Метохији и наметнуте обавезе многим чиниоцима који су инволвирани или ће бити инвилвирани у тај сукоб. При томе, правне обавезе према

¹⁴ М. Бартош, *исто*, стр. 314–316.

¹⁵ *Историја дипломатије*, *исто*, стр. 551.

том документу нису по правној снази идентичне с онима, на пример, из обичних уговора о примирју према 4. хашкој конвенцији о законима о обичајима рата из 1907. године. Заправо, реч је о томе да од страна у сукобу не зависи да ли ће и колико такав споразум важити, већ од аутора Резолуције, а то је Савет безбедности.

Чињеница да је таквим актом – Резолуцијом, окончано ратно стање не значи да стране у сукобу не треба поједине области из својих односа међусобно да регулишу посебним споразумом (на пример, Војнотехнички споразум владе СРЈ и КФОР-а). Таква решења УН имају снагу *ius cogensa* у односу на било какве друге аранжмане међу странама уговорницама. Уосталом, у нашем случају није било никаквог оружаног сукоба, ни међународног ни немеђународног карактера, све до почетка агресије 24. марта. Радило се о насилној терористичкој побуни једне националне заједнице на делу државне територије, што је спадало у искључиву надлежност државе – Југославије. Међутим, инволвирани су се НАТО и неке суседне државе разним учешћем, од директне до посредне агресије, због чега је сукоб унеколико изменио свој правни карактер и Организација УН, с ослонцем на чл. 2. текста 7. главе Повеље, нашла је за потребно да му да озбиљнији карактер.

Наметање уговорне окупације

Кључни проблем због којег је југословенска делегација у Рамбујеу одбила да прихвати предлог споразума јесте, у суштини, статус државе који је предвиђен у предлогу. Без сумње, тражила се нека врста окупационог статуса земље, иако статус који је нуђен није идентичан са статусом ратне окупације (*ocupatio bellica*) какав је предвиђен Хашким правилником из 1907. године. Посебно је било противправно да се тај статус да под управом трупа НАТО-а, иако је било јасно да Југославија није била уопште у ратном стању из којег би једино такав статус могао да произиђе. Шта више, оружане акције с албанским терористима нису имале правну карактеристику ни унутрашњег оружаног сукоба, већ оружане операције легалних снага реда државе против терористичких аката насиља, сходно Допунском протоколу II уз Женевске Конвенције из 1949. године.¹⁶ Ратно стање са 19 држава Атлантске алијансе наступило је тек 24. марта 1999. године. Оно је обухватило целу земљу, јер такав статус не би могао да се заснује само на делу државе, на пример, на Косову и Метохији, јер су то делови територијалног интегритета Југославије. Правилно је запазио Кисинџер¹⁷ у „Вашингтон посту“, да је НАТО тражио „неограничено право да покреће трупе кроз југословенску територију и окупира покрајину суверене земље“, чиме је гарантован „најкрвавији исход“, наглашавајући да је то тражено

¹⁶ Протокол II, стр. 2, чл. 1. да се неће примењивати на ситуације „унутрашњих немира и затегнутости као што су побуне, изоловани спорадични акти насиља“ јер то нису оружани сукоби.

¹⁷ Хенри Кисинџер: „Ни једна разумна југословенска влада не би прихватила захтев из Рамбујеа“ („Политика“, 11. јануар 2000).

пре него што је почело „озбиљније етничко чишћење“. И Пјер Галоа¹⁸ у свом чланку наводи да је чл. 9. и 10. тог предлога НАТО ослобађан свих плаћања и сваке правне одговорности, што поставља захтев да власти СРЈ омогуће војну окупацију своје територије“. Назначене ингеренције снага НАТО-а које су се тражиле према споразуму (чл. 8 и 10), Додатак „Б“, упућују на закључак да је намера била утврђивање тачно одређене дужности окупиране територије, што није било идентично са свим овлашћењима која би иначе следила када је реч о *ocupatio bellica* према Хашком правилнику из 1907. године. Заправо, наведеним члановима предлога из Рамбујеа није обухваћен велики део трећег поглавља наведеног правилника (О војној власти на окупираној територији), што значи да су ингеренције локалних власти у том погледу остале недирнуте (правни и економски поредак, финансије, спољни односи, уређење државних органа, и слично). Ми управо сматрамо да је све друго што спада у државно-правни поредак остало необухваћено тим предлогом. То, наравно, није искључивало могућност ескалирања права окупатора, а на то је и Кисинџер оправдано опомињао у својој изјави. Поготову стога што се у самом предлогу давала предност правног важења предложених обавеза над националним правним прописима, а у погледу обавеза које се односе на погодности трупа Алијансе.

Разне врсте окупације

У међународном праву одавно се расправља о разним врстама окупације. Тако постоји окупација као начин стицања државне територије која је до тада била *terra nullius* (ничија земља).¹⁹ Но, свакако, за нас је најинтересантнија окупација која је последица рата, или је реч о трансформацији власништва, односно управе над одређеном територијом посредством државних органа, најчешће оружаних снага. Посебно и веома често тај термин је везан за окупацију непријатељеве територије која се за време ратног стања освоји од непријатеља и држи до краја рата под посебним режимом уз помоћ оружаних снага које су је освојиле. Иначе, постоје разне поделе окупације, зависно од циљева који желе да се постигну окупацијом или од начина на које се то постиже. После Првог, а нарочито после Другог светског рата веома често је обрађивана та институција међународног права, сигурно зато што се дешавало да су многе територије зараћених страна биле, краће или дуже, окупиране. Поред тих повремено окупираних територија, које су у току рата могле и по неколико пута да мењају свој статус, у мировним уговорима после тих ратова, у међународним односима, било је конституисано неколико територијалних јединица, углавном из састава побеђених држава, којима се давао посебан правни статус и у

¹⁸ П. Галоа, исто, „Политика“, 18. септембар, 1999.

¹⁹ Милан Бартош, исто, стр. 42–45 (сматрало се да то треба да буде *terra nullius* – није припадала ниједној другој држави, уз услов ефективности, тј. стварног заузимања *animus domini* – намера повлашћења и нотификација, објава да друге државе могу ставити примедбе.

којима су се морале ангажовати власти и оружане снаге неких земаља да би осигурале статус окупиране територије и управе на њој како је утврђено мировним уговорима.

Ч. Русо²⁰ сматра да постоје два основна типа мирољубиве војне окупације с обзиром на њихово порекло (*origine*): конвенционалне и неконвенционалне окупације. У мирољубиве конвенционалне окупације аутор убраја четири врсте окупација: окупација на основу залог (*nantissement*) као основа гаранције за извршење уговора (на пример уговора о миру), што је био чест случај у прошлом веку. Окупација се може извести ради васпостављања унутрашњег реда у једној држави, а може имати за циљ одржање протектората или мандата, па државе протектор или мандатар раде на основу међународног уговора о мандату или протекторату. Русо додаје да у неконвенционалне окупације спада принудна окупација, чији је циљ гаранција за предузимање неког поступка. Пример је окупација Крфа, од 31. августа до 27. септембра 1923. због убиства талијанског члана комисије за разграничење (Грчка – Албанија) генерала Телинија и неких официра из састава комисије (касније је установљено да су то урадили Албанци, а не Грци).²¹ У ту врсту окупације аутор убраја и полицијску окупацију, на пример, окупација Сирије од Француске, 1860–1861. године, у име европског концерна, са султановим пристанком ради заштите хришћанских грађана Либана.

Писци указују да је у историји било и војних мирољубивих окупација којима су маскиране интервенције и наводе мноштво таквих примера. Такав је био случај с окупацијом италијанских држава и Швајцарске од стране Француске, за време Револуције,²² ради очувања унутрашњег поретка и консолидације власти. Код неких писаца постоји и тзв. окупација са пристанком или наметнута окупација.

После Првог светског рата писци су такође посвећивали много пажње тим врстама окупације. Тако Луи Ле Фир²³ указује на то да окупација против воље окупиране државе, без уговора којим се допушта, спада у насилне начине решавања међународних спорова. Друга је ситуација када постоји уговор којим се у случају неизвршења њиме одређених обавеза овлашћује друга уговорна држава да предузме извесне мере, међу којима може да буде и окупација. У том случају окупација је мирнодопска репресивна мера, пошто се претпоставља да је изведена као примена већ постојећег уговора. Пример за такву окупацију је окупација Рајнске области коју су 1923. године извеле француске и белгијске трупе на основу одредаба Версајског уговора.

Луи Ле Фир под општим појмом окупације обрађује појам „окупација као јемство или репресалија“ (немачка окупација 1871. године

²⁰ Ch. Rousseau, *Droit International Public*, T III Sirey, Paris 1977, pp. 46–48.

²¹ Исто, стр. 49 (по Strupu L'incident de Janina entre La Grèce et L'Italie, RGDIP 1924, pp. 255–284).

²² Исто.

²³ Луи Ле Фир, *Међународно јавно право* (превод), Београд, 1936, стр. 583.

источних округа у Француској за плаћање ратне штете итд., или после рата 1914–1918. окупација Рајнске области и Рура). Та окупација, каже Ле Фир, није ратна окупација (*ocupatio bellica*). Она се и по циљу потпуно разликује од праве окупације, од заузимања земљишта, јер када је таква окупација предвиђена неким уговором, онда се у њему налази и оправдање за њу, а обично су прописани и услови и трајање окупације.

У случају заједничке окупације неколико држава предвиђа се заједнички споразум окупационих сила, што је био случај и после Првог и Другог светског рата са обе зараћене стране (подела окупационих зона у Француској, Југославији или Немачкој после Другог светског рата од стране савезничких сила).

Наметање окупације без рата

Несумњиво је да је на основу предлога из Рамбујеа требало да се постигне војна окупација југословенске територије, без обзира на то што се према предложеним решењима то још не би могло сматрати комплетном *ocupatio bellica*. Наиме, Југославија још није била у ратном стању с НАТО-ом, нити је у оружаном сукобу с НАТО-ом натерана да прихвати све што би он као победник захтевао од стране побеђене у сукобу. Тек је 24. марта отпочето ратно стање, које је наметнуто Југославији. У случају да је Југославија у оружаном сукобу, након пар дана, хитно захтевала од непријатеља прекид ратних операција, како су планери рата замишљали, уз обећање да ће прихватити споразум из Рамбујеа, НАТО би додао још теже услове везане за суверенитет Југославије од оних у документу из Рамбујеа. Тако је ипак велики опус државно-правних ингеренција остао у надлежност суверене власти Југославије, а суверенитет државе није суспендован према тексту предлога из Рамбујеа. Напротив, он се *expressis verbis* подвлачи на неколико места у документу. Сва изузећа и имунитете које сада имају трупе КФОР-а на Косову и Метохији имале би трупе НАТО-а на локацијама на којима би се налазиле на територији Југославије иако им није уопште потребан, нити је имао смисла њихов боравак на територији СР Југославије. Будући да би, према споразуму, била одређена јача правна снага од прописа СРЈ, тај докуменат би имао предност у односу на Устав земље. Шта више, од Југославије се тражило да прилагоди Устав одредбама тог споразума.²⁴

Елементи ратне окупације

У литератури поред разних врста окупације посебно се обрађује ратна окупација. Поставља се питање да ли би окупација која нам је наметана била ближа ратној или другим врстама окупације. Иначе, обично се мисли на ратну окупацију кад се расправља тај међународно-правни проблем. При томе, писци примећују да се олако дају називи

²⁴ Основа 1/6.

многим ситуацијама сличним окупацији, а оне, у ствари, то нису према међународном праву.

Ратна окупација је била позната још у римском праву. Она је укључивала заузимање непријатељеве имовине у рату, тако да је сваки војник постајао власник дела непријатељеве имовине коју би на тај начин узео за себе. Земљиште и, касније, неке покретне ствари прелазили су у државну имовину, те их појединци више нису могли прибављати окупацијом.

У римском периоду била је неограничена власт окупатора над територијом коју је заузео. Могао је да пустоши земљу, располаже јавним и приватним добрима, да становнике тера на заклетву верности, да их регрутује у сопствену војску, и слично. Окупирану територију је окупатор могао да уступи или прода трећој држави. У рату између Данске и Шведске, 1700–1718, Данска је 1715. продала ХанOVERу територије Бремен и Верден (које је окупирала од Шведске), а Фридрих Пруски је присиљавао хиљаде регрута у Саксонији, која је била окупирана, да служе у његовој војсци.

Правила међународног права о окупацији спадају међу најстарије норме ратног права. Већ при првом покушају да се кодификују правила о вођењу рата (Бриселска конференција 1874)²⁵ у предложеном пројекту о законима и обичајима рата пише: „Територија се сматра окупираном када је стварно потчињена власти непријатељске војске“, и „протеже се само на територији где је та власт установљена и у стању је да се одржава“. Слична је дефиниција и у *Оксфордском приручнику*, у чл. 41: „Подручје се сматра окупираним кад је држава којој припада, услед провале непријатељских трупа стварно престала да врши редовиту власт и када освајач једини може да одржава ред. Границе у којима се та чињеница збила одређује опсег и трајање окупације“.

Из наведених дефиниција види се да је реч о односу две државе, зараћене стране – окупатора и окупиране државе (њене територије). Затим, реч је о непријатељским државама које и даље остају у ратном стању, док се оно не оконча неким другим правним документом, те да је, услед надмоћности једне стране у сукобу, супротна страна морала да уступи противнику део или целу територију државе на којој он успоставља окупациону управу.

Наведене околности би биле сасвим другачије кад би трупе НАТО-а поседовале југословенску територију према предлогу из Рамбујеа, јер НАТО и Југославија још нису били ступили у ратно стање (то се десило тек 24. марта). Отуда се не би могло ни говорити о томе да би трупе СРЈ биле силом потиснуте са својих територија. Евентуално би се могло говорити да су под притиском уступиле НАТО-у своју територију, што нису прихватиле ни по цену рата. Дакле, НАТО – без ратног стања са СРЈ и уопште ратног стања на територији Југославије са било којом

²⁵ *Оксфордски приручник*, *Tableau général des Résolutions, 1873–1956*, Institut de Droit international, Bâle, 1957, pp. 180–197.

страном у сукобу, покушао је да изнуди југословенски пристанак за уговор из Рамбујеа. Да је тај предлог већ био дипломатско недоношче указује и чињеница да за њега није добијен пристанак руског делегата у преговарачкој групи (није се сложио с текстом).

У литератури се указује да је у ратовима (Првом и Другом светском) долазило до окупације знатних подручја на основу примирја, која су, између осталог, садржала и одредбе о односима за време окупације.²⁶ Такву окупацију неки писци не сматрају ратном окупацијом, већ мешовитом или ратном окупацијом на уговорној основи. За такву окупацију важе одредбе из самог примирја, али како у међународном праву нема посебних одредаба о тој врсти окупације, примењују се субстидијарно прописи о ратној окупацији. Узимајући у обзир случај из прошлог рата, када је на основу споразума, 16. маја 1944, између надлежне домаће владе и државе чије су снаге ослободиле Норвешку регулисана надлежност грађанске управе и правосуђа, изводе закључак да такви прописи могу да се примењују и у случајевима када дође до окупације без рата, на пример, у окупацији изведеној у виду репресалија.

Временско и просторно важење окупације

Опште је усвојено гледиште да је окупација привремено и пролазно стање, мада та привременост може трајати и деценијама. Заправо, то је време у којем окупатор обавља фактичку власт. Тај статус обично нестаје након закључења уговора о миру или када на други начин престане ратно стање. Свакако, то стање окупације може нестати и ако снаге браниоца у контраофанзиви поврате своју власт на тој територији. Међутим, дешава се да и поред закљученог уговора о миру тај статус потраје прилично дуго. Тако је лева обала Рајне имала извесно време окупациони статус и после Првог светског рата. Ако је рат био коалиционог карактера, обично су окупационе силе делиле своје зоне окупације (подела на окупационе зоне Немачке после Другог светског рата).

Под окупацијом се подразумева просторна ограниченост окупираног подручја. У вези с тим, постоји делимична и општа окупација. Између две територије једне исте државе – окупиране и неокупиране, не може да се установи нека нова државна граница јер је то недопустиво у међународном праву, али је несумњиво да ће окупатор настојати да део територије коју је окупирао правно раздвоји од неокупираног дела, или да га прошири. Наиме, на делу неокупиране територије суверен има власт у потпуности, а на окупираној територији је његова власт у суспензији, па према томе и ингеренције које еманирају из такве суверене власти.

У тексту из Рамбујеа веома је јасно правно раздвојена територија Југославије изван Косова и Метохије. Међутим, несумњиво, права која

²⁶ J. Andrassy, *исто*, 1977, стр. 598.

су тражена за трупе НАТО-а на територији СРЈ односе се и на Косово и Метохију, али не и обратно. На територији Југославије изван Косова и Метохије та су права начелно назначена, а односе се на ускраћивање извесне државне функционалности зарад погодности трупа Северноатлантског пакта.

Други проблем, који је дерогиран Резолуцијом 1244, јесте искључење тога права јединицама НАТО-а јер оне немају никакав законити мандат (одобрење Савета безбедности за своју акцију), те се и њихов боравак као таквих, чак и на самом Косову и Метохији, сматра као илегалан. Уместо њих се сада налазе трупе УН (КФОР), без обзира на то што се и у Резолуцији УН подсећа да ће се трупе НАТО-а суштински појавити у неким ситуацијама. Према томе, Резолуцијом 1244 јасно је одвојена територија Југославије изван Косова и Метохије у погледу статуса који је Резолуцијом одређен Космету. Иначе, с правом неки писци примећују да би, у супротном, то била капитулација коју Југославија није хтела да прихвати.

Концепција националне безбедности Руске Федерације

УДК: 355.45:342.745(470)

Др Јелица Курјак

Нова концепција националне безбедности Руске Федерације заснована је на две претпоставке. Прва се односи на стабилизацију унутрашњег стања у земљи, које обухвата економску, политичку, безбедносну и духовну сферу. Негативни утицај економске ситуације на безбедност Русије огледа се у потреби побољшања економског положаја становништва, борби против корупције и привредног криминала, у потреби законске регулативе процеса привредног реформисања и у научно-техничкој иновацији привредног развоја. Политичко стање у друштву утиче на стање националне безбедности земље преко стабилизације демократских процеса у друштву, борбе с политичким облицима сепаратизма и стабилизације све три гране власти. У духовној сфери руског друштва потребно је да се стабилизују руске цивилизацијске вредности које би могле да допринесу очувању националне безбедности. Стање у руској армији, које се може окарактерисати као алармантно због недостатка материјалних средстава за издржавање армијског састава, због немогућности опремања армије савременим оружјем, због потребе реформисања армије итд., такође неповољно утиче на националну безбедност.

Друга претпоставка тиче се стања односа у међународној заједници и позиције Русије у новим међународним односима. У новој концепцији се полази од тога да је стање сложено, због настојања западних земаља и САД да диктирају праваца развоја међународних односа и тиме онемогуће стварање мултиполарног света, у којем Русија види своју прилику, али и повољност по руску државу, јер, у условима глобализације и мултиполарног света, све земље имају могућност да утичу на креирање нових међународних односа. Русија је, међутим, свесна својих ограничености у међународним односима, и то сматра неповољним елементом, који негативно утиче на стање њене националне безбедности. Да би заштитила своју националну безбедност и безбедност својих савезника, Русија је спремна да, када исцрпе сва политичка средства, употреби и нуклеарно оружје.

Увод

Стратези и аналитичари геополитике процењују да се Русија на прагу трећег миленијума налази у веома сложеној ситуацији. Постоје бар два разлога због чега се та процена може сматрати објективном. Прво, та земља је у економској ситуацији која се граничи с катастрофом. Није реч о томе да ли је Русија прескочила праг глади или саморепродукције, већ о томе да су, уколико жели место равноправне силе, са којом се мора рачунати у савременим међународним односима, конци-

пирање, осмишљавање и стабилизовање стратегије економског развоја основна претпоставка њене нове улоге. Друго, с обзиром на садржај, темпо и правац развоја, Русију очекује даља стагнација у политичкој, правној и духовној сфери. Наиме, руска политичка сцена је још увек у фази конфигурације: конституционализација, сама по себи, није довољан гарант да ће се друштво кретати у замишљеном правцу. Посебно је нејасна ситуација око дефинисања „руске духовности“, као подлоге за стабилизацију свеколиких иновација започетих почетком деведесетих година.

Посебан значај за одређење нове руске стварности има стратегија националне безбедности. Од распада совјетске државе Русија трага за оптималном војностратегијском концепцијом и дефинисањем свога места у европској безбедносној структури. У првој фази трагања за војностратегијским идентитетом, која се може одредити између 1991. и 1997. године, Русија је сматрала да ће јој приближавање институционалним оквирима западне Европе омогућити бржи економски опоравак путем укључивања у економске и финансијске механизме високоразвијених земаља. Била је то незаснована претпоставка, јер нису узимани у обзир стање привреде, политички и правни систем и цивилизацијска специфичност Русије. Без обзира на свест да само укључивање у постојеће интеграционе институционалне оквире западне Европе није донело Русији очекивани развојни скок, померање ка Европи било је први показатељ да се Русија определила за нове садржаје развоја. У том раздобљу је сматрано да ће Русија *a priori* бити прихваћена као равноправни партнер, па је према тој процени била одређена и концепција националне безбедности, која се могла дефинисати као одбрамбена концепција.

Развој догађаја на унутрашњем плану (тешкоће у економском развоју, споро прилагођавање привреде светским захтевима, политичка нестабилност, нестабилност везана за односе између центра и појединих федералних јединица), као и неочекивани правци кретања у новим међународним односима (јачање позиције САД, а исто тако и односа између Европске уније и САД, и регионални сукоби на Балкану) утицали су на потребу да се редифинише концепција националне безбедности Русије. Рад на новим елементима нове концепције започет је још током 1997. године, први нацрт се појавио октобра 1999, а дефинитивна верзија половином јануара 2000. године.

Околности у којима се појавила нова концепција

На унутрашњополитичком плану Русија се, генерално, перманентно стабилизује. Од првих парламентарних избора, који су одржани децембра 1993, све до одласка „оца нове Русије“ Бориса Николајевича Јељцина с места председника (31. децембра 1999), руска политичка сцена добија све јасније контуре. Формално-правно постоји систем поделе власти, који је регулисан и Уставом, вишепартијски парламен-

тарни систем и изражен председнички систем, што се све скупа уклапа у свеопшти пројект демократизације друштва започет још почетком деведесетих година у оквиру суштинских реформских промена. У стварности, међутим, постоје значајне модификације преузетих модела из већ познатих западноевропских вишепартијских парламентарних демократија. Тако је, на пример, улога парламента значајно мања него у западним демократијама већ и због уставне регулативе председничке функције, која превазилази оквире парламентарне демократије и више се приближава председничком систему у француској или америчкој варијанти. Исто тако, партије које су заступљене у Думи мање одражавају интересе оних који су за њих гласали, а више интересе посебних политичких, економских или других интересних групација.

Најпроблематичнија сфера у савременом развоју Русије јесте економија. Русија је у садашње време земља прималац, и то ће остати још веома дуго, уколико не дође до озбиљних структурних промена у руској привреди. Та чињеница највише утиче управо на стратегију њене националне безбедности. Наиме, недостатак финансијских средстава за нова улагања у технолошки развој војне индустрије озбиљно је ограничење настојањима да та земља заузме значајније место у новој међународној заједници. Свесна те чињенице, руска политичка и војна елита прибегавају другим средствима не би ли обезбедиле место достојно једне велике земље и респектабилне силе.

Што се тиче духовне сфере, потреба да се сви нови токови унутар земље и они на међународном плану уклопе у цивилизацијске специфичности које Русију чине особеном значајно утиче на одређивање стратегије понашања те земље у међународним односима, али и на нову концепцију националне безбедности.

После парламентарних избора, који су одржани децембра 1999, на којима је већину у Думи добила струја која се може окарактерисати као либерално-демократска, поставило се питање правца којим ће Русија ићи у будућности, или барем у наредном периоду до следећих парламентарних избора. Пошто је владајућа гарнитура умногome утицала на стварање победничке групације на парламентарним изборима, постало је јасно да ће улога Кремља, односно, улога председника државе, имати највећи значај за највише законодавно тело. Уверење да ће будућност Русије бити под сигурном контролом највише власти, потврдила је и оставка председника државе Б. Јељцина и долазак Владимира Путина на место његовог официјелног наследника. У околностима, дакле, када Русија на унутрашњополитичком плану настоји да стабилизује односе између сегмената и хоризонталне и вертикалне власти, и да сачува тетироризалну целовитост земље тако што ће предупредити сваки сепаратни покушај који би водио дестабилизацији државе (рат у Чеченији је озбиљан преседан у покушајима да се окрњи руска територија), процењено је да би нова стратегија националне безбедности требало да буде конципирана тако да се очувају старе и помогне стабилизација нових вредности руског друштва.

Позиција Русије на међународном плану умногоме је утицала на допуне садржаја нове концепције националне безбедности те земље. Од 1991. године руско руководство настоји да дефинише место и улогу Русије у међународној заједници у новонасталим околностима после нестанка биполарне поделе света и политике „хладног рата“. У тим настојањима доминантан је прагматизам; другим речима, свест о томе шта сада представља Русија, који су њени потенцијали, могућности и тежње, а шта чини негативну страну нових околности. Русија је у првој половини деведесетих година прво настојала да се уклопи у институционални механизам европског система безбедности, сматрајући да јој припада место равноправног партнера с најразвијенијим земљама западне Европе. Таква политика је имала и својих предности, али и извесних илузија, које су утицале на концепт националне безбедности земље. Наиме, позитивне стране приближавања Русије европским, па и светским токовима, довели су до тога да је Русија постала чланица готово свих постојећих институција европског система безбедности, па чак и НАТО-а (маја 1997). Током свих тих година перманентно је настојала да се избори за „посебан статус“, полазећи од тога да је реч о једној од две највеће нуклеарне силе у свету, али и од тога да је још увек њена улога посебно значајна за стратегију развоја појединих региона (на пример, за регион постсовјетског простора, регион Балкана и Далеког истока). Реалност је, међутим, била другачија: и поред свих неоспорних чињеница о величини и значају Русије, она је сада, ипак, само земља у развоју која се налази на листи чекања код светских финансијских институција како би могла да покрене привредни развој. Економске тешкоће вишеструко утичу и на конципирање националне безбедности. Тешко је, наиме, предвиђати технолошки развој у наоружању уколико се зна да је потреба за радикалним реформисањем армије (која подразумева, прво, смањење броја активних војника) једна од најзначајнијих у савременим руским реформским потезима. Тешкоће Русије у вези с тим проблемом најочитије су се изразиле у току сукоба на просторима СФРЈ: Русија објективно није могла да се садржајније ангажује у заштити интереса српске стране. С друге стране, она је свесна опасности од тенденција ка развоју униполарног света у којем доминантну улогу имају Сједињене Америчке Државе. То јој намеће потребу да своју националну одбрамбену политику конципира на другачији начин, што је делимично и учињено у допуњеној верзији која се појавила 14. јануара 2000. године.

Концепција националне безбедности

Документ који је публикован као *Концепција националне безбедности Руске Федерације* има четири дела према интерпретацији приоритета Русије у области заштите националних интереса.

Први део носи наслов *Русија у међународној заједници*. У њему се полази од тезе да у свету постоје две тенденције у развоју међународних

односа. Прва тенденција се односи на процес јачања економских и политичких позиција значајног броја држава и њихових интеграционих целина у усавршавању механизма вишеструког управљања међународним односима. Велику улогу у свему томе имају економски, политички, научно-технолошки, еколошки и информативни чиниоци. Русија у томе види своју улогу као чиниоца који ће доприносити развоју „мултиполарног света“. Друга тенденција се огледа у покушајима да се створи систем међународних односа који ће бити заснован на доминацији западних земаља у међународној заједници, уз лидерску улогу Сједињених Држава. Сматра се да ће се лидерство остваривати војним средствима, уз кршење норми међународног права.

У таквом развоју међународне заједнице Русија, без обзира на сложену међународну ситуацију и унутрашње тешкоће, као земља са значајним економским, научно-техничким и војним потенцијалом, објективно има важну улогу у светским токовима. Због тога очекује шире интегрисање у светску економију – проширење сарадње с међународним економским и финансијским институцијама, јер, сматра се, има много заједничких интереса са другим земљама (безбедност, заустављање и регулисање регионалних конфликта, борба с међународним тероризмом и наркобизнисом, и решавање глобалних еколошких проблема).

Прва новина која се запажа у новој концепцији јесте борба с међународним тероризмом, због чега је неопходна координација на међународном плану да би се проблем неутрализовао.

Друга новина се односи на формулацију да се повећавају напори бројних земаља с намером да се ослаби позиција Русије у политичкој, економској и војној области: „Покушаји да се игноришу интереси Русије приликом решавања крупних проблема у међународним односима, укључујући и конфликтне ситуације, могу да замагле позитивне промене које су се последњих година догодиле у међународним односима“. Та формулација је, нема сумње, произишла као директна последица незадовољства улогом и третманом који је Русија имала у току решавања конфликта на простору СФРЈ, а пре свега око Косова и Метохије.

Други део носи наслов *Национални интереси Русије*. Према Концепцији, национални интереси чине целину избалансираних интереса личности, друштва и државе у економској, унутрашњополитичкој, социјалној, међународној, информативној, војној, пограничној, еколошкој и другим сферама.

Интереси личности се односе на остварење уставних права и слобода, заштиту личне безбедности, повећање квалитета живота и стандарда људи, и духовни и интелектуални развој човека и грађанина.

Под интересима друштва подразумевају се развој и учвршћивање демократије, стварање правне и социјалне државе, и успостављање националног консензуса у вези с духовном обновом државе.

Интереси државе тичу се неповредивости уставног уређења, суверенитета и територијалног интегритета Русије, очувања политичке, еко-

номске и социјалне стабилности, и развоја равноправне и узајамно корисне међународне сарадње.

Национални интереси Русије остварују се на унутрашњем и међународном плану. На унутрашњем плану основни интереси су очување стабилности уставног уређења, институција државне власти, грађанског мира и националног консензуса, територијалног интегритета и правног поретка, и изградња демократског друштва. У међународној сфери, национални интереси Русије су очување суверенитета и позиције Русије као велике силе, односно, као једног од утицајних центара мултиполарног света, и развој равноправних односа са свим земљама и интеграционим институцијама, пре свега са државама чланицама Заједнице Независних Држава и традиционалним партнерима Русије.

Неки аналитичари Концепције запазили су резолутни карактер тог документа, па су ишли тако далеко да су га прогласили „старијим“ од Устава Руске Федерације. Чини се да су такве оцене претеране, без обзира на то што се формулације попут наведених, везаних за националне интересе у појединим сферама друштва, могу окарактерисати као уставне одредбе. Аутори су претпоставили да је реч о једном од стратешких докумената, којим би требало да се укаже на сву озбиљност „операције“ доношења нове концепције националне безбедности Руске Федерације.

Када се појавио нацрт концепције било је јасно да је Русија своју стратегију националне безбедности концентрисала на стабилизацију унутрашњих прилика, а у војном домену – на заштиту своје територије. Аналитичари су сматрали да је то изразито дефанзивна стратегија, која Русији може да нанесе више штете него што може да јој обезбеди користи. Други аналитичари су, међутим, сматрали да је реч о изразито реалном документу који одражава ситуацију у којој се Русија налази. Теза о реалној процени ситуације заснива се, пре свега, на оценама стања у економској сфери и, у вези с тим, реперкусијама на стратегију националне безбедности.

У трећем делу, под насловом *Опасности за националну безбедност Руске Федерације*, каже се да негативности које се рефлектују из сфере економије имају комплексни карактер и узроковани су мноштвом елемената: падом друштвеног производа, смањењем инвестиција, иновационих истраживања и научно-техничког потенцијала, стагнацијом аграрног сектора, растом унутрашњег и спољашњег дуга, и тенденцијом да у извозу доминирају енергија и сировине, а у увозу производи неопходни за свакодневни живот. Слабљење научно-техничког и технолошког потенцијала земље, смањење истраживања у стратешким грама научно-техничког развоја и одлив специјалиста и интелектуалне својине утичу на губљење водећих позиција Русије у свету, чине је технолошки зависном од спољашњег света и, на тај начин, подривају одбрамбену способност земље. Негативни процеси у економији, каже се даље у Концепцији, у основи су бројних сепаратистичких тенденција субјеката Руске Федерације, што додатно слаби јединствену економску

целину. Економска дезинтеграција, социјална диференцијација друштва и девалвација духовних вредности доприносе јачању затегнутости у односима између центра и региона, што такође утиче на стабилност Федерације.

У Концепцији се говори и о новим феноменима, као што је криминализиција друштва, који су последица реформисања социјално-политичког уређења и економске сфере. У условима када је ослабљен систем регулација и контроле у друштву, и када постоји недореченост и несавршеност правних норми којима би се адекватно кажњавао криминал, повећавају се организована криминализиција друштва, разне деструктивне појаве и корупција. Све то утиче на опасно заштравање ситуације у социјалној и духовној сфери друштва. Продубљавање кризе на унутрашњополитичком, социјалном и духовном плану може да доведе до губљења освојених демократских тековина.

Да би се спречиле негативне тенденције проузроковане тешком економском ситуацијом у земљи потребно је, каже се у Концепцији, јачати нормативно-правну улогу државе. Уопште узев, у документу о новој концепцији националне безбедности Русије на више места се потенцира јачање државне регулативе у стратешки важним пословима, па се иде дотле да се наглашава да би држава требало да спречи појаву партија и покрета у чијој се програмској основи налазе сепаратне националистичке тенденције.

Опасности по националну безбедност Руске Федерације које долазе споља произилазе из: покушаја појединих држава и интеграција да умање значај постојећих механизма за очување међународне безбедности, као што су ОУН и ОЕБС; тежњи да се умањи политички, економски и војни утицај Русије у свету; јачања појединих војно-политичких блокова и савеза, а првенствено ширења НАТО-а на исток; могућности да се у близини руских граница појаве стране војне базе или већи војни контингенти; слабљење интеграционих процеса у ЗНД, као и због појаве и ескалације конфликта у близини граница Руске Федерације или спољашњих граница држава Заједнице Независних Држава.

Посебно озбиљна опасност за националну безбедност Русије јесте тероризам, и то међународни, као отворена кампања усмерена на дестабилизацију Русије. У Концепцији се наглашава да се повећавају ниво и размере опасности и у војној сфери. Појави негативних тенденција у војној сфери доприносе и спори процес реформисања војне организације и одбрамбено-индустријског комплекса, недостатак финансијских средстава за финансирање националне одбране и несавршеност нормативно-правне основе. Све то утиче на критично ниски ниво оперативне и борбене готовости Оружаних снага Руске Федерације, као и других војски, војних формација и органа, и недопустиво велики пад стручне обучености војних снага, и то у крајње заштравеној социјалној ситуацији, што све води ка слабљењу војне безбедности Руске Федерације у целини.

Свесни економских тешкоћа, руска политичка и војна елита сматрају да треба оснажити надзор државних органа власти у свим стратешким сферама како би се боље контролисао свеукупни развој земље: од економске, преко политичке и војне, до духовне сфере. Због тога је неопходно даље усавршавање законодавства у најзначајнијим областима, као и чување уставног уређења Русије. Једна од најважнијих акција у борби за стабилизацију унутрашњег живота земље односи се на борбу са криминалом и корупцијом. Због тога је у тексту Концепције предвиђено јачање улоге државе као гаранта безбедности личности и друштва и стварање правне основе за борбу против те појаве, као и механизма за њено спровођење. Исто тако, предвиђено је проширење међународне сарадње у сфери правне заштите са другим земљама, првенствено са земљама Заједнице Независних Држава. Да би се спречило уношење или изношење нелегалног капитала, предвиђено је стварање посебног система финансијске контроле. У борби против тероризма, наркотицизма и међународног тероризма предвиђена је сарадња с одговарајућим државним, судским и извршним органима других држава, као и коришћење њихових искустава у вези са сличним појавама.

Остваривање националне безбедности подразумева и заштиту културног и духовног наслеђа, историјских традиција и норми друштвеног живота, очување културних добара свих народа Русије и стварање државне политике у области духовног и културног васпитања становништва. Сматра се да духовна обнова друштва није могућа без очувања улоге руског језика као чиниоца духовног јединства народа вишенационалне Русије и међудржавне комуникације са земљама чланицама Заједнице Независних Држава. У Концепцији се говори и о мерама које држава треба да предузима у области очувања здравља становништва и заштити природне средине.

Свеобухватност текста нове концепције националне безбедности Русије навела је неке аналитичаре на закључак да су неки њени делови у колизији с Уставом. Без обзира на то што су у њој, много детаљније него у Уставу, предложене мере за регулисање различитих аспеката живота релевантних за очување националне безбедности на унутрашњем плану, Концепција нема обавезујући карактер као Устав, нити њоме могу да се регулишу односи између појединих субјеката федерације у пословима везаним за стварање услова за очување националне безбедности.

Карактер и вођење спољне политике спадају у један од најзначајнијих сегмената стратегије очувања националне безбедности. Због тога, спољна политика Руске Федерације мора да буде усмерена на: јачање кључних механизма за вишестрано управљање светским политичким и економским односима, и то под контролом Савета безбедности Уједињених нација; стварање погодних услова за економски и социјални развој земље како би се сачувала глобална и регионална стабилност; развој односа с државама – чланицама Заједнице Независних Држава према принципима међународног права, као и на развој интеграционих

процеса у оквиру ЗНД који би одговарали интересима Русије; пуноправно учешће Русије у глобалним и регионалним економским и политичким структурама; сарадњу око регулисања конфликта, укључујући и миротворне мисије под покровитељством Уједињених нација и других међународних организација; постизање прогреса у сфери контроле нуклеарног оружја и одржавање стратешке стабилности у свету на основу испуњавања обавеза држава у тој сфери; испуњавање преузетих обавеза о смањењу и ликвидацији оружја за масовно уништавање; прилагођавање постојећих споразума новонасталим променама у међународним односима, и на развој међународне сарадње у области борбе с међународним криминалом и тероризмом. Да би могла да одржи војну безбедност земље, држава мора да обезбеди услове за одговарајуће реаговање на опасности које се могу појавити у 21. веку.

Најважнији задатак Руске Федерације јесте стварање услова за одвраћање било какве агресије, па и примене нуклеарног оружја против Русије и њених савезника. Први пут се од распада совјетске државе у неком документу стратешког карактера говори о томе да је Русија спремна да, поред своје, штити и интересе, односно, територију својих савезника. Иако се поименице не говори ко су савезници, већ одредница да је један од најважнијих стратешких праваца у области очувања војне безбедности ефикасна сарадња са државама чланицама Заједнице Независних Држава указује на стратешки приоритет Русије у међународним односима.

Да би заштитила националну безбедност Руска Федерација подразумева, уз одређену констелацију односа и снага, војно присуство Русије и у неким стратешки важним регионима света. Наиме, сматра се да би размештање ограниченог контингента војних снага, на основу споразума и међународноправно заснованих односа, допринело да Русија буде спремна да реагује на кризне ситуације у њиховој почетној фази. Такође, на тај начин би доприносила успостављању војностратедијског баланса снага у одређеним регионима. Из наведеног става јасно произилази стратегијски интерес Русије да ојача своју позицију у за њу важним регионима. Иако се експлиците не говори, то се односи, пре свега, на неке регионе постсовјетског простора (Јерменија, Грузија, Азербејџан, а вероватно и област Црног мора) за које се сматра да могу бити опасност по руске границе због изражене жеље да се што пре институционално укључе у европски систем безбедности, односно, у трансатлантску стратегију Северноатлантског пакта.

Русија полази од следећих претпоставки у разматрању могућности да примени војну силу ради остваривања своје националне безбедности:

– у случају заустављања оружане агресије биће примењене све расположиве снаге и средства, укључујући и нуклеарно оружје, уколико се покаже да су све друге мере решавања кризне ситуације исцрпљене или да су се показале као неефикасне,

– примена војне силе унутар земље биће могућа само на основу Устава Руске Федерације и федералних закона у случајевима опасности

по живот грађана, територијални интегритет земље, као и у случају покушаја насилне промене уставног уређења.

Велики значај у остваривању националних интереса Русије има одбрамбени индустријски комплекс (у новим условима подразумева се његово реструктурирање и конверзија), као и развој нових технологија и научно-техничких могућности, модернизација оружја, војне и специјалне технике и јачање позиције руског оружја на светском тржишту.

Стратешки изазови

Новопротекла концепција националне безбедности Русије, у целини, документ је од изузетне важности за стабилизацију места Русије у новим међународним односима. Свесна својих објективних економских, политичких, војних и националних проблема, Русија настоји да успостави однос са земљама које се налазе у најнепосреднијој сфери њених интереса – са западноевропским земљама, САД и најближим суседима – који би јој омогућио место равноправног партнера према њеном објективном месту у савременом свету, али и према њеним могућностима. Исто тако, Русија је свесна сложености сопственог положаја и због тога настоји да предупреди неке нежељене појаве: пре свега конфликте на сопственој територији и на територији њених суседа – земаља Заједнице Независних Држава, а такође и ширење војних формација и блокова и њихово приближавање руским границама. Отуда потреба да се национална територија брани и да се штите спољашње границе заштитом савезника, уколико затреба, и нуклеарним оружјем.

У савременом прелазном периоду (од биполарне поделе света ка другачијој геополитичкој структури) појављују се проблеми који ће и повољно и неповољно утицати на стварање новог међународног поретка. Део тих проблема неоспорно ће имати планетарни карактер, а део ће се односити на мноштво двостраних и вишестраних односа на регионалном или међурегионалном нивоу. Део тих проблема биће карактеристичан само за поједине земље, а део њих ће конкретно утицати и на саму Русију.

Све већи значај за Русију ће имати брига за мултиполарни свет – како на плану трагања за новим партнерским односима, тако и у области конкурентности, а у оквиру тога и као конфронтација.

Принципијелно, задатак Русије би могао да се састоји у томе да се, од државе која се нашла у другом или трећем геополитичком ешелону (Русија је сада суперсила само на основу поседовања нуклеарне моћи), бори да не остане у „другој лиги“ светске геополитике и да трага за вишим местом. Пошто се у садашње време моћ једне земље не завршава само и искључиво на војној снази, за Русију постаје велики изазов њена борба са самом собом: да превлада клише из времена биполарне поделе света и реално сагледа колико су изазови стварни и опасни.

За Русију су сада посебно важни следећи изазови:

1) пре свега, приликом оцена и међународне ситуације и унутрашњих процеса, било би корисно да се смањи број изазова, тј. да

нефилтрира, појасни и реално определи који су то реални, а који умнишљени изазови (остаји из прошлих времена);

2) треба издвојити изазове који се могу занемарити, или их „одложити“ на извесно време, односно, не треба реаговати одмах на изазове који у одређеном историјском тренутку нису истински изазов за Русију;

3) уколико је изазов такав да је већ прихваћен, онда на њега треба и одговорити, односно, тражити начине и средства да се реагује, или га, у противном, не прихватити;

4) у таквом случају прво треба проценити ситуацију – шта су циљеви и задаци, и које су реалне могућности земље. Пронаћи начине и средства која су најповољнија за земљу као одговор како у одређеном тренутку, тако и у перспективи.

У условима када Русија није суперсила и када јој није потребно да се бори за такав статус, треба користити и друга средства. Русија, ипак, има ограничен, али проверен и осмишљен скуп националних интереса, па у условима када је свет заиста постао мултиполаран и када су се појавиле нове могућности за геополитичке маневре (иако и мултиполарност скрива многе додатне опасности) јављају се могућности да Русија буде у прилици да разумно одговара на многе озбиљне дилеме које већ постоје у свету.

Изазови за Русију у разним геополитичким правцима су следећи:

– чини се да не треба преувеличавати проблем ширења НАТО-а за Русију. Проблеми који се јављају у вези с тим утицаће да и Запад и друге земље унесу извесне корективе у своје активности. Боља форма супротстављања ширењу НАТО-а на исток била би да Русија што брже превлада сопствене унутрашње нестабилности и учврсти своје националне интересе;

– ни Балкан није велики проблем за Русију. Она у том региону мало може да учини. Учешће руске војске у мировним снагама мало позитивног доноси Русији (више иде у корист сумњивим геополитичким циљевима Запада), па би било корисније да се реално сагледају стратегијске могућности учешћа руских мировних снага у неким будућим мировним операцијама регионалног карактера;

– у односима Русије и САД давно је прошао „медени месец“ и тешко је говорити о неком стратегијском партнерству. Русија и САД имају веома различите геополитичке интересе: те две земље остају два света и у идеолошком смислу. За Русију је најважније да од САД не очекује немогуће, а САД биле су, јесу и биће геополитички опоненти Русије, у том смислу и у зони Заједнице Независних Држава, као и у другим регионима;

– односе са водећим земљама Европе не треба прецењивати. У прелазном периоду многи губе претходне оријентире у светској политици, покушавају да нађу нове partnere и да преусмере своје политичке односе, наравно без наношења штете западноевропској и трансатлантској сарадњи. Рано је још говорити о некаквој осовини партнерства у

Европи у којој би и Русија учествовала. Али, то што постоји спремност да се Русија користи као важан геополитички баланс озбиљан је показатељ квалитативних промена.

*
* *
*

Русија се налази у фази трагања и дефинисања места у међународној заједници: она је спремна на одређене компромисе, али само дотле док њени стратегијски интереси заштите националне безбедности не буду доведени у питање. У том контексту се може тумачити одредница према којој је Русија спремна да до краја користи све расположиве снаге и сва расположива оружја да се заштити. Исто тако, Русији је јасно да се налази у изузетно тешкој материјалној ситуацији и основни приоритет њене националне безбедности јесте заштита унутрашњег поретка. Због тога се може рећи да је Русија данас сама себи највећи изазов.

Литература:

1. *Концепция национальной безопасности Российской Федерации*, „Независимая газета“, 14. января 2000.
2. *Эволюция структур военной безопасности: роль и место России (геополитический аспект)*, Институт национальной безопасности и стратегических исследований, Москва, 1997.
3. Павел Кандель, *Посельцинская Россия в постсюгославском мире*, „Pro et Contra“ Москва, весна, 1999.
4. Владимир Гельман, *Как выйти из неопределённости?*, „Pro et Contra“, Москва, лето, 1998.
5. *Национальная политика России: история и современность*, „Русский мир“, Москва, 1997.
6. Јелица Курјак, *Политичке промене у Русији (1990–1996)*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000.

Угрожавање живота људи изазивањем опште опасности

УДК: 343.346.5:[001.38+62.001.6]

Др Александар Игњатовић, генерал-мајор

Живот и здравље људи стално су угрожени разноврсним опасностима. У давној прошлости опасност је углавном потицала од природних сила и катастрофа.

Касније, са поделом људске заједнице на класе, народе и државе, она се проширила на разне сукобе између тих људских групација. Свакако, рат је највећи и најтежи сукоб, који је временом не само све више угрожавао већ је и уништавао људске животе. Великим страдањима у последњим ратовима посебно је допринео развој науке, технике и технологије који је кориштен за рат и ратна разарања.

Да би се избегле опасности од кориштења високе технике и технологије, као и од техничких средстава чији се рад заснива на снажним изворима енергије, правна наука, а посебно кривично право, као њена грана, мора да пропише правила кориштења и руковања свим тим опасним средствима, а затим и забрањена дела којима се угрожавају живот људи и њихово здравље, и да примењује ефикасне санкције према онима који обављају таква дела.

У скоро свим законодавствима света појављује се, онедавно, релативно нова група кривичних дела – кривична дела угрожавања живота и здравља људи изазивањем опште опасности. Пошто је развој науке, технике и технологије у сталној експанзији, као и њихова примена, та је група кривичних дела, у тежињи да се прате и санкционишу штетне последице примене, употребе и кориштења свих тих средстава, у процесу метаморфозе и доградње. У вези с тим је у последње време одржано неколико међународних саветовања и конгреса, што је утицало да скоро сва национална законодавства, у својим законима, предвиде та кривична дела као опште опасна дела, чије су последице велике и тешке, и погађају све људе, прелазећи границе појединих држава, региона, па и континентата.

Појам и карактеристике опште опасности

Развој науке, технике и технологије, уколико је позитивно усмерен, омогућава савременом друштву висок ниво живота и рада. Због тога је неоспорна потреба за овладавањем и што потпунијом експлоатацијом научних открића и технолошких остварења која воде ка даљем напретку човечанства. Број и значај тих открића и остварења, у скоро свим

областима, стално се повећавају због напретка науке, кориштења снажних извора и огромних количина енергије и употребом све сложенијих техничких достигнућа у свим гранама привреде и свакодневном животу. Међутим, истовремено, неопходно је да се та средства и достигнућа цивилизације користе уз потребне мере обазривости и предострожности, на прецизно прописане начине, како не би била доведена у питање сигурност људи и да се не би, уместо да буду у служби и у интересу човека, претворила у своју супротност.

Извори опасности по живот, телесни интегритет и здравље људи су разноврсни, и све их је више с развојем науке и технике којим је повећана моћ људи до неслућених размера. У садашње време наука омогућава људима да веома брзо и радикално мењају природу и прилагођавају је својим потребама. Али, снага тих капацитета је велика и непредвидива, па тежња за све већом продуктивношћу и експлоатацијом природних богатстава прети да и њихова употреба у корисне сврхе изазове нежељене штетне ефекте по живот и здравље људи, чак и да доведе у питање њихов биолошки опстанак. Таква бојазан је основана због тога што је развој науке и технике био много бржи од развоја људске свести. Наиме, просечна свест савременог човека је углавном једносмерна, те није у стању да сагледа неопходност разумног и умереног кориштења техничких капацитета према општедруштвеним циљевима и потребама. То је, у ствари, једна од основних тешкоћа у спречавању друштвено опасних активности у процесу употребе и кориштења техничких достигнућа.

Начин кориштења и експлоатације техничких и технолошких достигнућа, због наведеног, мора да буде потпуно и прецизно регулисан и прописан разним нормативним актима и упутствима, како у интересу оних који рукују њима, тако и у интересу свих људи чија безбедност може да буде угрожена дејством тих средстава. Неопходно је да развој и усавршавање техничких средстава, ради повећања ефеката њихове експлоатације, прате и одређене мере дограђивања већ прописаних мера безбедности у различитим правилницима, програмима и упутствима за руковање тим средствима. Истина је да се за све ситуације које могу настати због употребе савршенијих и савременијих средстава не могу одмах прописати све потребне мере безбедности, па то налаже обавезу свима који рукују таквим средствима да, према свом знању и искуству, предузму најцелисходније и најпотребније мере безбедности како не би дошло до тешких хаварија, њиховог негативног дејства и стварања опште опасности по живот и здравље људи. То утолико пре што међу њима има средстава која изазивају тзв. експанзивна дејства, која могу неконтролисано да се шире. По правилу, реч је, наглашава Драгољуб Атанацковић, о средствима која ослобађају природне или вештачке снаге чије се дејство не може ограничити, нити контролисати (на пример, вода, ватра, експлозив, отровни гасови итд.).¹ Таква су и

¹ Др Драгољуб Атанацковић, *Кривично право*, (посебни део) 1985., стр. 337.

нека новија средства, са још разорнијим, опаснијим и ширим дејством: разна енергетско-електрична и атомско-нуклеарна постројења, чијим неправилним руковањем и проузрокованом хаваријом могу да наступе опасности са катастрофалним последицама по живот и здравље људи и њихових потомака.²

Значај прописивања кривичних дела против опште опасности

Право, а посебно кривично право, ради спречавања наведених последица, мора да има велики значај у прописивању, прво, правила за кориштење и руковање свим опасним средствима, а затим у прописивању забрањених дела, којима се угрожава живот људи и њихово здравље, као и у примени ефикасних санкција према починиоцима таквих дела. Доношење прописа, ма колико они били бројни и детаљни, о начину кориштења и мерама предострожности показало се као недовољно и није дало одговарајуће резултате. Нажалост, кривично-правна интервенција ради заштите живота и здравља људи од опште опасних дејстава долази у обзир као крајње али нужно средство, и то онда када сва друга, па и правна средства за постизање тог циља нису дала одговарајуће резултате. Једино тако – комбинацијом наведених начина, постепено али сигурно, биће усађена у свест људи идеја да општи и дугорочни интереси човечанства морају да буду изнад тренутних, појединачних, па и групних интереса, односно да је штетно дејство опште опасних средстава много веће и шире од користи која се може краткотрајно и привидно добити.

Због тога се, у последње време, у скоро свим савременим законодавствима света појављују релативно нова кривична дела, која још увек нису коначно груписана, а различито се одређује и стално дограђује и њихово биће. Метаморфоза тих кривичних дела у савременом добу је сасвим разумљива и оправдана због наглог развоја науке и технике, као и нових технологија, којима се стварају најразличитији нови извори енергије, а начини њиховог кориштења везани су за бројне ризике и опасности.

Актуелност тих кривичних дела у савременом животу и недовољна обрађеност наметнула је њихово разматрање у теорији кривичног права, како у домаћим (унутрашњим), тако и у међународним оквирима. Кривична дела којима се доводе у опасност живот и тело људи нашла су се на дневном реду 10. међународног конгреса за кривично право у Риму 1969. године, што указује на значај тих кривичних дела у међуна-

² Дванаест година после несреће на реактору нуклеарне централе у Чернобилу, у Украјини, још увек се осећају катастрофалне последице. Према саопштењу украјинског министарства здравља, још увек 3,2 милиона људи живи у контаминираној зони. Од 350.000 људи који су учествовали у санирању последице катастрофе умрло је 12.519 од разних облика рака и радијације. Само током 1997. године умрло је 2.198 људи. У односу на 1986. годину, број деце оболеле од рака штитне жлезде повећао се десет пута, с тенденцијом даљег повећања („Политика“, 24. април 1998).

родним размерама. То је сасвим разумљиво с обзиром на две главне карактеристике тих кривичних дела. С једне стране, употреба технике и техничких достигнућа нужно повезује бројне људе, све чешће на великим просторима, која прелазе и државне границе. Не само употреба већ и сам развој технике и њено усавршавање неминовно упућује једне на друге, не само људе већ и државе. Због сарадње, размене идеја и искустава и заједничког и кооперативног рада, неминовна је и заједничка последица изазивања опште опасности, коју може проузроковати неправилно и непрописно руковање и управљање таквим техничким средствима или енергетским системима. Због тога је на Конгресу у Риму, поред осталог, закључено „да је у свим системима кривичног права број кривичних дела довођења у опасност и њихов значај у сталном порасту, као одраз техничког развоја и интернационализације односа, да ризици који искрсавају у току оваквог друштвеног кретања оправдавају законодавце да развију законске механизме усмерене на заштиту живота, телесног интегритета и обезбеђења материјалних добара од општедруштвеног интереса, да се овакве ситуације одражавају и на кривичноправном плану путем развијања правних правила која имају за циљ заштиту појединаца, њихових колектива, али и свих других, да се у процесу конституисања кривичних дела мора стриктно поштовати и принцип легалитета, уз конкретно дефинисање видова опасности и правну идентификацију круга лица која подлежу посебним професионалним обавезама“.³

Иако су у многим националним законодавствима и пре тог конгреса предвиђена кривична дела изазивања опште опасности, Конгрес је утицао на још детаљније и систематичније регулисање тих кривичних дела, а у неким законодавствима су први пут предвиђена кривична дела изазивања опште опасности или кривична дела против опште сигурности, како се зову код нас и у још неким земљама. Због тога постоје и знатне разлике у обиму и садржини регулисања кривичних дела против опште сигурности у страном кривичном законодавству и она се у разним земљама предвиђају на разне начине. То је разумљиво и због тога што је реч о кривичним делима којима се штите различите друштвене вредности, као што су: живот, тело, здравље људи и имовина.

У неким законима, посебно старијим, поједина кривична дела из те групе, на пример, изазивање пожара, поплаве, експлозије и слично, предвиђена су заједно са кривичним делима против имовине. Тако је у Кривичном законнику Француске, у којем у групи кривичних дела против имовине постоји подгрупа кривичних дела разарања, уништења и оштећења. Кривична дела против опште сигурности сврстана су у неким законодавствима у групу кривичних дела против јавне сигурности, јер између те две групе кривичних дела постоје велике сличности и многи заједнички елементи, будући да обе групе кривичних дела спадају у ред

³ Види опширније др Душан Цотић, *Десети међународни конгрес за кривично право*, Југословенска ревија за кривично право, број 3/1970.

општеопасних кривичних дела. Такав начин регулисања прихватиле су Италија и Русија.

У Кривичном законнику Чешке, на пример, та се дела појављују заједно са кривичним делима против здравља људи. За то, такође, има много основа, јер и та кривична дела, као и кривична дела против опште сигурности, имају све карактеристике опште опасних кривичних дела. Ипак, постоје извесне разлике које их чине посебним групама. Разлика је, прво, у томе, што се код кривичних дела против опште сигурности људи и имовине доводе у опасност телесни интегритет и живот људи, док се код кривичних дела против здравља људи и човекове средине доводи у опасност здравље људи, што посредно ипак значи довођење у опасност не само телесног интегритета већ и живота људи. Међутим, битнија је друга разлика у томе што се кривичним делима против опште сигурности људи и имовине доводи у опасност и имовина, док се кривичним делима против здравља људи и човекове средине, имовина не доводи у опасност.

Већина земаља, нарочито новија законодавства, стоје на становишту да кривична дела против опште сигурности људи и имовине, и поред њихове сличности и сродности са кривичним делима против здравља људи и човекове средине и кривичним делима против безбедности јавног саобраћаја, треба систематизовати у посебну групу као кривична дела против опште сигурности, јер она ипак чине специфичну целину и разликују се од других, па и наведених група кривичних дела. Прва и основна разлика је у карактеристикама извора опасности којима се изводи напад на заштићени објект кривичних дела против сигурности људи и имовине, а који су другачији од извора опасности код кривичних дела против здравља људи и човекове средине и кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја. Наиме, у случају кривичних дела против здравља људи и животне средине ти извори опасности или начин и средство којим се изводи напад на здравље људи ужи су и тачно одређени. Они се свде на угрожавање здравља људи заразом, угрожавање здравља људи лечењем (начин лечења) и угрожавање здравља људи шкодљивим средствима.

Основна специфичност кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја је у томе што су она усмерена против опште сигурности људи и имовине у јавном саобраћају. Дакле, још уже и специфичније су одређени извори опасности, односно средство или начин на који се те вредности угрожавају, за ту групу кривичних дела. Отуда опасност која је последица тих кривичних дела није у свему истоветна с општом опасношћу. У случају кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, за разлику од кривичних дела против опште сигурности људи и имовине, није реч о ослобађању природних сила и њиховом огромном стихијском и неконтролисаном деловању, већ о опасности која је изазвана у саобраћајној незгоди. Дакле, средства којима се врше општеопасна кривична дела су, по правилу, експанзивна и стихијска, што значи да се на њих тешко може утицати и, док средства и начини

којима се врше кривична дела против безбедности јавног саобраћаја нису таква (непрописна или неприлагођена возња, неисправно возило итд.).⁴ Остале разлике између наведених група кривичних дела су мање, а огледају се у заштитном објекту, субјекту извршења, степену и јачини угрожености, карактеру последица, могућностима њиховог спречавања итд. Свакако, тим разликама се још више оправдава разврставање наведених кривичних дела у три посебне групе и њихово посебно регулисање у кривичном закону, како је, сасвим исправно, поступио и наш законодавац.

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине у нашем законодавству

За разлику од других кривичних дела против живота и тела и имовине, за која је неопходно да дође до смрти, повреде или оштећења, зависно од тога које је заштићено добро нападнуто, за кривична дела против опште сигурности људи и имовине не тражи се тај услов. За постојање тих дела довољно је да су наведена добра била само угрожена, тј. да је њихова сигурност била доведена у питање. Карактеристика тих кривичних дела је у томе што она нису искључиво усмерена на живот и тело или имовину. Међутим, угрожавањем живота, тела или имовине та кривична дела су усмерена, истовремено, и против специфичних друштвених односа, који се одвијају међу људима кроз руковање, употребу и кориштење технике, као и техничких и технолошких достигнућа.

Општа опасност којом се угрожавају заштићена добра, као последица кривичних дела против сигурности људи и имовине, може бити конкретна или апстрактна опасност. Конкретна (непосредна) општа опасност постоји када, према општем искуству, постоји блиска и реална могућност да дође до повреде заштићеног објекта, тј. живота или тела људи. Односно, она је објективна, стварна и конкретна: заштићено добро се налази у непосредној опасности, мада још увек није повређено.

У случају неких радњи, нарочито опасних, за постојање кривичног дела није потребно наступање конкретне последице (опасности) по живот или тело. Постојање опште опасности се претпоставља у закону и произилази из карактера инкриминисане радње. У тим случајевима постоји апстрактна општа опасност, која се састоји у могућности наступања конкретне опасности, као ближе и непосредније, тако да је апстрактна опасност предуслов конкретне опасности, односно она јој претходи.

Разлика између та два слична и блиска, али сложена правна појма, у томе је што се за кривична дела апстрактне опасности не тражи доказивање да је таква опасност заиста наступила, док за кривична дела конкретне опасности таква опасност треба да буде и доказана да би

⁴ Др Драгољуб Атанацковић, *Кривично право*, (посебни део) 1985., стр. 360.

могла да буде реч о кривичном делу. У законодавно-техничком погледу разлика између тих кривичних дела је изражена тако што се код кривичних дела апстрактне опасности, за разлику од кривичних дела конкретне опасности, та опасност не уноси у опис кривичног дела као елемент његовог бића. Апстрактна опасност, дакле, не улази у законско биће односног кривичног дела, већ је само законодавни мотив инкриминације. Због тога се она не мора доказивати, јер се претпоставља да је наступила чим је изведена радња која је опасна по својој природи. Напротив томе, конкретна опасност се мора доказивати. Кривична дела конкретне опасности се одликују тиме што се у њиховом опису налазе формулације: „и тиме изазове опасност“ или „и тиме доведе у опасност“. Према томе, да би постојало кривично дело с конкретном опасношћу потребно је да се утврди да је заиста услед радње извршења изазвана опасност за заштићено добро, односно да је заиста заштићено добро доведено у опасност. Ако се то не утврди – није утврђено постојање једног од елемената кривичног дела, па, према томе, ни постојање самог кривичног дела.

Из наведеног произилази да заштитни објект за та кривична дела нису сам живот и тело, односно имовина, већ сигурност људи и имовине као једна од виталних вредности савременог друштва. Истина, та сигурност се нарушава нападом на живот и тело људи и имовину, али тај напад, у тим кривичним делима има другачији значај него у случају класичног напада на живот људи и имовину. Наиме, у тзв. класичним кривичним делима против живота и тела и имовине напад се ограничава на индивидуално одређена лица и ствари, док се у кривичним делима против опште сигурности људи и имовине општа опасност односи на индивидуално неодређен број људи или индивидуално неодређен број ствари. То, по правилу, значи да ће та опасност постојати када је угрожен велики број људи или ствари. Она ће постојати, истина, и онда када је угрожено само једно лице или ствар, али под условом да се не зна које ће то лице бити, односно да је оно индивидуално неодређено (на пример, ако се на улици остави електрични вод под напоном од којег може страдати само једно лице, али индивидуално неодређено). Ито тако, општа опасност ће постојати и када је велика маса људи индивидуално угрожена, али под условом да се опасност не ограничава, и да се не може ограничити, на поједина од тих лица (на пример публика у позоришту у којем је подметнут експлозив).

На тако изричит начин одређен је заштитни објект само за нека кривична дела против сигурности људи и имовине, на пример, за кривична дела изазивања опште опасности из чл. 187. Кривичног закона Републике Србије, оштећења заштитних уређаја на раду из чл. 189. КЗ Републике Србије и непрописно и неправилно извођење грађевинских радова из чл. 190. КЗ Републике Србије. У тим случајевима реч је о конкретној опасности и зато се приликом основне поделе кривичних дела против сигурности људи и имовине сврставају у кривична дела конкретне опасности.

Постоје, међутим, кривична дела из те групе у чијем опису се уопште не помиње напад на живот и тело људи и имовину, односно изазивање опасности за наведена добра. Таква кривична дела су: уништење или оштећење јавних уређаја (чл. 188. КЗ РС), оштећење брана (чл. 191. КЗ РС) и уништење, оштећење или уклањање знакова којима се упозорава на опасност (чл. 192. КЗ РС). У опису тих кривичних дела законом је одређен граматички објект, што се може видети и из самих назива тих кривичних дела. Тачније, законодавац је само одредио шта је предмет уништења или оштећења, без навођења да ли се и за која добра тиме ствара опасност, односно шта је заштитни објект. Међутим, без обзира на такво законско решење, подразумева се да су и у случају тих кривичних дела нападни објект живот и тело људи и имовина. Према томе, за постојање кривичног дела није битно наступање последице на граматичком објекту. Кривично дело ће се сматрати изведеним само онда када је наступила последица на нападнутом објекту. Међутим, утврђивање наступања последице на граматичком објекту, није сасвим без значаја. Оно је, напротив, понекад веома важно за правилну квалификацију дела. Наиме, има ситуација да је код више кривичних дела последица која настаје на нападном објекту идентична, па би због тога њихово међусобно разликовање било немогуће ако се не би узимала у обзир и последица која настаје на њиховом граматичком објекту. На пример, кривично дело оштећења заштитних уређаја на раду има за последицу конкретну опасност по живот или тело људи, или имовину већег обима. Међутим, наступање такве последице карактеристично је и за нека друга кривична дела. Због тога је потребно да се утврди да је наступила последица на граматичком објекту који је одређен у опису тог кривичног дела, јер се, у супротном, неће радити о том, већ о неком другом кривичном делу. У случају тих кривичних дела реч је о апстрактној опасности, и зато се приликом поделе кривичних дела против сигурности људи и имовине, према врсти опасности, сврставају у кривична дела апстрактне опасности.

За постојање кривичних дела и са конкретном и с апстрактном опасношћу, дакле, није потребно да дође до телесне повреде смрти или оштећења имовине. Уколико је наступила нека од тих последица, реч је о тешком делу против опште сигурности из чл. 194. КЗ Републике Србије. У том члану су одређена кривична дела против опште сигурности људи и имовине квалификована као тежа последица. Инкриминацијом су обухваћена кривична дела из те главе, којима се изазива конкретна опасност по живот или тело људи или имовину већег обима (чл. 187–190), ако је услед њих наступила тешка повреда заштићеног добра. С обзиром на природу проузроковане тешке последице и облик виности учиниоца за основно кривично дело, тешка дела против опште сигурности људи и имовине подељена су у нашем закону на пет група. Теже последице које из наведених кривичних дела могу произићи јесу: тешка телесна повреда неког лица или имовинска штета великих

размера или смрт једног или више лица. Основно кривично дело којим су проузроковане те последице може да буде извршено с умишљајем или из нехата. Међутим, одговорност за тежу последицу, односно за тешко дело против опште сигурности постоји само ако је учинилац у односу на ту последицу поступао из нехата. Ако је и тежа последица била обухваћена умишљајем учиниоца, постојаће, по правилу, идеални стицај основног кривичног дела против опште сигурности и другог кривичног дела за које је та последица законско обележје дела (убиство, тешка телесна повреда, оштећење туђе ствари, и слично).

Карактеристично је, такође, да је радња извршења за ту групу кривичних дела различито одређена, па и за исто кривично дело, а састоји се, како од чињења, тако и од нечињења. Типичан пример за такво одређивање радње извршења за исто кривично дело јесте прво кривично дело из те групе, а то је кривично дело изазивања опште опасности. У ставу 1. тог кривичног дела наведено је да се кривично дело може извршити чињењем. При томе, прво су наведене радње којима се може извршити кривично дело, а затим је употребљена формулација: „...или каквом другом опште опасном радњом или опште опасним средством изазове опасност за живот или тело људи...“

Сигурно је да су радње наведене у том члану (пожар, поплава, експлозија, отрови, моторна сила итд.), у ранијем периоду, када је то кривично дело прво обухваћено кривичним законом, биле најчешће и типичне радње извршења тог кривичног дела. Међутим, касније, с развојем технике и технологије, број тих радњи се увећао до огромних размера, тако да их је сада тешко побројати, дефинисати и, посебно, тај број учинити коначним. Због тога је мудро поступио наш законодавац када је употребио формулацију: „и другом опште опасном радњом или опште опасним средством“, и тиме обухватио све друге будуће опште опасне радње и средства. У судској пракси се потврдило да су те радње бројне и веома разноврсне. Међутим, све те радње – и оне које су наведене у закону, а и оне друге, које се појављују у пракси – имају иста обележја опште опасних радњи или средстава, односно представљају општу опасност, као основну карактеристику те групе кривичних дела.

Неке од радњи извршења тих кривичних дела, на пример, у чл. 187, став 2, и 189, став 2, КЗ РС, одређене су као непредузимање прописаних или потребних мера, задатака и радних обавеза. Из законског описа радње извршења за та кривична дела произилази да она спадају у кривична дела која се обављају нечињењем, односно пропуштањем. Кривична дела, за која се радња извршења састоји у нечињењу називају се омисивни деликти. Основна карактеристика тих кривичних дела јесте да се она врше пропуштањем нечега што је одређено лице било у обавези да предузме, односно учини. Обавеза да се предузме нека радња може да произилази из закона – кривичног или неког другог, из неког другог прописа, из правног посла, радног односа, претходног чињења, односно поверења, итд. Анализом радњи извршења за кривична дела

против опште сигурности људи и имовине долази се до закључка да обавеза за њихово предузимање углавном произилази из радног односа. Тако је у чл. 187, став 2, КЗ РС, између осталог, наглашено: „...службено или одговорно лице које не постави прописане уређаје за заштиту од пожара, поплаве, отровних, јонизирајућих или радиоактивних зрачења, или ове уређаје не одржава у исправном стању, или их у случају потребе не стави у дејство, или не поступа по порописима или техничким правилима о заштитним мерама“, док је у чл. 189, став 2, КЗ РС наведено: „...одговорно лице у руднику, фабрици, радионици или уопште на раду, које не постави заштитне уређаје... или не поступа по прописима или техничким правилима о мерама заштите при раду...“

Конкретне радње извршења, које је одређено лице било дужно да обави, нису одређене у кривичном закону, већ у бројним прописима о организацији и раду, као и заштитним мерама за постављење и одржавање у исправном стању одговарајућих уређаја за заштиту живота и здравља људи. Из тога произилази да је реч о кривичним делима с бланкетном нормом, тј. таквој врсти кривичног дела за које се даје само општи оквир радње кривичног дела, док се детаљно одређивање исте као елемента – бића кривичног дела, препушта неком другом кривичном или некривичном пропису, који може да буде садржан не само у другом закону него и у неком нормативном подзаконском акту. Према томе, постојање кривичног дела с бланкетном нормом зависи од примене неке норме којом треба да се одреде елементи бића кривичног дела и да, на тај начин, садржина бланкетној норми предвиђеној у кривичноправном пропису. Ако таква норма није донета или је престала да важи, онда ни бланкетна норма не може да буде примењена. Управо због тога, као и због чињенице да је технички напредак сталан и да га је немогуће брзо пратити одговарајућим приписима о заштити таквих достигнућа, нужно је да се нешто другачије одреди радња извршења – нечињења у кривичном закону. Наиме, једна од формулација којом би могла да се надомести наведена празнина могла би да гласи: службено или одговорно лице које не предузме прописане или очигледно поправне мере обазривости. Такво решење не би било неуобичајено за нашу законодавну праксу јер га већ имамо за нека кривична дела у Кривичном закону СР Југославије, на пример, у чл. 212. и 213.

Када је реч о начину одређивања радње извршења, посебну пажњу треба посветити изазивању опште опасности јонизирајућим или радиоактивним зрачењима. Јонизирајуће зрачење има способност да изазове јонизацију молекула и обухвата рентгенско и гама зрачење, као и различите врсте снопова атомских и субатомских честица велике брзине. Јонизацијом у живој материји јонизирајуће зрачење изазива снажно биолошко дејство и уништава живе ћелије, што код јаких доза зрачења може да доведе до смрти или тешког оштећења организма. До неконтролисаног јонизирајућег зрачења околине може доћи услед неправилног поступка с радиоактивним материјама, уређајима за обављање нуклеарних процеса, као и уређајима и стројевима који могу да производе

јонизирајућа зрачења (на пример рентгенски апарати).⁵ Та радња извршења предвиђена је у ставу 1. чл. 187. КЗ Републике Србије. С обзиром на то да су у том ставу предвиђене радње кривичног дела изазивања опште опасности, која се врше искључиво чињењем, као што су пожар, поплава и експлозија, чини се да се то односи и на изазивање опасности по живот или тело људи јонизирајућим зрачењем. То кривично дело, односно радња извршења, појавило се заједно с откривањем радиоактивних материја и нуклеарне енергије. Не само место него и начин на који је одређена радња тог кривичног дела, заиста упућују на наведени закључак о његовом извршењу чињењем. Јер, пажљивом анализом и граматичким тумачењем става 1. чл. 187. КЗ РС, у којем се наводи: "...ко пожаром, поплавом, експлозијом, отровом или отровним гасом, јонизирајућим или радиоактивним зрачењем... изазове опасност за живот или дело људи...", долази се до закључка да су пожар, поплава и јонизирајуће зрачење активно предузете радње и да се само чињењем могу предузети. Међутим, кривично дело изазивања опасности јонизирајућим зрачењем из става 1. чл. 187. КЗ РС односи се на свако неправилно руковање радиоактивним материјама и уређајима којима се изазивају нуклеарни процеси тако да се тиме омогућава зрачење околине. То се може учинити како чињењем, тако и нечињењем. Радња чињења била би, на пример, обављање одређених нуклеарних процеса противно постојећим правилима поступања. Нечињење би, на пример, било неконтролисање инструмената који служе за показивање повећаног степена опасности од зрачења за време обављања нуклеарног процеса.

Наведено кривично дело треба разликовати од другог облика кривичног дела изазивања опште опасности из става 2. чл. 187. КЗ Републике Србије, који се односи на неправилно поступање у вези с употребом и кориштењем заштитних уређаја или, уопште, на непоступању по прописима или техничким правилима о заштитним мерама. Радња извршења, у случају кривичног дела из чл. 187, став 1, КЗ Републике Србије јесте неправилно поступање с радиоактивним материјама или уређајима за обављање нуклеарних процеса. Дакле, сам поступак и рад на производњи радиоактивних материја. Код другог облика кривичног дела из чл. 187, став 2, КЗ РС, узрок опште опасности је погрешно поступање са заштитним уређајима или је, уопште, у вези с применом заштитних мера а не с погрешним поступањем с радиоактивним материјама или уређајима којима се обављају нуклеарни процеси.

Заштитни уређаји намењени су, по правилу, за случајеве када се нормалном употребом радиоактивних материја и уређаја за нуклеарне процесе повећава опасност преко дозвољене. Међутим, заштитним уређајима не може да се обезбеди заштита или барем не пуна, ако се поступа неправилно са радиоактивним материјама и уређајима за ну-

⁵ Група аутора: Коментар кривичних закона Србије, Косова и Војводине, Београд, „Савремена администрација“, 1986. године.

клеарне процесе. У том случају настаје повећана опасност без обзира на правилно функционисање заштитних уређаја. Према томе, основна разлика између кривичног дела из чл. 187. став 1. и 2, КЗ РС јесте у узрочној вези између радњи и проузроковања опште опасности од јонизирајућег зрачења. У првом случају (став 1), опасност изазива неправилно поступање са радиоактивним материјама или уређајима за обављање нуклеарних процеса. У другом случају (став 2), опасност настаје при правилној употреби радиоактивне материје или уређаја за нуклеарне процесе, а суштина кривичног дела није у самом изазивању опасности, већ у неспречавању опасности због неправилног поступања, са заштитним уређајима и у непридржавању других заштитних мера.

Радње извршења као што су експлозија, пожар или друге опште опасне радње кривичних дела притив сигурности људи и имовине, садрже и друга кривична дела изван те групе. Оне су, као акт чињења, исте или веома сличне општеопасним радњама у другим кривичним делима. Тако, на пример, радња извршења у кривичном делу тероризма састоји се од предузимања опште опасних радњи, од којих се, на пример, као типичне радње наводе изазивање експлозије или изазивање пожара. Због сличности, наведене радње би требало посебно анализирати и упоредити, да би се уочиле сличности и разлике које их чине засебним кривичним делима.

У случају кривичног дела тероризма та опасност се може односити и на мањи број људи (чак и на само једно лице), или на имовину мањег обима. То је разумљиво, јер суштина кривичног дела тероризма није толико у изазивању опште опасности по живот или здравље људи колико у изазивању личне несигурности код грађана или групе грађана. Осећање несигурности код грађана јесте субјективно стање, које се манифестује, пре свега, осећањем страха и угрожености.

У кривичном делу изазивања опште опасности експлозија је, по правилу, опасност по живот и тело већег броја људи и на већем пространству. То је и разумљиво, јер је суштина кривичног дела изазивања опште опасности у ослобађању неконтролисаних експанзивних сила, које имају карактер стихије, док се експлозија у кривичном делу тероризма свесно и вољно лоцира и усмерава на уже подручје, или на тачно одређено место (трг, позориште, биоскопска сала, хотел, чекаоница железничке станице итд.). Такође, последице дејства такве експлозије извршиоци желе да ограниче на тачно одређена места, у чему углавном и успевају, пошто све то диригује човек, са тачно одређеним циљем – изазивањем несигурности код грађана. Свест и воља у том кривичном делу попримају и карактер намере, као квалификованог субјективног елемента. Та намера, како је наведено и у тексту Закона, састоји се у угрожавању уставног уређења и безбедности СР Југославије. Тај субјективни елемент даје кривичном делу тероризма политичку димензију, које нема у случају кривичног дела изазивања опште опасности, и по томе се кривично дело тероризма разликује од

других кривичних дела, која се такође могу извршити помоћу експлозије или пожара, или другом опште опасном радњом.

За постојање свршеног кривичног дела тероризма није нужна чињеница да је заиста изазвана несигурност код грађана или групе грађана. Осећање несигурности код грађана или групе грађана није последица тог кривичног дела. Последица није ни изазивање опште опасности и угрожавање живота људи, већ стварање апстрактне опасности по безбедност земље, чије је наступање несумњиво ако се извршено дело показало као подобно за изазивање осећања личне несигурности код људи, а тиме и за узнемирење јавности. Због тога је потребно да се утврди да је учинилац дело извршио из непријатељских побуда према СР Југославији. Као ни у случају кривичних дела против опште сигурности људи и имовине с апстрактном опасношћу, ни за кривично дело тероризма није потребно да дође до телесне повреде, смрти или оштећења имовине. Међутим, ако је услед извршења тог дела дошло до смрти једног или више лица, или је изазвана опасност по живот људи, или је праћено тешким насиљима и великим разарањима, или је довело до угрожавања безбедности економске или војне снаге земље, постојаће тешки случајеви тероризма, чије кажњавање је предвиђено у чл. 139. КЗ СР Југославије.

У кривичном делу тероризма изазивање опште опасности по живот људи појављује се као квалификаторна околност за постојање најтежих облика тог кривичног дела. То јасно указује да ће кривично дело тероризма постојати и самим изазивањем експлозије или пожара, или предузимањем било које друге општеопасне радње и без угрожавања живота људи. Због тога се, према чл. 138. КЗ СРЈ, у случају тог кривичног дела кажњава и његово припремање. Такво законско регулисање резултат је природе и тежине кривичног дела тероризма, као и велике опасности коју оно изазива. Осим тога, то кривично дело спада у тзв. *delicta preparata*, код којих је у конкретном случају тешко утврдити да ли је реч о припремним радњама или о радњама извршења.

Тежи случај тероризма – кад је учинилац, при извршењу дела из става 1. чл. 139. с умишљајем лишио живота једно или више лица, предвиђен је у ставу 2. чл. 139. КЗ СР Југославије. Из овога произилази да извршилац кривичног дела из става 2. чл. 139. КЗ СРЈ није радњама наведеним у ставу 1. умишљајно неког лишио живота, већ приликом извођења тих радњи још и умишљајно лишио живота једно или више лица. Дакле, приликом изазивања експлозије, пожара или предузимања друге општеопасне радње или акта насиља којим је створено осећање несигурности код грађана, а у намери угрожавања уставног уређења или безбедности СРЈ, па и у случају да је то имало за последицу смрт једног или више лица, за постојање кривичног дела из чл. 139, став 2, КЗ СРЈ неопходно је да је учинилац умишљајем лишио живота једно или више лица. У првом случају, када је до смрти једног или више лица дошло због наведених радњи кривичног дела тероризма, последица

смрти се приписује нехату учиниоца, јер је он заиста у односу на ту последицу морао поступати из нехата. У другом случају, када је при извршењу дела из става 1. чл. 139. КЗ СРЈ учинилац умишљајно лишио живота једно или више лица, та његова последица је, како произилази из самог законског текста, умишљајно предузета.

Из тога произилази да приликом извршења тешког облика кривичног дела тероризма из чл. 139. КЗ СРЈ може доћи до проузроковања смрти једног или више лица на два начина: извршењем једне од радњи тероризма (став 1) и извршења тих радњи умишљајним лишењем живота једног или више лица (став 2). Наизглед, реч је о два, и то веома тешка кривична дела, извршена у стицају, па их тако треба правно квалификовати, и то: као кривично дело тероризма и кривично дело убиства. Међутим, ту постоји једно кривично дело тероризма извршено под тешким, квалификаторним околностима. У конкретном случају, квалификаторна околност је умишљајно лишење живота једног или више лица. Дакле, у питању је само једно, а не два кривична дела. Те две радње – тероризам и лишење живота – веома су тесно повезане и чине једну просторну, временску и животну целину, јер учинилац не би извршио лишење живота да није учинио кривично дело тероризма. Управо, његов циљ је извршење кривичног дела тероризма, а умишљајно лишење живота је дошло као споредна радња, и то пре извршења тероризма (да би отклонио препреке или сметње на путу ка извршењу тероризма), или након извршења тог дела (да би отклонио могућност његовог откривања, прикрио трагове извршења дела, спречио хватање или из неких других разлога, али свакако не из нехата, нити случајно). Дакле, ту се одступа од правила да у свим кривичним делима квалификованим тежом последицом тежа последица мора увек да буде резултат нехата учиниоца. Ако се тежа последица не може приписати нехату учиниоца – постојаће само његова одговорност за основно дело. Уколико је, пак, учинилац и у погледу теже последице поступао с умишљајем, по правилу опет се неће радити о кривичном делу квалификованом тежом последицом, већ о стицају између основног дела против опште сигурности људи и имовине и неког другог кривичног дела (на пример, тешке телесне повреде или убиства).

Остале радње извршења – како кривичног дела изазивања опште опасности, тако и других кривичних дела против опште сигурности – којима се угрожава живот и здравље људи, углавном не изазивају дилеме ни у теорији кривичног права, ни у судској пракси.

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине de lege ferenda

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине прописана су у нашем кривичном законодавству само у кривичним законима република чланица федерације, а у Нацрту кривичног законика СР

Југославије,⁶ у глави тридесетој, предвиђена су кривична дела против опште сигурности људи и имовине. Међутим, она се донекле разликују од кривичних дела прописаних републичким кривичним законима, а има и нових кривичних дела која су углавном резултат наведених достигнућа у примени и кориштењу научних и техничких средстава и нових опасности које она доносе.

У основном кривичном делу из те групе – кривичном делу изазивања опште опасности, предвиђена је, и то на изричит начин, електрична енергија, као још једна врста опасности, а тиме и радња извршења. Та опасност се у сада важећем кривичноправном регулисању подводи под друга опште опасна радња. То је био опште прихваћен став и тумачење постојећег законског текста и у теорији и у пракси. Посебно наглашавање електричне енергије као извора опасности у Нацрту кривичног законика указује не само на заиста велику опасност од тог извора енергије и њену огромну примену већ и на веома честе несрећне случајеве које она изазива због непрописног и непажљивог кориштења и одржавања инсталација и постројења. Пре свега, најчешће долази у обзир стварање опште опасности од електричне струје, али под изазивањем опште опасности електричном енергијом треба подразумевати и свако друго омогућавање негативног дејства електричне енергије. Тако, на пример, и омогућавање негативног топлотног, електромагнетног, хемијског и сличног дејства електричне енергије може се сматрати тим кривичним делом, под условом да је тиме изазвана општа опасност.

Посебно је важно да су у Предлогу законика предвиђена и нека нова кривична дела, којих досад није било. Једно од њих је кривично дело изазивање пожара. Пошто је и код претходног кривичног дела изазивања опште опасности као једна од радњи извршења предвиђен пожар, неопходно је повући разлику између те радње и кривичног дела изазивања пожара. Међутим, тешко је утврдити чиме се предлагач закона руководио када је предложио прописивање тог кривичног дела, утолико пре што до сада ни у теорији, ни у судској пракси није било спорно шта се сматра пожаром, тј. да је пожар опште опасна радња и да се та опасност посебно огледа у неконтролисању ширења ватре.

Наиме, скоро је опште прихваћено мишљење да се изазивање пожара састоји у стварању на неком предмету ватре која има тенденцију да се неконтролисано шири на остале делове те ствари, или на околне ствари и људе. Ако се, с друге стране, погледа диспозиција предложеног кривичног дела, која гласи: „Ко запали ватру на месту где или у време кад, очигледно постоје услови да се она може проширити и тиме изазове пожар“, може се закључити да је суштина и у садашњем решењу и у предлогу иста – не у изазивању ватре на одређеном предмету и његовом уништењу ватром, већ у стварању опасности да се та ватра даље неконтролисано шири. Према томе, оправдано се може поставити

⁶ *Нацрт кривичног законика Савезне Републике Југославије*, Београд, јуни 1998. година, Савезно министарство правде (радна група за изразу кривичног законика СРЈ).

питање да ли је било нужно предлагање посебног кривичног дела у којем би се санкционисало изазивање ватре речима: „Ко запали ватру...“, када постојећа инкриминација у потпуности пружа кривично-правну заштиту.

Следеће потпуно ново кривично дело у Предлогу законика јесте прекидање и оштећење подводног кабла и цевовода (чл. 357). Тим кривичним делом се санкционише ометање телекомуникационе везе, довод струје или нафте, гаса или воде, и то радњама прекидања или оштећења подводних телекомуникационих каблова, високонапонских каблова и цевовода. Као напомена, уз Предлог законика за то кривично дело пише да је чл. 357. преузет из чл. 1056. Закона о поморској и унутрашњој пловидби („Службени лист СРЈ“, 12/98). На основу анализе чл. 353. Кривичног закона Републике Србије, у којем је прописано кривично дело уништење и општећење јавних уређаја: „Ко уништи, оштети, измени, учини неупотребљивим или уклони јавни уређај за воду, топлоту, гас, електричну или другу енергију, или уређаје система веза“, може се закључити да је непотребно и сувишно предвиђање, поред постојећег, новог кривичног дела, само зато што је реч о подводним кабловима и цевоводима који су обухваћени, а самим тим и заштићени наведеним кривичним делом.

У предлогу кривичног законика предвиђена су као нова још и следећа кривична дела: неовлашћено поступање у вези са водопривредном акумулацијом (чл. 358), преузет из члана 116. Закона о водама („Службени гласник Републике Србије“, бр. 46/91. и 54/96), уношење запaljиве материје у рударско окно, нафтно и гасно поље (чл. 361), преузет из чл. 90. Закона о рударству („Службени гласник РС“, 44/49) и неспровођење мера заштите у руднику, нафтном и гасном пољу (чл. 363), преузет из члана 92. Закона о рударству („Службени гласник РС“, бр. 44/94). И за та кривична дела скоро да се може рећи све што је наведено за претходна кривична дела из Предлога кривичног законика.

Кривичноправна заштита стражарске, патролне или друге сличне службе

УДК: 344.135:355.511.612

Др Драган Јовашевић

Због значаја и улоге коју оружане снаге земље имају у остваривању уставом и законом утврђених надлежности посебно је важно њихово стално развијање и јачање, одржавање и унапређивање борбене готовости и спремности да се у што краћем року ефикасно супротставе сваком непријатељу. Стога је јасно зашто се војна служба, организациона структура, војни поредак и војна дисциплина морају одржавати, неговати, јачати и унапређивати. Због тога се, поред осталих мера, организују и обављају одређене специфичне војне службе, које омогућују правовремено, ефикасно и правилно поступање припадника оружаних снага. Међу тим специјалним и специфичним војним службама, којима се посвећује изузетна пажња, издвајају се стражарска и патролна служба, служба дежурног и друге сличне службе. Кршење правила поступања у оквиру наведених војних служби јесте војнодисциплински преступ, односно, у тежим случајевима, када су наступиле теже штетне последице за службу или је служба била теже угрожена, постоји кривично дело из чл. 209. Кривичног закона СР Југославије за које је предвиђена казна затвора у различитом временском трајању, зависно од облика испољавања тог кажњивог дела.

Увод

Заштита уставног уређења, независности, безбедности и суверенитета земље веома је важна функција оружаних снага. Зато свака држава развија и јача своје оружане снаге, и одржава и унапређује степен њихове борбене готовости и спремности да се у што краћем року ефикасно супротставе непријатељу. У оквиру тога, војна служба, организациона структура, војни поредак и војна дисциплина морају стално да се одржавају, негују, јачају и развијају. Између осталог, организују се и обављају одређене специфичне војне службе, које омогућавају правовремене и ефикасне поступке припадницима оружаних снага. Тим посебним, специјалним и специфичним војним службама посвећује се изузетна пажња, а начин, поступак и услови њиховог обављања се редовно, детаљно и прецизно регулишу бројним подзаконским актима.

У Војсци Југославије, као оружаног сили наше земље, поступање припадника тих служби регулисано је Правилном службе Војске Југославије и другим прописима. Свако кршење, непоштовање или неправовремено обављање службе и прописаних обавеза чине забрањено и кажњиво понашање, а најтежи и најопаснији облици таквог понашања јесу

кривична дела. Ако је реч о лакшим повредама тих правила, са мањим последицама, постоје војнодисциплински преступи.

Међу посебним, специфичним службама у оквиру Војске Југославије по значају, карактеру и природи издвајају се стражарска, патролна, служба дежурног и друге сличне службе. Законодавац је, због посебног значаја тих војних служби, предвидео појачану заштиту за сва лица која их обављају.

Појам кривичног дела из члана 209. Кривичног закона СР Југославије

У Кривичном закону СР Југославије, у 20. глави, у групи кривичних дела против Војске Југославије предвиђено је у чл. 209. кривично дело, под називом: „Поведа стражарске, патролне или друге сличне службе“, којим се пружа појачана кривичноправна заштита тих веома осетљивих и значајних служби и функција. То дело се састоји у поступању војног лица противно прописима о стражарској, патролној, служби дежурног или другој сличној служби, услед чега наступе теже штетне последице по службу или служба буде теже угрожена. Из тако одређеног појма кривичног дела произилази да је његов заштитни објект стражарска, патролна, служба дежурног или друга слична служба која има специјалан и специфичан задатак у оквиру оружаних снага наше земље. Из законског описа кривичног дела из чл. 209. КЗ СРЈ произилази да оно има основни и четири тежа, квалификована облика.

Обележја основног облика кривичног дела

Радња извршења тог кривичног дела састоји се у поступању противно прописима о обављању стражарске службе, патролне службе, службе дежурног или друге сличне службе. Пошто је реч о бланкетној диспозицији, то се кршење прописа мора утврђивати у сваком конкретном случају према правилима обављања односне војне службе.¹ У случају тог кривичног дела заправо је реч о последичној радњи извршења, односно истим законским изразом су означени и радња и последица кривичног дела. Радња је, тако, свако поступање противно прописима о обављању тих служби, а последица је неодвојива од предузете радње. Она се састоји у чињеници да је стражарска служба, а тиме и војна служба уопште, угрожена због тога што не функционише на прописани начин. Дакле, учинилац дела већ самим својим поступањем противно прописима о стражарској или сличној служби радњом остварује и последицу – угрожавање функционисања војне службе.² При томе је без значаја то на који је начин и којим средствима изведена повреда

¹ Љубиша Јовановић – Драган Јовашевић, *Кривично право II* (посебни део), Београд, 1995, стр. 94.

² Зоран Стојановић, *Кривични закон СР Југославије са коментаром*, Београд, 1995, стр. 211.

прописа о односној врсти војне службе. То могу бити различити поступци, чињења и нечињења (пропуштања).

Прописи којима се регулише стражарска служба одређени су у Правилу службе Војске Југославије. Према тим правилима, стражарску службу обавља стража којој је поверено да чува и сачува одређени објекат, материјална средства и људе. Стражарска служба се, на тај начин, изједначава с обављањем борбеног задатка било које врсте. Стражарска служба уређује се и другим подзаконским прописима: писаним наређењима и упутствима (посебне дужности стражара на стражарским местима одређује надлежни војни старешина). И прописи о обављању патролне службе садржани су у Правилу службе Војне полиције и Правилу службе Војске Југославије, али и у бројним другим подзаконским прописима. Правилу службе Војске Југославије уређена је и служба дежурног.

У правилима су предвиђене бројне различите врсте дежурстава, која су наведена у т. 195. Правила службе Војске Југославије. Тим правилом се уређују начин и поступак обављања и других важнијих служби које су по природи, карактеру и непосредним задацима сличне наведеним војним службама и пожарство, пријавна служба, чуварска служба и служба контролних органа.³ Тако се, према нашој судској пракси, поступањем које је противно правилима службе сматра: уживање алкохолних пића које доводи до онеспособљења или умањења способности за правилно обављање задатака,⁴ без оправданог разлога, смена страже на стражарском месту на свака четири сата, уместо на два сата, како је одређено;⁵ када се стражар не одазове позиву разводника страже да изађе на линију равнања да би га развео на одређено стражарско место;⁶ када се стражар с дозвољеног бављења изван састава страже не врати у њен састав,⁷ или ако стражар одбије наређење командира страже да се смени са стражарског места.⁸

Последица кривичног дела из чл. 209. КЗ СРЈ двојако је алтернативно одређена. Као резултат повреде прописа о обављању стражарске, патролне или сличне службе може доћи до тежег угрожавања службе или може да наступи тежа штетна последица па службу. То значи да се последица може појавити као повреда (тежа штетна последица), или као изазивање опасности (угрожавања службе). Када је наступила тежа штетна последица и када је служба теже угрожена реч је о фактичком питању које суд у сваком конкретном случају утврђује с обзиром на све субјективне и објективне околности извршеног дела и на његовог учиниоца.⁹

³ Коментар Кривичног закона СР Југославије у редакцији Николе Срзентића, Београд, 1995, стр. 700.

⁴ Пресуда Врховног војног суда II К 646/56 од 26. јула 1956. и II К 35/65 од 1. септембра 1965. године.

⁵ Пресуда Врховног војног суда II К 219/68 од 2. јула 1968. године.

⁶ Пресуда Врховног војног суда II К 562/68 од 3. фебруара 1969. године.

⁷ Пресуда Врховног војног суда II К 133/70 од 26. марта 1970. године.

⁸ Пресуда Врховног војног суда II К 299/71 од 9. септембра 1971. године.

⁹ Драган Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 1998, стр. 420.

Најчешће је последица тог кривичног дела следећа: напуштање састава страже или међусобна самовољна замена стражарске дужности између стражара; спавање на стражарском месту; непрописно заустављање лица која се приближавају објекту; неправилно поступање при разводу страже; неправилна употреба оружја на стражарском месту и остављање чуваног објекта необезбеђеним. За постојање кривичног дела потребно је у сваком конкретном случају утврдити да су наступили или теже угрожавање службе, или теже штетне последице по службу, јер би се, у противном, поступање војног лица квалификовало не као то кривично дело, већ као војнодисциплински преступ.

Извршилац кривичног дела повреде стражарске, патролне или друге сличне службе може да буде само војно лице које управо и обавља неку од наведених војних служби: стражар, дежурни, пожарни, итд. Дакле, својство учиниоца дела које обавља одређену посебно заштићену војну службу, и то управо у време предузимања радње извршења, обележје је бића тог кривичног дела.

У погледу виности, то се кривично дело може извршити с умишљањем или из нехата, иако су у пракси чешћи случајеви умишљајног предузимања радње кривичног дела. За утврђивање облика виности одлучујуће је значајно да ли је учинилац дела био свестан да предузима делатности које су у супротности са правилима службе или није. За умишљајно извршење основног облика кривичног дела прописана је казна затвора до једне године, а за нехатно извршење дела затвор до шест месеци. Но, учиниоцу дела из нехата, према чл. 238. КЗ СРЈ, уместо казне, може се изрећи дисциплинска казна, односно мера: 1) ако је дело добило особито лак вид (што значи да је извршено под особито олакшавајућим околностима), и 2) ако је то неопходно због интереса службе.

Тежи, квалификовани облици кривичног дела

Поред основног облика кривичног дела повреде стражарске, патролне или друге сличне службе, законом су предвиђена и четири тежа, квалификована облика за која је предвиђено поштрено кажњавање.

1. Први тежи облик тог кривичног дела постоји када војно лице не поступа по прописима о обављању стражарске, патролне, службе дежурног или друге сличне службе код складишта оружја, муниције или експлозивног материјала, или другог објекта посебног значаја. Ту је квалификаторна околност управо сама важност објекта заштите, односно важност службе везане за чување и очување таквог објекта. За постојање дела потребно је да учинилац зна, тј. да је свестан у време поступања противно прописима о обављању стражарске или друге сличне службе да је реч о објекту таквог значаја, о којем се говори и у закону. Тако се према схватању наше судске праксе као објекти

важног значаја не сматрају касарна, логор касарна и приручни магацин артифиције и муниције.¹⁰

Значајно је да ни у кривичноправној теорији, ни судској пракси нису изграђени прецизни критеријуми који би у сваком конкретном случају омогућавали брзо, лако и једноставно решење питања везаног за утврђивање важности објекта заштите у смислу правилног квалификовања тог облика кривичног дела. У вези с тим, постоје и мишљења¹¹ да то треба препустити старешинама јединица који би посебним упутствима одређивали значај чуваног објекта и обавештавали војна лица која обављају стражарску или другу сличну службу да је реч о објекту посебног значаја. Но, препустити да се тако важно питање решава само на основу упутства војног старешине не би у потпуности задовољило основну замисао законодавца, који је, на пример, одредио објекте и некима придао посебан значај према објективним и субјективним околностима.

За оцену важности објекта у смислу тог облика кривичног дела треба узети критеријум којим се управо послужио и сам законодавац, тј. да у сваком конкретном случају објекат у смислу става 2. чл. 209. КЗ СРЈ мора да буде складиште оружја, муниције или експлозивног материјала, или други објекат посебног значаја, што чини фактичко питање.¹²

Тај облик кривичног дела може да се изврши с умишљајем или из нехата. За умишљајно извршење дела законом је прописана казна затвора од три месеца до три године, а за нехатно извршење дела затвор до једне године. И учиниоцу тог нехатног дела може се изрећи, под условима утврђеним законом, уместо кривичне санкције војнодисциплинска казна, односно мера.

2. Други облик кривичног дела квалификован као тежа последица, предвиђен у ставу 3. чл. 209. КЗ СРЈ постоји када је услед предузете радње извршења – поступања противно правилима обављања стражарске или сличне службе – наступила тешка телесна повреда или имовинска штета великих размера, или друге тешке последице. За постојање тог кривичног дела потребно је да се испуни неколико кумулативно одређених услова: 1) да је учинилац предузео радњу извршења основног дела с умишљајем или из нехата; 2) да је тежа последица резултат нехата учиниоца (ако би тежа последица била обухваћена умишљајем учиниоца постојао би стицај основног дела из чл. 209. КЗ СРЈ и неког другог кривичног дела против живота и тела, односно против имовине), и 3) да између предузете радње извршења и теже последице која је наступила постоји узрочно-последична веза.

Наступање тешке телесне повреде процењује се према чл. 53. КЗ РС као теже угрожавање телесног интегритета или здравља. За квали-

¹⁰ Пресуде Врховног војног суда II К 594/60 од 16. децембра 1960, II К 214/68 од 13. јула 1968. и II К 455/73 од 17. октобра 1973. године.

¹¹ Коментар Кривичног закона, исто, стр. 701.

¹² Драган Јовашевић, *Лексикон...*, исто, стр. 420.

фикацију тог дела долазе у обзир сви видови тешке телесне повреде: обична тешка телесна повреда, особито тешка телесна повреда и тешка телесна повреда на мах. Имовинска штета великих размера јесте штета која у имовинском (новчаном) смислу према времену извршења кривичног дела прелази износ од 100.000 динара.¹³ Када су наступиле друге тешке последице фактичко је питање, које судско веће решава у сваком конкретном случају на основу свих објективних и субјективних околности учињеног дела и личности учиниоца.

У погледу виности, то кривично дело може да буде изведено с умишљајем или из нехата, с тим што је тежа последица увек резултат нехата учиниоца. За умишљајно извршење дела прописана је казна затвора од шест месеци до пет година, а за нехатно извршење дела затвор до три године. У кривичноправној теорији често је питање да ли је учинилац тог дела био у стварној заблуди у погледу дозвољености дела из којег је произишла тежа последица. Наиме, то су случајеви када је стражар, према конкретној ситуацији, оправдано сматрао да постоје сви услови за употребу оружја према правилима службе. Питање се своди на утврђивање да ли су у конкретном случају испуњени услови за постојање стварне заблуде из чл. 16. КЗ СРЈ (при чијем постојању стварна заблуда у ширем или ужем смислу искључује умишљај учиниоца, а оправдана заблуда или заблуда услед оправданих, извињавајућих разлога искључује и нехат учиниоца). Одговор на то питање зависи првенствено од околности у којима је дело извршено, а оне могу да указују на то да је учинилац дела основано могао да сматра да је његово дело дозвољено. Слична је ситуација и у случају да су наступиле теже последице када се такође посматра да ли је учинилац био у отклоњивој или неотклоњивој стварној заблуди.¹⁴

3. Трећи квалификовани облик тог кривичног дела предвиђен у чл. 209. ст. 4. КЗ СРЈ постоји ако је услед предузете радње извршења основног дела наступила смрт неког лица из нехата. Основно дело може да буде предузето с умишљајем или из нехата, док нехатна смртна последица мора да буде у узрочно-последичној вези с предузетом радњом извршења. Ако је смрт резултат умишљаја учиниоца, нема тог дела, већ постоји стицај кривичног дела из чл. 209. КЗ СРЈ и убиства предвиђеног републичким кривичним законом. За умишљајно извршење кривичног дела прописана је казна затвора од једне до десет година, а за нехатно дело затвор до пет година.

4. Четврти квалификовани облик тог кривичног дела није предвиђен одредбом чл. 209. КЗ СРЈ, већ је обухваћен општом одредбом чл. 226. истог закона. То дело постоји у случају извршења било којег облика кривичног дела повреде стражарске, патролне или друге сличне службе за време ратног стања или у условима непосредне ратне опасности. Реч

¹³ Закључак бр. 4/1994 са саветовања кривичних одељења Савезног суда, Врховног војног суда и врховних судова република из 1994. године.

¹⁴ Коментар Кривичног закона, исто, стр. 702.

је, дакле, о кривичном делу квалификованом нарочитом околношћу, а то је време предузимања радње извршења. За основно дело извршено у време ратног стања или у условима непосредне ратне опасности прописана је казна затвора од једне до десет година, док је за квалификоване облике дела прописана казна затвора најмање три године, односно ако су наступиле тешке последице казна је затвор најмање пет година, или затвор од 20 година.

***Кривично дело повреде стражарске, патролне или друге
сличне службе у реформи кривичног законодавства
СР Југославије***

Последњих година у нашој земљи се приступило темељитој реформи материјалног и процесног права на новим основама. У јуну 1998. радна група за израду кривичног законика Савезне владе утврдила је нацрт тог законског текста којим се на јединствен начин уређује комплетна материја кривичног права.

У Нацрту кривичног законика, у 35. глави, садржана су кривична дела против одбране СР Југославије и Војске Југославије. У оквиру те групе кривичних дела, у чл. 428, предвиђено је кривично дело под називом: „повреда посебне војне службе“. То је термилошки измењено кривично дело које је сада предвиђено у чл. 209. КЗ СР Југославије. То дело према новом законском решењу чини војно лице које поступи противно прописима о стражарској, патролној, дежурној, чуварској или другој сличној служби услед чега наступе теже штетне последице за службу или служба буде теже угрожена. Дакле, том законском одредбом даје се појачана кривичноправна заштита „посебним војним службама“, од којих су таксативно наведене: стражарска, патролна, дежурна, чуварска и сличне службе. За основно дело прописана је казна затвора до две године (дакле строжа казна него до сада). У нацрту закона постоје сва четири квалификована облика тог кривичног дела у термилошки неизмењеним описима, с тим што је предвиђено строже кажњавање, и то: 1) за први тежи облик прописана је казна затвора од три месеца до три године; 2) за други тежи облик прописана је казна затвора од једне до осам година; 3) за трећи тежи облик прописана је казна затвора од две до дванаест година, и 4) у чл. 439. у Нацрту је предвиђено пооштрено кажњавање у случају извршења кривичног дела у време ратног стања или у условима непосредне ратне опасности. За нехатно извршење било којег облика тог кривичног дела, поред казне затвора у различитом распону, прописана је и новчана казна.

Очигледно је да је законодавац узео у обзир потребу за појачаном кривичноправном заштитом предвиђајући пооштрено кажњавање војног лица за повреду или угрожавање посебних војних дужности. При

томе је терминолошки прецизније одређено шта се све сматра посебним војним службама које имају посебан значај за правовремено и ефикасно функционисање оружаних снага (појединих делова и у целини) при реализацији њихове Уставом и законима одређене улоге.

Сигурно је да кажњавање и репресија уопште нису и не могу да буду једини пут и начин да се смањи или искорени број наведених и сличних кривичних дела којима се угрожавају ефикасно деловање и улога оружаних снага. Томе значајно могу да допринесу превентивне мере општег и специјалног карактера, уз образовно-васпитни рад, и подизање општег нивоа информисаности. Тек синхронизованим деловањем превентивних и репресивних мера може да се постигне ефикасна и правовремена заштита тих посебно осетљивих, специфичних војних служби.

Преференција интерперсоналних особина личности војних старешина

УДК: 355.332:159.923.3:316.472.42

Др Јан Марчек, пуковник

Полазећи од теорије интерперсоналних типова К. Хорнај (1978), Ларијеве теорије интерперсоналног круга, као и теоријског модела Креча, Крачфилда и Балакија (1972), у овом раду је учињен покушај да се одреде пожељне особине војних старешина. На пригодном узорку, од 342 испитаника, примењена је Скала процене пожељних особина интерперсоналног понашања, која обухвата три субскеале: диспозиција за улоге, социометријске диспозиције и експресивне диспозиције.

Коришћењем факторске анализе (метод главних компоненти, ортогонална ротација), 90 манифестних облика интерперсоналног понашања сведено је на пет латентних димензија, које, у ствари, чине интерперсоналне особине војних старешина. То су: 1) флексибилност, толерантност и смисао за хумор; 2) ауторитарност и прагматична прилагодљивост; 3) професионалност односа према раду и нормама војне организације; 4) пријатност спољашњег изгледа и одмереност реаговања, и 5) доследност у захтевима и патерналистички однос према потчињенима. Помоћу регресијске анализе, испитано је какав је утицај изворних црта личности испитаника на процену значаја одређених интерперсоналних особина.

Увод

Проблем интерперсоналних односа је одувек био актуелан и веома значајан за сваку групу, војни колектив, па и војску у целини. Природа интерперсоналних односа у војној средини зависи од бројних чинилаца субјективне и објективне природе који су различити по општости и снази деловања. Неки од њих су изван делокруга Војске, док већина произилази из природе војне делатности, као и специфичности односа субординације заснованих на строгој примени правила и прописа. Посебну врсту чинилаца интерперсоналних односа, према мишљењу Љ. Касагића, чине људи са својим особинама, способностима и расположењима.¹

Личност војног старешина је кључни феномен за објашњење интерперсоналних односа, јер особине личности значајно одређују све човекове активности и имају одлучујућу улогу у његовим односима с другим људима. Међутим, на основу увида у расположиву литературу може се закључити да особине интерперсоналног понашања до сада нису биле

¹ Љубомир Касагић, *Личност и учење*, НИУ „Војска“, Београд, 1996.

предмет посебног истраживања у Војсци. У недостатку истраживачке евиденције о интерперсоналним особинама војних старешина, почетни ослонац за истраживање су резултати истраживања особина личности војних старешина која су обављана у иностраним армијама и у нашој војсци.

Досадашња испитивања особина личности војних старешина у иностраним армијама

Још у Другом светском рату обављена су бројна испитивања особина војних руководилаца, а најпознатија су испитивања *Одељења за стратегијску службу* америчке армије. На основу опсежног прегледа резултата тих истраживања, може се закључити да успешне вође поседују барем просечну интелигенцију, просечне физичке способности и натпросечну социјабилност, која се изражава тактичношћу и добронамерношћу.² Тим резултатима, можда, треба додати и налазе Санфорда о неким општим особинама војних руководилаца, као што су: говорничка лакоћа у изражавању, проициљивост и интелигенција.³

Међу истраживањима треба обратити пажњу на обухватно испитивање Ј. Отиса о особинама војних старешина. На основу анализе квалитета командира пешадијских водова и одељења у америчкој армији, у Другом светском рату, аутор је издвојио следеће три особине старешина: храброст, лични интегритет и способност адаптације. Такође, установио је да постоји разлика у домену особина личности кад је у питању ратно и мирнодопско војно руковођење. Наиме, резултати испитивања су показали да је у *миру* важна добронамерност, тактичност, саосећајност, ентузијазам, ведрина духа, оригиналност и агресивност, а у *рату* – храброст, борбеност, озбиљност, мирноћа, умереност, флексибилност, брзина реаговања и одлучивања и агресивност (у односу на непријатеља).⁴

У чланку „Руковођење и вештина командовања у војсци“, на основу истраживања процене командира стрељачких водова и чета у америчкој војсци о пожељним особинама претпостављених старешина, П. Вотсон је нагласио две групе особина које треба да поседује добар официр. У вези с тим, добар *командант у борби* треба да поседује: храброст (неустрашивост, одважност, јунаштво, смелост, чврстину, борбени дух, агресивност у акцији); лични интегритет (искреност, таленат, сталоженост, скромност) и прилагодљивост (флексибилност, брзину акције, брзо доношење одлука, способност да се придржава дисциплине и јасноћу мисли). Насупрот томе, *мирнодопско командовање* укључује четири групе особина: ставове (тактичност, пријатељско расположење, веселост и разумевање људске природе); акцију (агресивност и ентузи-

² D. Calhoun, *Persons in Groups*, Harper and Row, New York, 1976.

³ P. Watson, *War on the Mind*, Hutchinson, London, 1978.

⁴ J. L. Otis, *Psychological requirements analysis of company grade officers*, Department of Army, Personnel Research Section, 1950.

јазам); менталну способност (искуство, интелигенцију и оригиналност) и физичку способност (физичка снага и дух атлете).⁵ Ти налази потврђени су и у неким каснијим истраживањима. На пример, у истраживању америчког психолога В. Хелма, на репрезентативном узорку од 735 официра америчке армије, утврђено је да постоје два типа руковођења у војсци – мирнодопско и ратно, као и да сваки од тих типова има две компоненте: персонално-мотивациону и техничку компоненту. Ти резултати су указивали да је успешан *ратни старешина* онај који издаје јасна и прецизна наређења; показује бригу за своје људе и добар је пример. Успешан *мирнодопски старешина* показује истрајност у раду, успоставља јасне комуникације и оставља добар утисак код својих потчињених о стручном знању.⁶

И за време Корејског и Вијетнамског рата амерички психолози су испитивали квалитете војних старешина. На пример, у истраживању америчког психолога К. Ланга, обављеном на узорку од 42 командира пешадијских вода америчке армије који су учествовали у Корејском рату, установљене су следеће пожељне особине старешине: јасно истиче шта жели; поставља високе захтеве воду у обављању борбених задатака; боље мотивише људе за борбу (умешно користи подстицајна средства), способан је да у својим рукама држи канале негативних утицаја; боље познаје људе и даје боље савете и информације.⁷

Приликом испитивања односа између успешности ваздухопловних командира у улогама које су тежишно усмерене на „извршење задатака“ и на „међуљудске односе“, Халпин је утврдио да претпостављени боље службено оцењују старешине који су „специјалисти за задатке“ него оне који су „специјалисти за међуљудске односе“ (за те категорије старешина добијене су негативне корелације). Насупрот томе, задовољство њихових посада (бомбардери *B-29*) било је у позитивној корелацији с командировом оценом из „старања о људима“ ($r = 0,48$), а у негативној с командировом оценом из „старања о задацима“ ($r = -0,17$). Међутим, кад су те исте посаде обављале борбене задатке у Корејском рату, њихово је задовољство било сагласно с командировом оценом из обе оријентације у руковођењу.⁸

Сличан исход имала су и истраживања повезаности између две димензије руковођења и квалитета међуљудских односа посадама авиона. Тако су Кристенс у Хемфил показали да су међуљудски односи у посадама авиона добри или лоши зависно од тога да ли је њихов командир процењен добро или лоше за „бригу о задацима“ или за „бригу о људима“.⁹ Слично томе, Раш је, на основу испитивања међуљудских

⁵ P. Watson, *Military Leadership and the Skills of Command*, „Military Review“, 1982, pp. 152–181.

⁶ V. Helm, према P. Watson, *War on the Mind*, Hutchinson, London, 1978.

⁷ K. Lang, према P. Watson, *War on the Mind*, исто.

⁸ Halpin, према R. M. Stogdill, *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*, Collier Macmillan Publishers, New York, 1974.

⁹ Christens and Hemphill, према R. M. Stogdill, *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*, исто.

односа у 212 ваздухопловних бомбардерских посада, утврдио да су они значајно повезани с успешношћу командира у обе димензије руковођења.¹⁰

Тим резултатима су слични резултати до којих је дошао Флејшман. Приликом испитивања успешности командира група, аутор је утврдио да су процене успешности командира које су дали њихови потчињени биле значајно повезане с обе командирове оријентације у руковођењу. Насупрот томе, није утврђена повезаност између тих оријентација командира и процене њихове успешности од стране претпостављених старешина. Осим тога, Флејшман је установио да је склоност командира за недемократско руковођење негативно повезана са њиховом оценом у погледу „старања о задацима“ ($r = -0,29$), док с другом командировом оријентацијом није утврђена никаква повезаност ($r = 0,03$).¹¹

Резултати истраживања Њупорта указују да се високо процењени командири посада питомачких ескадрила разликују од нископроцењених по следећим особинама: изражена тежње за успехом, мали отпор социјалном притиску, јака жеља за влашћу, јака жеља за сарадњом и јако потиснуто или испољено непријатељство према људима.¹²

Изучавањем пожељних својстава војних старешина бавили су се и совјетски војни психолози, који обраћају посебну пажњу на морално-политичке квалитете војног старешине. Тако, на пример, А. Бељајев и А. Плехов су издвојили три групе особина: идејно-политичке, професионално-организаторске и морално-карактерне особине.¹³ Слично, томе, В. Д. Рјабчук и В. И. Коваљов сматрају да су за старешину совјетске армије значајне следеће групе особина: вредносна усмереност и одређеност, умне способности, карактерна својства, емоционална својства, физичке способности и професионална својства.¹⁴ Према налазима Г. Броњевицког, И. Жујева и А. Стољаренка морнарички официри треба да поседују следеће особине: морално-политичке, интелектуалне, стручне, организационе, вољне, одушевљење и стваралачки приступ обављању задатака, тактичност, снажљивост, одлучност, смелост, упорност и спремност на ризик.¹⁵

У раду посвећеном разматрању „психолошко-педагошких основа рада командира“, Даченко, Осипенков и Мерзљак, заступају становиште да успех у руковођењу личним саставом зависи од интелектуалних, организаторских и педагошких особина и способности командира.¹⁶

¹⁰ Rush, према R. M. Stogdill, исто.

¹¹ Fleishman, према R. M. Stogdill, исто.

¹² Newport, према R. M. Stogdill, исто.

¹³ Дргољуб Арнаутовић, *О методама процене особина војних старешина*, „Војно дело“, бр. 6, 1982.

¹⁴ В. Д. Рјабчук и В. И. Коваљов, *Психологија командантског одлучивања*, Војноиздавачки завод, Београд, 1979.

¹⁵ Г. Броњевицкий, И. Жуев, А. Стољаренко, *Основы военно-морской психологии*, Военное издательство Министерства обороны СССР, Москва, 1977.

¹⁶ М. И. Двяченко, Е. Ф. Осипенков, Л. Е. Мерзляк, *Психолого-педагогические основы деятельности командира*, Военное издательство Министерства обороны СССР, Москва, 1977, стр. 264.

Испитујући социјалне потребе руководиоца, А. Л. Свенцикиј је утврдио да су за руководиоце најважније потребе опхођења с потчињенима, а тек онда подела задатака потчињенима и повећање професионалног учинка.¹⁷

Студија групе совјетских аутора под називом „Колектив и личност“, између осталог, садржи резултате испитивања социјално-психолошких карактеристика посада авиона. Према тим резултатима, чланови посаде највише преферирају комуникативне особине руководиоца, и то: изражајност, дружељубивост, иницијативну уздржаност и друштвеност, а потом професионалну припремљеност, обученост, стручност, пословност и дисциплинованост.¹⁸

Досадашња испитивања особина личности војних старешина у нашој војсци

Међу студијама о особинама личности старешина ЈНА посебно су значајни истраживачки рад А. Лошића и сарадника („Одред ЈНА на Синају у време израелско-арапског сукоба 1967. године“), студија групе истраживача из Центра за андрагошко-психолошка и социолошка истраживања пре и у току маневра „Слобода-71“, као и лонгитудинална истраживања међуљудских односа у Југословенској народној армији.¹⁹

На основу резултата испитивања припадника Одрета ЈНА на Синају у време арапско-израелског рата 1967. године може се закључити да у сложеној ситуацији лични пример старешине има примарни значај. Снага тог личног примера се манифестује сталоженим (хладнокрвно) понашањем, трезвеним одлучивањем, достојанственим држањем и одлучним командовањем, уз наглашену бригу за животе потчињених.²⁰

Центар за андрагошко-психолошка и социолошка истраживања у ЈНА у току 1969. године прикупио је мишљења војника о особинама које они највише цене код својих старешина. Добијени резултати су показали да скоро половина испитаних војника код својих старешина највише цени хуман однос и бригу за људе, затим војностручну оспособљеност и, на крају, отвореност и искреност, рад и залагање и општу културу. У истраживању које је спроведено након годину дана, добијени су слични резултати. Према њима, војницима се највише свиђа добар

¹⁷ А. Л. Свенцикиј, *Социјално-психолошке проблеме управљивости*, Издање Ленинградског универзитета, Ленинград, 1975, стр. 107.

¹⁸ *Колектив и личност*, Издање „Наука“, Москва, 1975, стр. 249.

¹⁹ Међу најзначајније истраживачке пројекте у којима су истраживани бројни аспекти међуљудских односа у ЈНА, па и шире у оружаним снагама, спадају: *Друштвени односи у ЈНА* (1972); *Друштвени односи у страним армијама* (1973); *Културне потребе припадника ЈНА* (1973. и 1975); *Морално-политичко стање у ЈНА* (1978, 1980, 1982, 1984); *Међуљудски односи, ред и дисциплина у ЈНА* (1981. и 1983); *Испитивање неких аспеката морално-политичког стања и политичког рада у ЈНА* (1983. и 1985); *Међуљудски односи у ЈНА* (1987), *Међуљудски односи у академијама* (1991), итд.

²⁰ Алија Лошић, *Одред ЈНА на Синају 1967*, ССНО, Управа за МПВ, Београд, 1968.

однос њихових командира према њима, затим војностручно образовање, а следе строгост, правичност и друге особине.²¹

Истраживања која су вршена на маневру „Слобода-71“, на узорку од 992 испитаника, показују да војници код својих старешина највише цене стручност, одлучност, упорност и политичку изграђеност, а тек онда остале врлине, као што су блискост војницима, правичност, савесност и друго. Према мишљењу Б. Боројевића, наведене разлике у преференцији пожељних особина старешина настале су због различитих услова живота и делатности јединица у касарнама и оних на маневру.²²

У оквиру лонгитудиналних истраживања међуљудских односа у ЈНА, које је обавила Политичка управа Савезног секретаријата за народну одбрану (ССНО), између осталог, испитиване су пожељне особине старешина Југословенске народне армије. Према испитивањима обављеним у 1979. и 1982. години, млађи официри и официри највише би желели да старешине ЈНА поседују следеће особине: 1) смиреност и одмереност; 2) строгост и правичност; 3) културно опхођење и 4) смисао за хумор и вољу за организовање забавног живота у колективу.²³

Испитивањем међуљудских односа у ЈНА у току 1984, 1985. и 1987. године, на репрезентативном узорку војника, обухваћене су стварне и пожељне особине командира чета (батерија). Задатак испитаника је био да рангирају особине (способности) које поседује њихов командир (скала „А“), а затим да рангују исте те особине према критеријуму њихове пожељности, односно да процене које особине (способности) треба да има њихов командир чете (батерије) (скала „Б“). Укупно је понуђено 10 особина (способности). У сва три истраживања, према првом критеријуму, високо су ранжирани разумевање старешина за личне проблеме војника и подједнак однос према свим војницима у јединици. Резултати процене пожељних својстава командира чете (батерије) указују да војници највише од њих очекују да имају разумевање за њихове личне проблеме и да поступају подједнако према свим војницима у јединици, а нешто мање их занимају њихове војностручне способности, опште образовање и смисао за организацију колективног живота и рада у јединици. Резултати тих испитивања показују висок степен сагласности између обе процене, што значи да командири чета (батерија) поседују, углавном, особине које су пожељне са становишта процене њихових потчињених. Резултати добијени у том истраживању, између осталог, потврђују раније налазе о значају особина војних старешина усмерених на развијање добрих међуљудских односа.²⁴

²¹ Душан Остојић, *Схватање питомаца Војне академије Копнене војске о ауторитету старешине наставника* (Зборник радова Војне академије Копнене војске), 1982, 2, стр. 254.

²² Група аутора, *Сазнања и поуке маневра „Слобода-71“*, Војноиздавачки завод, Београд, 1972, стр. 189–190.

²³ *Морално-политичко стање у ЈНА, ССНО, Политичка управа*, Београд, 1982, стр. 73.

²⁴ *Међуљудски односи у ЈНА, ССНО, Политичка управа*, Београд, 1988, стр. 46 и 47.

У једном истраживању особина команданта брода, на узорку од 35 ратних и послератних команданата и комесара јединица бродова Д. Арнаутовић је утврдио следећу листу пожељних својстава: 1) увереност у оправданост рата; 2) стручно знање; 3) снага личног примера старешине, нарочито у сложеним и критичним ситуацијама; 4) поверење у људе; 5) принципијелност; 6) ослањање на снагу колектива; 7) неговање равноправности, братства и јединства у колективу, и 8) способност старешине да ствара ведру и оптимистичку атмосферу у колективу.²⁵

На основу резултата емпиријског истраживања Д. Дамјановић је у књизи *Мотивација војника у обуци и васпитању*, издвојио битне чиниоце који утичу на мотивацију војника у процесу борбене обуке и васпитања. Међу тим чиниоцима наглашене су следеће пожељне особине командира: неговање другарских односа и сарадње; неговање поверења у људе; стварање пријатне атмосфере за рад; интересовање за личне проблеме војника; стручност (познавање градива); интересовање за обуку и васпитање и строгост и правичност у захтевима.²⁶

Поступком факторске анализе на узорку од 20 манифестних варијабли, аутор је издвојио две латентне димензије, и то: 1) особине значајне за руковођење и рад с људима (34 одсто заједничке варијансе), и 2) особине које су значајне за процес обуке (20 одсто заједничке варијансе).²⁷ Према мишљењу Љ. Касагића, наведене особине командира јединице су универзалне људске особине које се, углавном, могу формирати током школовања у војној академији, што је добар путоказ за организаторе васпитно-образовног рада у војним школама и чему треба посветити посебну пажњу приликом оспособљавања старешинског кадра.²⁸

Испитивањем особина личности командира питомачких колектива бавили су се Љ. Касагић и сарадници (1979), З. Килибарда (1981), Д. Остојић (1982), П. Костић (1987), П. Шипка и сарадници (1991), Б. Радојевић (1992) и В. Грујић (1999).

У истраживању Љ. Касагића и сарадника на узорку питомаца и старешина Војне академије, у којем су испитаници процењивали значај појединих (унапред задатих) особина командира питомачког вода, утврђене су значајне разлике у процени питомаца и старешина. Наиме, према процени *питомаца*, следећа је ранг-листа пожељних особина личности командира питомачког вода: 1) праведност; 2) опште и војностручно образовање; 3) способност за разумевање потреба и проблема питомаца; 4) познавање личности питомаца и колектива у целини; 5) спремност да се помогне питомцу; 6) поштовање личности питомаца; 7) способност за развијање и неговање добрих међуљудских

²⁵ Драгољуб Арнаутовић, *исто*.

²⁶ Драгољуб Дамњановић, *Мотивација војника у обуци и васпитању*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1989.

²⁷ *Исто*, стр. 170-172.

²⁸ Љубомир Касагић, *Личност и учење*, *исто*.

односа итд.²⁹ Насупрот томе, *старешине* процењују да командир питомачког вода треба да поседује следеће особине: 1) праведност; 2) морално-политичке особине; 3) упорност и доследност; 4) објективност; 5) способност за командовање; 6) опште и војностручно образовање; 7) познавање личности питомца и колектива у целини; 8) поштовање личности питомца; 9) способност за разумевање потреба и проблема питомца, и слично. Добијени резултати упућују на закључак да питомци више вреднују особине командира вода које су „оријентисане на међуљудске односе“, а њихови командири оне које чине „оријентацију на задатак“, што је и разумљиво када се узму у обзир различите улоге које имају те две групе испитаника у васпитно-образовном процесу.³⁰

Слични резултати добијени су у истраживању З. Килибарде, који је утврдио да питомци највише цене оне поступке претпостављеног старешине који доприносе развијању складних међуљудских односа. Међу најпољежније облике понашања командира вода већина питомца сврстава хуман однос према члановима колектива, односно поштовање личности потчињеног (поштовање слободног времена питомца, омогућавање питомцима да изнесу своје мишљење и дају предлоге, спречавање појединаца да се извлаче на рачун других и спремност да се помогне сваком питомцу). Војностручна компетентност командира вода такође се високо вреднује, али се том својству не придаје толики значај. То упућује на закључак да питомци од претпостављеног старешине очекују да буде првенствено „специјалиста за међуљудске односе“, па тек онда „специјалиста за извршавање задатака“. Према мишљењу аутора, узрок томе је, вероватно, специфична улога коју командир питомачког вода има у процесу реализације васпитно-образовних задатака. Иако је најодговорнији за успех свог вода, командир није у могућности да пресудно утиче на планирање, организовање, ток и резултате наставног процеса.³¹

Испитујући мишљење питомца Војне академије Копнене војске о ауторитету старешине, Душан Остојић је дошао до закључка да командири водова знатно више васпитно утичу на своје потчињене помоћу морално-политичких него командно-педагошких особина. Из *прве групе особина* највећи васпитни утицај на питомце остварују: 1) доследност и принципијелност; 2) строгост и правичност; 3) хуманост; 4) поштовање личности потчињеног; 5) објективност; 6) дружељубивост; 7) марљивост; 8) смиреност, и 9) дисциплинованост. У групи *командно-педагошких особина* питомци највећи значај придају стручној и методичкој припремљености старешина за наставу, а тек онда изграђеном војничком ставу, енергичности и упорности, тачности, уредности и самоиници-

²⁹ Љубомир Касагић и сарадници, *Неки проблеми формирања и деловања питомачког колектива*, Војна академија родова Копнене војске и интендантске службе, Београд, 1979.

³⁰ Исто, стр. 103.

³¹ Зоран Килибарда, *Руковођење као фактор формирања питомачког колектива* (магистарски рад), Војна академија Копнене војске, Београд, 1981, стр. 100 и 103.

јативности. Међу особинама личности командира вода које негативно утичу на његов ауторитет питомци најчешће наглашавају: недоследност, необјективност, непоштовање личности потчињеног и дволичност.³²

Приликом испитивања повезаности између особина личности питомаца и њихове успешности у развијању међуљудских односа, П. Костић је утврдио да остваривању те улоге у питомачком колективу највише доприносе прихваћеност питомаца у колективу (0,72) и успешност руковођења (0,56), а тек онда интелектуалне способности, као што су: општа интелектуална способност (0,30); способност за учење војно-стручних садржаја (0,30); способност резоновања ликова (0,25); способност разумевања односа међу речима (0,34); способност учачавања битних карактеристика (0,28) и кристализована интелигенција (0,22).³³

На значај *личног примера командира вода* при решавању проблема у раду с људима указују резултати испитивања З. Килибарде и П. Костића на узорку од 322 питомца прве и друге године школовања у Војној академији Копнене војске. Ти резултати показују да би трећина питомаца проблеме у раду с људима решавала по угледу на свог командира, приближно исти број испитаника веома ретко или никада, док би остали то чинили само понекад. При томе, утврђено је да питомци друге године у знатно већем броју процењују да начин на који њихов командир вода решава проблеме у раду с људима не може да им послужи као пример. Добијене налазе аутори објашњавају већом критичношћу питомаца старијег узраста према поступцима претпостављеног старешине, која је резултат њиховог бољег увида у захтеве васпитно-образовног процеса у Војној академији и улоге командира вода у реализовању тих захтева. Може се претпоставити да је за васпитно деловање личним примером у раду са „старијим потомцима“ неопходан знатно виши ниво како професионално-радних, тако и општељудских квалитета командира вода.³⁴

У дескриптивној анализи *карактеристика претпостављеног као руководиоца* у војним академијама, П. Шипка је утврдио да највишу скалну вредност има особина која указује на то да му је стало до добрих односа међу потчињенима, а нису значајно ниже оцењене остале особине старешина усмерене ка „оријентацији на људе“, као што су: разумевање за приватне проблеме потчињених, другарство, правичност, пријатност у свакодневном контакту, стрпљење да се саслуша потчињени, заштита достојанства потчињених, и слично. Најниже вредности на скали имају особине које се сматрају непожељним, и то: понекад олако прелази преко пропуста потчињених, веома је строг, попушта под

³² Душан Остојић, *Схватање питомаца Војне академије Копнене војске о ауторитету старешине – наставника*, исто, стр. 250–252.

³³ Петар Костић, *Особине личности питомаца као корелативи њихове успешности у командирским улогама*, *Зборник радова Војне академије Копнене војске*, 1987, 13, стр. 83.

³⁴ Зоран Килибарда и Петар Костић, *Васпитно деловање командира питомачког вода личним примером*, „Теорија и пракса ратне вештине“, бр. 20, 1990, стр. 166–170.

притисцима потчињених, од људи тражи више него што они могу, одлуке препушта потчињенима итд. Најнепожељнија је особина која указује на склоност старешине да кажњава своје потчињене.³⁵ На узорку тих манифестних варијабли аутор је испитивао и факторску структуру карактеристика претпостављеног као руководиоца у питомачком колективу, при чему је утврдио следеће две независне димензије руковођења: 1) *хуманост односа према потчињенима* и 2) *стриктност (захтевност, строгост) наспрам толерантности (пермисивности) у руковођењу*. Основна порука тог налаза јесте да се уз хуман, другарски однос према потчињенима једнако често практикује стриктно и толерантно руковођење и обратно, да су уз строго руковођење једнако могуће брига и небрига за људе.³⁶

Ђ. Радојевић је у оквиру ширег испитивања *утицаја васпитно-образовних активности на формирање пожељних својстава код питомаца Војне академије*, поступком факторске анализе, на узорку од 120 манифестних варијабли утврдио пет васпитних поступака које старешине војне академије примењују у свом васпитном раду с питомцима, и то: *ауторитарни, индивидуализовани, пермисивни, демократски и репресивни поступак*. Такође, установио је да постоји значајна повезаност између индивидуализованих и пермисивних васпитних поступака старешине, с једне, и мотива постигнућа, нивоа аспирације и радозналости питомаца, с друге стране. Добијени налази упућују на закључак да је пресудан утицај стила руковођења старешина не само на формирање пожељних својстава будућих старешина већ и на формирање повољне социјалне климе у колективу.³⁷

Приликом истраживања *стила руковођења командира питомачког вода* у оквиру једног ширег истраживачког задатка, В. Грујић је утврдио да студенти највише процењују следеће манифестне облике стила руковођења командира вода: *обављање задатка ставља изнад свега другог, инсистира на развијању добрих међуљудских односа, омогућује студентима да му се у свако доба могу обратити за савет и помоћ, правовремено обавештава студенте о планираним активностима, и слично*. Добијени резултати потврђују неке раније налазе о томе да студенти придају подједнак значај „оријентацији на извршење задатка“ и „бризи старешина за људе“.³⁸

На основу презентованих резултата истраживања може се закључити да није једноставно утврдити некакав универзални или општеприхватљив профил војног старешине, односно неку коначну листу његових

³⁵ Перо Шипка и сарадници, *Међуљудски односи у војној академији*, Војна академија Копнене војске, Београд, 1991, стр. 29.

³⁶ Исто, стр. 34.

³⁷ Ђорђе Радојевић, *Утицај васпитно-образовних активности на формирање пожељних својстава код питомаца Војне академије* (докторска дисертација), Филозофски факултет, Београд, 1992, стр. 83. и 163.

³⁸ Владимир Грујић, *Организација Војне академије Војске Југославије и мотивација студената за учење* (докторска дисертација), Војна академија Војске Југославије, Београд, 1999, стр. 163.

пожељних својстава. Друго, евидентан је различит методолошки приступ одређивању њихових особина, због чега се тешко могу упоређивати и уопштавати. Треће, није утврђен критеријум према којем се особине сврставају у неку од група, па је веома често набрајање истих особина у више различитих група.³⁹ Четврто, неки инструменти којима се утврђују стварне или пожељне особине војних старешина углавном садрже листу особина утврђену на основу субјективног опажања и искуства, па се добијени резултати веома тешко доводе у одређени теоријски контекст.

Проблем

Војну средину карактеришу бројни и веома развијени интерперсонални односи, који су, у суштини, усмерени на остваривање потребног нивоа борбене готовости. Интерперсонални односи у војној средини заснивају се на општим законитостима које важе за односе међу људима уопште, али у знатној мери и на одређеним специфичностима војне организације. То су, пре свега, односи субординације и принцип једностарешинства као владајући принцип унутар тих односа. Норме понашања у војној средини знатно су строже него у другим радним срединама, а одређене су законом и другим прописима. За успостављање адекватних интерперсоналних односа није довољна само њихова нормативно-правна заснованост, већ су неопходни и одговарајући персонални квалитети актера тих односа, а нарочито војних старешина. Јер, према мишљењу неких аутора, понашање различитих особа у интерперсоналном контексту највише зависи од „присуства и степена развијености код њих особина које су релевантне за интерперсоналне односе“.⁴⁰

Досадашња истраживања интерперсоналних односа у војној средини имају утолико ограничени домет због тога што се већина њих односила на испитивање њиховог квалитета, док је веома ретко улаган напор да се испитају структура и утицај појединих чинилаца на обликовање тих односа, а нарочито својстава војних старешина. Такође, неки аутори су настојали да се мање-више здраворазумски одреде пожељне особине војних старешина како са становишта оштељудских квалитета, тако и на основу одређеног искуства у раду с људима. Међутим, за планирање и програмирање васпитно-образовног процеса, као и за унапређење ефикасности рада војних старешина, много су важнија сазнања до којих се долази емпиријским путем и уз коришћење мултиваријационе анализе. С обзиром на то, *основни циљ* овог истраживања било је испитивање

³⁹ Као кључни аргумент у прилог таквом закључку могу послужити резултати истраживања К. Бирда, који је, на основу анализе 20 психолошких студија о откривању специфичних црта личности, утврдио да је у њима проучавано чак 79 разних црта личности и да је од тог броја само 25 црта било споменуто у више од једне студије (Младен Звонаревић, *Социјална психологија*, „Школска књига“, Загреб, 1989, стр. 346).

⁴⁰ Радојица Бојановић, *Психологија међуљудских односа*, „Научна књига“, Београд, 1988.

којим манифестним облицима интерперсоналног понашања војне старешине придају највећи значај, односно каква је факторска структура интерперсоналних особина војних старешина. Такође, испитано је које црте личности старешина утичу на њихово преферирање одређених интерперсоналних особина. При томе, *интерперсоналне особине војних старешина* су операционално одређене као *релативно трајне и доследне диспозиције за карактеристичан начин остваривања интеракцијских односа с осталим припадницима војног колектива*.

Као значајно полазиште у теоријском приступу проблему истраживања коришћене су *теорија интерперсоналних типова Карен Хорнај*,⁴¹ *Ларијева теорија интерперсоналног круга*,⁴² као и *теоријски модел Креча и сарадника о особинама интерперсоналног реаговања*.⁴³ Полазећи од становишта да је руковођење социјални однос у чијој су основи поступци које руководилац примењује у опхођењу с потчињенима, приликом теоријског заснивања рада коришћена је и *класична теорија руковођења Левина, Липита и Вајта*,⁴⁴ као и *дводимензионална теорија руковођења Ликерта*,⁴⁵ *Флејшмана*,⁴⁶ *Хелпина и Вајнера*,⁴⁷ *Стогдила и Кунса*,⁴⁸ *Бејлса и Слејтера*,⁴⁹ *Блејка и Маутона*,⁵⁰ и других аутора.

Метод

За потребе истраживања конструисана је *Скала процене особина интерперсоналног понашања*, од 90 ставки, у складу с теоријским моделом *Креча, Крачфилда и Балакија о особинама интерперсоналног реаговања*.⁵¹ То је петостепена скала Ликертовог типа, која садржи три субскеале, које се односе на *диспозиције за улоге* (особине које су повезане с начином на који појединац остварује своју улогу у односима с другима), *социометријске диспозиције* (особине које указују на његов емоционални однос и поверење према другима) и *експресивне диспозиције* (особине помоћу којих појединац изражава себе у односу с другима).

⁴¹ Карен Хорнај, *Наши унутрашњи конфликти*, Побједа, Титоград, 1976.

⁴² T. Leary, *The interpersonal diagnosis of personality*, Ronald Press, New York, 1957.

⁴³ Дејвид Креч, Ричард Крачфилд и Игертон Балаки, *Појединац у друштву*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, 1972.

⁴⁴ K. Lewin, R. A. Lippit and R. K. White, *Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created „Social Climates“*, The Journal of Social Psychology, 1939, 10, 271-299.

⁴⁵ R. Likert, *New Patterns of Management*, New York, McGraw-Hill Book Co, 1961.

⁴⁶ E. A. Fleishman, *A Leader Behavior Description for Industry*, In: R. M. Stogdill and A. E. Coons (Eds), *Leader Behavior: Its Description and Measurement*, research Monograph No. 88, Columbus, Ohio, 1957.

⁴⁷ A. W. Halpin and B. J. Winer, *A Factorial Study of Leader Behavior Descriptions*, In: R. M. Stogdill and A. E. Coons (Eds), исто.

⁴⁸ R. M. Stogdill and A. E. Coons (Eds), *Leader Behavior: Its Description and Measurement*, исто.

⁴⁹ Никола Рот, *Психологија група*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.

⁵⁰ R. B. Blake and J. S. Mouton, *The Managerial Grid*, Gulf Publishing, Houston, 1965.

⁵¹ Дејвид Креч, Ричард Крачфилд и Игертон Балаки, *Појединац у друштву*, исто.

Инструмент поседује задовољавајуће метријске карактеристике, при чему стандардизовани Кронбахов (Cronbach) алфа коефицијент поузданости износи 0,9306. Ради испитивања изворних црта личности примењен је Кателов упитник „16PF“ (форма А и Б). Истраживање је обављено на *пригодном узорку* од 342 војних старешина сва три вида Војске Југославије, на различитим нивоима руковођења, па самим тим и са различитим интерперсоналним улогама, што је обезбеђивало ваљаност добијених резултата.

У анализи добијених података примењена је *дескриптивна факторска анализа*, при чему је за издвајање (екстракцију) фактора коришћен метод главних компонената. Број значајних фактора одређен је применом Кателовог „scree“ теста.⁵² Добијени фактори ротирани су у правцу једноставне структуре помоћу „varimax“ критеријума, као аналитичког метода ортогоналне ротације.⁵³ Ради испитивања повезаности између црта личности испитаника и латентних особина интерперсоналног понашања примењена је *вишеструка регресијска анализа*. При томе, улогу критеријумске варијабле имала је процена значаја одређене интерперсоналне особине, а скуп предикторских варијабли чиниле су црте личности мерене Кателовим упитником „16PF“.

Резултати и дискусија

Процена значаја облика интерперсоналног понашања

Резултати дескриптивне анализе показали су да испитаници придају највећи значај следећим манифестним облицима интерперсоналног понашања: принципијелности и доследности (4,82); заштити достојанства личности (4,81); постављању реалних задатака (4,80); одговорном обављању задатака (4,76); правовременом решавању проблема потчињених (4,75); разумевању за личне проблеме потчињених (4,72); стимулативним мерама на основу постигнутих резултата у раду (4,72); познавању личности потчињених (4,70) итд. Добијени резултати указују на то да испитаници придају подједнак значај манифестационим облицима понашања који су усмерени како на остваривање задатака јединице, тако и на бригу за људе (табела 1).

Насупрот томе, најниже вредности на скали имају показатељи који, према процени испитаника, најнеповољније утичу на интерперсоналне односе, а то су: одлучивање о значајним питањима живота и рада јединице без консултовања потчињених; ослонац на ауторитет старијег

⁵² R. B. Cattell, *The Scree Test for the Number of Factors*, „Multivariate Behavioral Research“, 1966, 1, 245–276.

⁵³ Тај тест се заснива на графичком приказу карактеристичних коренова (eigen – вредности) према редоследу њиховог издвајања и идентификацији тачке прелома након које крива апроксимативно постаје хоризонтална права. Редни број фактора који одговара тој тачки, односно чија вредност карактеристичног корена као последња лежи на правој линији, сугерише број фактора које треба задржати у даљој анализи (H. F. Kaiser, *The Varimax Criterion for Analytical Rotation in Factor Analysis*, „Psychometrika“, 1958, 23, 187–200).

Ред. бр.	Манифестне особине интерперсоналног понашања	Аритметичка средина	Стандардна девијација
1.	Принципијелност и доследност	4,82	0,44
2.	Заштита достојанства личности	4,81	0,45
3.	Постављање реалних задатака	4,80	0,46
4.	Одговорно извршавање задатака	4,76	0,58
5.	Правовремено решавање проблема	4,75	0,47
6.	Разумевање за личне проблеме	4,72	0,50
7.	Стимулативне мере за резултате	4,72	0,52
8.	Систематичност и упорност	4,72	0,49
9.	Познавање личности потчињених	4,70	0,51
10.	Доследност у својим захтевима	4,70	0,56

ради обезбеђења извршења сопственог наређења; олако прелажење преко пропуста потчињених; опомињање за учињене грешке у виду претње да ће бити кажњени; настојање да га се потчињени прибојавају; склоност ка изрицању дисциплинских мера за сваку учињену грешку; честе промене расположења, и слично.

Добијени налаз је у складу с резултатима истраживања П. Шипке и сарадника о карактеристикама претпостављеног као руководиоца,⁵⁴ као и са каснијим истраживањем В. Грујића о стилу руковођења командира питомачког вода.⁵⁵ Нешто другачији исход имала су истраживања Љ. Касагића и сарадника и З. Килибарде. Наиме, у истраживању Љ. Касагића и сарадника о пожељним особинама личности командира питомачког вода нагласак је био на особинама које чине „оријентацију на задатак“, а тек онда су рангиране особине које припадају „оријентацији на међуљудске односе“.⁵⁶ Насупрот томе, З. Килибарда је утврдио да питомци од претпостављеног старешине очекују да буде првенствено „специјалиста за међуљудске односе“, па тек онда „специјалиста за извршење задатка“.⁵⁷ Слично томе, Роџерс сматра да су Копненој војсци САД потребни руководиоци – старешине, који су више оријентисани на људе него на задатак. Под „оријентацијом на људе“ он подразумева руководиоце који брину за своје војнике, који имају поверења у њих, који прихватају њихове проблеме као сопствене, који подржавају самоиницијативу, и слично.⁵⁸ Георгпоулос и Ман су сугерисали наизменично коришћење та два стила руковођења, што значи да сваки руководиоцац

⁵⁴ Перо Шипка и сарадници, *Међуљудски односи у војној академији*, исто.

⁵⁵ Владимир Грујић, *исто*, стр. 163.

⁵⁶ Љубомир Касагић и сарадници, *Неки проблеми формирања и деловања питомачког колектива*, исто.

⁵⁷ Зоран Килибарда, *исто*, стр. 100 и 103.

⁵⁸ D. R. Turkelson, *The Officers as a Model on Ethical Conduct*, „Military Review“ 1978, 58, 7, 56–65.

мора да буде специјалиста и за задатак, и за односе.⁵⁹ Слично томе, Фидлер сугерише алтернативно коришћење та два стила, али у зависности од ситуације.⁶⁰

Факторска структура интерперсоналних особина

Резултати испитивања добијени факторском анализом, уз коришћење Кателовог „scree“ теста указују да је оправдано и реално могуће свести 90 манифестних облика интерперсоналног понашања војних старешина на пет заједничких фактора.

Први фактор је значајно дефинисан варијаблама које се односе на флексибилан и толерантан однос према потчињенима, значајни смисао за хумор и пријатељско расположење и спремност за помагање и уважавање мишљења потчињених. Стога је тај фактор једнозначно дефинисан као *флексибилност, толерантност и смисао за хумор*. За ту димензију профила може се рећи да је присутна у скоро свим одређењима пожељног профила старешине, мада није приоритетна (табела 2).

Табела 2

Ред. бр.	Манифестни облици интерперсоналног понашања	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Спремност за опраштање грешке	0,563
2.	Више апелује него наређује	0,522
3.	Више награђује него кажњава	0,498
4.	Прихвата шалу на свој рачун	0,425
5.	Упућује примедбе у виду хумора и шале	0,396
6.	Има смисао за хумор	0,394
7.	Испољава спремност за дружење	0,388

Тај фактор је сличан фактору „толерантан – непријатељски“ из *Инвентара интерперсоналног стила ISI* Лора и Јуниса,⁶¹ а такође сличан фактору „срдчан – пријатан“ из *Инвентара интерперсоналних придева IAS-R* Виджинса и сарадника.⁶² Доста поуздано се може тврдити да та особина интерперсоналног понашања припада интерперсоналном стилу „човекољубивост“, који је у свом раду идентификовао Р. Бојановић,⁶³

⁵⁹ Георгопоулос и Ман, *Понашање руководиоца*, у: Р. Сутермајстер, *Људи и продуктивност*, „Панорама“, Загреб, 1967.

⁶⁰ F. E. Fiedler, *A Theory of Leadership Effectiveness* McGraw-Hill book, New York, 1967.

⁶¹ M. Lorr and R. P. Youniss, *An inventory of interpersonal style*, „Journal Personal Assessment“, 1985, 37, 165–173.

⁶² J. S. Wiggins, P. Trapnell and N. Philips, *Psychometric and geometric characteristics of the Revised Interpersonal Adjective Scales (IAS-R)* „Multivariate Behavioral Research“, 1988, 23, 119–134.

⁶³ Радојица Бојановић, *Психологија међуљудских односа*, Центар за примењену психологију, Београд, 1998, стр. 47.

а који чине следеће интерперсоналне особине: друштвеност, прихватање других људи и емоционална топлина и саосећајност.

Други фактор дефинисан је манифестним облицима понашања који указују на склоност ка честим променама понашања и расположења у веома широком распону – од претеране попуштавости до нетолерантног односа према потчињенима, затим на тежњу за потчињавањем других и на склоност ка претераном кажњавању појединаца и колектива. С обзиром на то, тај фактор је одређен као *ауторитарност и прагматична прилагодљивост*. Та особина је, углавном, карактеристична за реактивне личности и настаје као продукт пренаглашености односа субординације (табела 3).

Табела 3

Ред. бр.	Манифестни облици интерперсоналног понашања	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Олако прелажење преко пропуста	0,636
2.	Промена понашања у присуству претпостављеног	0,635
3.	Честа промена расположења	0,624
4.	Коришћење анонимних изјава	0,607
5.	Кажњавање колектива због грешака појединаца	0,595
6.	Одлучивање без консултовања потчињених	0,593
7.	Ослонац на ауторитет претпостављеног	0,513
8.	Настоји да га се прибојавају	0,508

Добијени фактор је сличан двама димензијама из инвентара *IAS-R* Виджинса и сарадника, а то су „несигуран – субмисиван“ и „арогантан – прорачунат“.⁶⁴ Сличан фактор („ауторитарност“) добијен је у једном ранијем истраживању васпитних поступака старешина, које је спровео Ђ. Радојевић.⁶⁵ Такође, постоји сличност с особинама које чине мизантропски и манипулативни интерперсонални стил Р. Бојановића, а у чијој је основи одсуство емоција у односу на друге људе.⁶⁶ Судићи према резултатима дескриптивне анализе, војне старешине из нашег узорка релативно ниско вреднују ту особину интерперсоналног понашања.⁶⁷

⁶⁴ J. S. Wiggins, P. Trapnell, and N. Philips, *Psychometric and geometric characteristics of the Revised Interpersonal Adjective Scales (IAS-R)* „Multivariate Behavioral Research“, 1988, 23, 119–134.

⁶⁵ Ђорђе Радојевић, *Утицај васпитно-образовних активности на формирање пожељних својстава код питомца Војне академије*, исто.

⁶⁶ Радојица Бојановић, *Психологија међуљудских односа*, исто.

⁶⁷ Кад је у питању „ауторитарност“ занимљиви су резултати једног истраживања новијег датума које је предузео Јозеф Сотерс на узорку од 719 испитаника из 14 војних академија. Ти резултати, који су објављени у чланку под насловом „Како се кадети котирају“, указују на то да војне академије Велике Британије, Холандије, Француске, Италије и Белгије карактерише висок степен ауторитарне дистанце, док су војне академије САД, Немачке, Данске, Норвешке и Канаде карактеристичне по релативно малој ауторитарној дистанци. У тај блок земаља спадају и војне академије Мађарске и Белорусије, али аутор допушта

Трећи фактор се дефинише на основу особина у чијој је основи тежња за квалитетним обављањем задатака и одговорном понашању, као и тежња за самопотврђивањем и доказивањем, уз испољавање самоуверености и амбициозности. Ти облици понашања се односе на основне норме војне организације, па је трећи фактор једнозначно одређен као професионалност односа према раду и нормама војне организације (табела 4).

Четврти фактор је углавном дефинисан неким изражајним особинама које се односе на изглед старешине и његову комуникацију с потчињенима, као и на пријатност и тактичност у опхођењу с њима, па је тај фактор дефинисан као пријатност спољашњег изгледа и одмереност реаговања (табела 5). Тај фактор је истоветан фактору с нешто ужим значењем „уредан – неуредан“, који су идентификовали Лор и Јунис.⁶⁸

Табела 4

Ред. бр.	Манифестни облици интерперсоналног понашања	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Инсистирање на дисциплинованом понашању	0,509
2.	Залагање за квалитетно извршавање задатака	0,448
3.	Лични увид у рад потчињених	0,408
4.	Издавање кратких и јасних наређења	0,391
5.	Немешање у туђи посао	0,378
6.	Самоувереност и амбициозност	0,373
7.	Самопотврђивање и доказивање	0,346
8.	Одговорно извршење послова	0,333

Табела 5

Ред. бр.	Манифестни облици интерперсоналног понашања	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Богат речник за комуникацију	0,674
2.	Јасан и разговетан глас	0,661
3.	Ношење чисте и уредне одеће	0,592
4.	Разумљиво излагање мисли	0,571
5.	Смиреност у опхођењу с потчињенима	0,566
6.	Без коришћења погрдних имена	0,561
7.	Умешно контролисање осећања	0,536
8.	Лепо и пристојно понашање	0,530

могућност да добијени резултати за те војне академије нису репрезентативни због процеса трансформације њихових оружаних снага (Henry van Loom, *How Cadets Stack Up*, „Armed Forces Journal International“, 1997, pp. 18–20).

⁶⁸ M. Lorr and R. P. Youniss, *An inventory of interpersonal style*, „Journal Personal Assessment“, 1974, 37, 165–173.

Пети фактор је најсложенији јер је одређен бројним различитим манифестним облицима понашања официра у интерперсоналним односима. Ти облици понашања могу да се сврстају у следеће групе: брига за потчињене и заштита достојанства њихове личности; доследност у захтевима према потчињенима и одговорност за успех појединаца и јединице, и строгост и правичност у опхођењу према потчињенима. На основу тога, тај фактор је јединствено дефинисан као *доследност у захтевима и патерналистички однос према потчињенима*. Значење варијабли, којима је он одређен, указује на то да старешине придају подједнак значај како поступцима којима се потчињени подстичу на веће ангажовање у обављању задатака, тако и бризи за потчињене која има „душебрижнички“ карактер (табела 6).

Добијени налаз је сагласан резултатима истраживања П. Шипке и сарадника који указују на то да се у раду с људима подједнак значај придаје како „хуманости односа према потчињенима“, тако и „стриктности (строгости, захтевности) у руковођењу“.⁶⁹ У ширем смислу, добијене латентне особине интерперсоналног понашања војних старешина (табела 7) сличне су Лор-Де Јонговим факторима интерперсоналног стила

Табела 6

Ред. бр.	Манифестни облици интерперсоналног понашања	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Заштита достојанства личности	0,649
2.	Равномерно оптерећивање потчињених	0,611
3.	Благовремено решавање проблема потчињених	0,586
4.	Разумевање за личне проблеме потчињених	0,584
5.	Доследност у својим захтевима	0,570
6.	Инсистирање на квалитету рада	0,552
7.	Допушта да му се обраћају за савет и помоћ	0,546
8.	Поштовање самоиницијативе	0,542

Табела 7

Ред. бр.	Латентне димензије интерперсоналних особина	Кумулативна пропорција укупне варијансе
1.	Флексибилност, толерантност и смисао за хумор	0,049
2.	Ауторитарност и прагматична прилагодљивост	0,102
3.	Професионалан однос према раду и нормама војне организације	0,142
4.	Пријатан спољашњи изглед и одмерено реаговање	0,206
5.	Доследност у захтевима и патерналистички однос према потчињенима	0,334

⁶⁹ Перо Шипка и сарадници, *Међуљудски односи у војној академији*, исто.

добијеним у неколико анализа. То су: *интерперсонална укљученост, ниво социјализације, самоконтрола и емоционална стабилност и независност*.⁷⁰ Наведене факторе Џон Дигман је довео у везу са петофакторским моделом личности, као и са неким познатим факторским теоријама личности (Кател, Ајзенк, Гилфорд),⁷¹ на основу чега се може закључити да се у интерперсоналним односима пројектује целокупна структура личности војног старешине.

Утицај особина личности испитаника на процену значаја интерперсоналних особина

Претпоставка о различитом доприносу појединих црта личности војних старешина њиховој процени значаја одређених особина интерперсоналног понашања тестирана је помоћу *вишеструке регресијске анализе*. Судећи према добијеним резултатима, чак четири (од пет изолованих) латентне варијабле интерперсоналних особина условљене су барем једном цртом личности испитаника (табела 8).

Табела 8

*Утицај црта личности испитаника на њихову процену
интерперсоналних особина војних старешина*

Ред. бр.	Латентне димензије интерперсоналних односа	ИЗВОРНЕ ЦРТЕ ЛИЧНОСТИ																
		A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q ₁	Q ₂	Q ₃	Q ₄	
1.	Флексибилност, толерантност и смисао за хумор																	
2.	Ауторитарност и прагматична прилагодљивост								+									
3.	Професионалност односа према раду и нормама војне организације	+																
4.	Пријатност спољашњег изгледа и одмереност реаговања							+										-
5.	Доследност у захтевима и патерналистички однос према потчињенима		+					+										

Знак „+“ значи да ту особину више цене испитаници који имају виши скор на одговарајућој скали упитника „16PF“, а знак „-“ има супротно значење

⁷⁰ M. Lorr and J. DeJong, *Second – order factors defined by the ISI*, „Journal of Clinical Psychology“, 1984, 40.

⁷¹ J. M. Digman, *Personality structure: Emergence of the five-factor model*, „Annual Reviews of Psychology“, 1990, 41, 417–440.

Прва од четири особине интерперсоналног понашања која зависи од структуре личности процењивача јесте *ауторитарност и прагматична прилагодљивост*. Ту особину мање перцепирају као непожељну старешине који се одликују нереалистичношћу и нестрпљивошћу, и који очекују пажњу и помоћ других (сензитивност „I +“). Насупрот томе, ту особину више уочавају као непожељну, испитаници које карактерише емоционална зрелост, независност, реалистичност, практичност, сигурност и самопоуздање (реалистичност „I-“).

За предикцију процене значаја *професионалног односа према раду и нормама војне организације* као критеријумске варијабле релевантна је само једна црта личности, а то је црта А (уздржаност – отвореност). Ту особину интерперсоналног понашања више цене старешине које имају виши скор на скали А (уздржаност – отвореност), односно особе које су по природи отворене, срдачне, доброћудне, прилагодљиве, спремне на сарадњу и имају поверење у људе (А +), наспрам оних који су уздржани, хладни, „крути“, резервисани, неприступачни и који ометају сарадњу (А –).

Процена значаја *пријатности спољашњег изгледа и одмерености реаговања* према резултатима регресијске анализе, заснива се на две изворне црте личности. То су: *црта G* (несавесност – савесност) и *црта Q2* (групна зависност – самодовољност). Значење тих предикторских варијабли и смер њиховог утицаја на наведену критеријумску варијаблу упућују на закључак да ту особину интерперсоналног понашања више цене испитаници који су савесни, друштвени, ведри, духовити, причљиви и безбрижни (G+), као и они који су склони да самостално одлучују и раде по своме, који не мрзе људе али им није потребно њихово одобравање или неодобравање одређених поступака (Q2+).

Доследност у захтевима и патерналистички однос према потчињенима више цене савесне, одговорне, одлучне, истрајне и емоционално стабилне особе (G+) него несавесне, незреле, немарне, малодушне и емоционално нестабилне особе (G-). Истовремено, тој особини интерперсоналног понашања, што је разумљиво, већи значај придају интелигентније особе (B+).

На основу наведених резултата регресијске анализе може се закључити да постоји различит допринос изворних црта личности испитаника њиховој процени значаја одређених интерперсоналних особина војних старешина, при чему само пет црта личности значајније утиче на ту процену: кристализована интелигенција (B), тврдокорност – сензитивност (I), уздржаност – отвореност (A), несавесност – савесност (G) и групна зависност – самодовољност (Q2). Разлоге за то треба првенствено тражити у широком бихевиоралном аспекту интерперсоналног понашања војних старешина које је дифинисано кроз диспозиције за улоге, социометријске диспозиције и експресивне диспозиције.

Латентну структуру интерперсоналних особина, као релативно трајних и доследних диспозиција војних старешина за карактеристичан начин остваривања интеракцијских односа с осталим припадницима војног колектива, према њиховој процени чине: 1) *флексибилност, толерантност и смисао за хумор*; 2) *ауторитарност и прагматична прилагодљивост*; 3) *професионалан однос према раду и нормама војне организације*; 4) *пријатан спољашњи изглед и одмерено реаговање, и* 5) *доследност у захтевима и патерналистички однос према потчињенима*. Међутим, постоји различит допринос изворних црта личности испитаника њиховој процени значаја тих интерперсоналних особина, при чему само пет црта личности значајно утиче на ту процену (*кристализована интелигенција, тврдокорност – сензитивност, уздржаност – отвореност, несавесност – савесност и групна зависност – самодовољност*).

Добијени налази одговарају поставкама неких теорија, првенствено теорији интерперсоналних типова Карен Хорнај и Ларијевој теорији интерперсоналног круга. Такође, добијени резултати се могу протумачити и према поставкама неких теорија руковођења, а нарочито према дводимензионалној теорији руковођења која је више пута проверавана у емпиријским истраживањима („оријентација на задатак“ и „оријентација на људе“; „специјалиста за задатак“ и социјално-емоционални специјалиста“; „нагласак на производњу“ и „брига за људе“, „иницирање структуре“ и „вођење рачуна“ итд.).

Осим теоријског значаја, добијени резултати имају значајне практичне импликације за планирање и програмирање образовања старешинског кадра. Наиме, откривање заједничких склопова интерперсоналних особина војних старешина омогућује нам да утичемо на развијање одговарајућих особина интерперсоналног понашања у току васпитно-образовног процеса у војној академији, као и да ефикасније предвиђамо њихово понашање у интерперсоналној ситуацији. Због тога је неопходно да се постојећи наставни планови и програми Војне академије допуне одговарајућим образовним садржајима који ће допринети развијању одговарајућих интерперсоналних особина официра. Истовремено, резултати наведеног истраживања омогућују даљи развој критеријума успешности војних старешина у области интерперсоналних односа.

Потреба научно-техничке сарадње армија малих и великих земаља

УДК: 339.564::623.4/.9(1-775):623.483(1-773)

Проф. др Момчило Милиновић

У раду је размотрен утицај геополитичког чиниоца у претходном периоду на изградњу и развој индивидуалних стратегија војних индустрија мањих и средње развијених земаља. Описане су главне карактеристике развоја армија малих земаља у духу осамостаљивања њихових војних индустрија за потребе властитог снабдевања и одржавања средстава наоружања и војне опреме. Анализиран је утицај научно-технолошког заостајања на могућност продаје и набавке врхунских средстава борбене технике. Установљено је да постоји јасна зависност између научно-технолошког нивоа и технолошке зрелости војне индустрије мање земље с исказивањем потреба за набавком и увозом средстава наоружања и војне опреме високих и највиших технологија од војноиндустријских сила.

Војноиндустријски технолошки гиганти морају да одржавају ниво научно-технолошког знања и развоја мањих и средње развијених земаља уколико желе да одрже своје место на њиховом тржишту. Утврђено је да високоорганизоване мале армије, са задовољавајућим нивоом технолошке развијености и разумевања имплементираних научних достигнућа, могу да утичу на избор и имплементацију филозофије пројектовања савремених средстава наоружања и војне опреме креираних у развијеним земљама и армијама.

Опште разматрање

Једно од питања која се постављају у новим светским политичким и војним односима јесте да ли су у будућности врата властитих знања и искустава у области војних технологија у ниже и средње развијеним земљама заувек затворена. Ако би се рекло да то зависи од самих земаља и њихових одлука да се баве или не баве нечим што сматрају важним у својој стратегији, то би значило озбиљно ремећење законитости опште прихваћене светске политике, а то је тржишна привреда. Наиме, тржишна привреда, својим законитостима, јасно указује на одговор шта је рационална производња, а шта није. Али, колико год да је тржишна производња узрочник нестанка малих и мањих војних индустрија, толико може, као бумеранг, и да поремети тржишне

наступе великих компанија и великих земаља према малима, и да великима, такође, нанесе тржишне, па и политичке штете. У ствари, питање гласи: да ли велике земље и велике компаније произвођачи наоружања и војне опреме (НВО) имају интерес и да ли треба да подрже напоре мањих и средње развијених земаља у осамостаљивању одређених војнотехничких функција? Уколико дође до потпуног наметања нових техничких и технолошких решења до те мере савршених да их потенцијални купци стручно и принципски не разумеју, онда се продавци дефинитивно сусрећу с технолошко-технички и научно потпуно незрелим корисником. Вероватно високоразвијене земље, дугорочно, ипак имају интерес и став да групу земаља корисника (дакле, садашњих и потенцијалних купаца) треба делимично подржати у напорима да одрже какав-такав властити војнотехнички и научни комплекс. То значи и да учествују у техничком и научном одлучивању какво оружје желе за потребе својих армија. Можда та тенденција није уочљива код неких већих компанија произвођача НВО који се руководе потребом за монополским понашањем, али и оне често велику пажњу посвећују пропаганди, маркетингу и неговању својих купаца. Таква тенденција у последње време, уочљива је како на Западу, тако и на Истоку, јер надметање на тржишту озбиљно утиче на главне глобалне интересе.

Ипак, ти односи су углавном комерцијални, и веома ретко компаније нуде дубљу научно-технолошку сарадњу и кооперацију на нивоу разумевања главних истраживања и резултата до којих се у науци дошло да би се реализовао одређени производ. У новијој пракси се подразумева подела рада и у научноистраживачким пословима, али још увек не и заједнички тимови, који би интегрисано, мултинационално и мултидисциплинарно радили на истом развојном задатку. Вероватно је у томе редак изузетак војна индустрија Израела, која очигледно добро развија научно-технолошку и индустријско-развојну сарадњу и на најосетљивим војним пројектима (судећи барем према изложеним експонатима и достигнућима на сајмовима наоружања и војне опреме).

Користи и штете од научно-техничке сарадње малих и великих земаља

Научно-технолошко искључивање средње развијених земаља из процеса самосталног креирања производа НВО није само једнострано штетно. Обострана штетност је условљена потребама корисника за одређеним нивоом знања да би уопште разумео целину техничко-технолошког садржаја савремених борбених средстава. У војној техници и њеној примени у одбрамбене сврхе постоје и специфичности које узрокују и неке друге разлоге за високим научно-технолошким нивоом корисника.

Узрок штетности по корисника (купца) и носиоца технологије (продавца), скривен је у континуитету догађаја којима се снижава ниво корисника. Вишегодишња, мукотрпно стечена научно-технолошка ис-

куства која је корисник стекао, уобличена у властитом развојном и индустријском капацитету, често нестају због неликвидности, недостатка нових знања, неконкурентности на тржишту и одлива најквалитетнијег стручног кадра. То подстиче опадање целокупног знања, свих војнотехничких и технолошких структура, као и целине оружаних снага – кадровског потенцијала, обуке, и слично. Тако се велики произвођач и земља носилац продаје као технолошка сила сусреће са незрелим и стручно неприпремљеним корисником, који није у стању да у својој властитој земљи компетентно образложи предности нових технолошких принципа или научних достигнућа уграђених у перформансе и тактичко-техничке особине новог понуђеног оружја или система. То изазива неповерење корисникове (купчеве) државноадминистративне (најчешће финансијске) и војноуправне структуре у реалност оцене о потреби набавке таквог система и његовим предностима. Наравно, резултат је изостајање одлуке о куповини, одлагање одлуке на неодређено време или преношење компетенција о одлучивању на неке друге, потпуно нестручне органе, који најчешће одлучују на основу политичких или финансијских показатеља. Такав приступ генерално штети и кориснику и продавцу, јер дефинитивно поништава све научно-технолошке напоре и уложена средства у истраживање, свodeћи их на ниво пијачне продаје.

Најчешће, ипак, корисник (купац) не модернизује или не преоружава своје снаге новим средствима, јер не поседује потребна знања која су у њих уграђена. Без обзира на то колико се дивео дејству на циљу које је демонстрирао продавац, затим логистичким предностима или некој оперативној или високоманеварској функцији оружја, кориснику ипак није близак значај научно-техничког решења које купује, па не разуме односе цене и ефикасности дејства, квалитет мера које треба да преузме у току експлоатације и складиштења средства, и мере одржавања, па због свега тога оклева у набавци. Обично набавка неког озбиљнијег научно иновираниог решења чека да таква знања постану приступачнија кроз комерцијалне производе како би научна јавност земље корисника могла и сама да преузме део терета везаног за разумевање таквог решења.

Други проблем научно-технолошког заостајања средње развијених и малих земаља у области војне индустрије у односу на високоразвијене земље има политичке последице и озбиљно доводи у питање будуће светске односе и светску равнотежу. Од мањих и средње развијених земаља, са релативно скромним буџетом, тражи се контрола наоружавања и ограничава им се величина оружаних снага, како по квантитету, тако и по квалитету. То значи захтев за рационализацијом армија, што би могло да се тумачи као минимум војске с максималном ефикасношћу (дакле и техничко-технолошком опремљеношћу), уз најмање могуће трошкове. Да би се једној армији правилно поставио такав задатак потребно је много различитих системских мултидисциплинарних војних и војнотехнолошких експериментално проверених знања и искустава па да пројекције будућих армија и њихова техничка опремљеност одговарају политичким условима и да буду реално ефикасне и прихватљиве

за национални буџет и стратегију земље. Средње развијене земље, мање територије, и поред воље и научног ентузијазма не могу да реше тај задатак без помоћи великих земаља. Тако научно-технолошка искуства великих армија, као услуга мањим земљама, постају чиниоци политичке безбедности и гарант испуњења међдржавних договора.

Афирмација малих земаља кроз имплементацију технологија и знања великих војноиндустријских коопераната

Посебан чинилац који указује на потребу за заједничком научно-технолошком сарадњом армија малих и великих земаља, односно корисника (купца) и продавца (као носиоца технолошког развоја крупнијих борбених система), јесте једна важна политичка чињеница, која значајно утиче на купопродајне односе у области наоружања и војне опреме. То је чињеница да свака земља у свом унутрашњополитичком животу има потребу за делимичном техничко-технолошком самосталношћу своје армије. Таква тенденција нарочито је изражена код земаља Трећег света, где национални интереси имају велики значај у општем унутрашњем политичком животу. То значи да би се техничко-технолошка решења лакше продавала таквим земљама, а у њихове прелиминарне и финалне тактичко-техничке захтеве били би уграђени и одређени аутентични захтеви или специфичности армије корисника. Осим тога, могуће је евентуално учешће корисникове индустрије у реализацији неких мање-више значајних подсклопова или компонената. Такав општи модел продаје, генерално великим произвођачима битно не ремети укупни тржишни наступ, нарочито када је реч о продаји најсавременијих система наоружања. Али, земљи купцу значајно олакшава куповину у властитим државноадминистративним структурама. Земља корисник (купац), се тако технолошки трајније везује за технологију земље продавца, постоји обострана брига о функционалности таквог система, обезбеђује се примат у продаји следеће генерације те класе наоружања итд. Такав приступ је нарочито значајан када су у питању трендови техничке модернизације постојећих система наоружања. Обично недостатак буџетских средстава у средње развијеним земљама ограничава замену застарелих система НВО па се као задатак намеће техничка и организациона модернизација ради продужења коришћења старијих типова оружја. Понекад је реч о средствима НВО домаће производње, земље корисника, која већ имају место у формацији и разрађене концепције употребе и експлоатације. Тада потребу за модернизацијом обично најбоље разуме сама земља корисник, која обично нема одговарајућу технологију и знање за њену потпуну реализацију. Убедити земљу корисника да је најбоље да ради у корист своје штете тј. да све што има уништи и купи потпуно нове системе одбране, веома је тежак задатак, осим ако нису у питању мере политичке присиле.

То је реална могућност за земљу произвођача нове технологије, или водећу светску компанију, да помогне у примени таквих знања и увођењу технологија и опреме којима ће решити задатак модернизације

а да, у ствари, немају никакав ризик од евентуалне злоупотребе или крађе знања. Без обзира на ниво освојених знања и технологија, земља корисник (купац) није у стању да тржишно организује копирање или злоупотребу нових технологија за сопствени развој. Она је тада само у стању да лакше схвати властити ниво незнања и недостатака постојеће технологије, и да, самим тим, реалније оцени значај и потребу за заједничком сарадњом. Земља корисник употпуњује своју представу о степену властите зависности од водећих произвођача и земаља у области развоја војне технологије и технике. Скромна имплементација појединих лиценцих решења или властитих компилација страних решења у војној индустрији земље корисника (купца) подиже ниво потребе за ширењем посла и помаже општем угледу те научно-технолошке и индустријске гране код банкарских и буџетских инвеститора, поспешујући их на нова улагања.

Утицај величине армије на примену сложених технолошких решења водећих армија света

На значај обостране користи малих и великих корисника и произвођача наоружања и војне опреме указује и однос величине две армије: једне велике, за коју су изворно креирани тактичко-технички захтеви и систем наоружања који се продаје, и једне релативно мале или мање развијене армије. Сасвим је логично да пројекцију борбене улоге армије граде стручњаци на основу различитих чинилаца, укључујући географски положај, војно и политичко окружење, величину земље, историјску традицију, степен зависности од увоза итд. Традиција ослањања на већу, пријатељску војну силу има посебан значај баш када је у питању набавка наоружања и војне опреме. Мања армија, дакле, у свом трагању за понудом модернизације или набавке система наоружања на светском тржишту, улази у озбиљне, и то најчешће двојаке изазове: да набавља оружје само на основу прилагодљивости тржишних услова продаје по принципу најповољнијих услова продаје, или према неком актуелном светском моделу приклањања под војно-политички кишобран.

Најчешће унифицирана тактичко-техничка решења Запада не одговарају потребама и могућностима такве земље. Истовремено, решења великих произвођача Истока – логистички, организационо и формацијски – нису прилагодљива потреби мање армије. Већ на основу чињенице да је земља релативно мала подразумева се да има и мало потенцијално војиште. То значи да су тактички и оперативни већи системи придати већим формацијама велике армије (дивизије и корпуса нпр.) за малу земљу стратегијски системи. Односно, у систему одлучивања, командовања, веза и бројних других чинилаца (логистичка подршка, снабдевање итд.) мала армија преузима такав систем на вишем нивоу. При томе, јавља се проблем неприлагодљивости таквих система вишем нивоу управљања уколико изворним тактичко-техничким захтевом није предвиђен за такво коришћење. Чак и када су у питању мањи тактички

борбени системи наоружања и војне опреме постоје проблеми формацијске несагласности и имплементације, пре свега због тога што улоге основних и здружених јединица нису исте у малим и великим армијама чак и када је њихова бројност једнака. То намеће мноштво захтева у техничким решењима, а понекад, чак, и у технолошким решењима одређеног типа оружја које се нуди. Прелиминарном научно-технолошком сарадњом произвођач нове технологије бива упозорен на такав проблем чим уочи циљну групу земаља купаца. Тада знања донесена из мањих армија које имају властито развојнотехнолошко и научноразвојно искуство у производњи и освајању НВО може добро да дође као тржишни оријентир у флексибилности понуде великог произвођача. Земља корисник односно армија (купац) може на основу такве научно-технолошке сарадње, која постоји још у фази развоја, да добије системе који су скоро потпуно прилагођени условима властите армије.

Закључно разматрање

Бројни су, дакле, примери обостране користи од научно-техничке сарадње међу армијама, како у фази разраде тактичко-техничких захтева, тако и у каснијим фазама имплементације продатог или освојеног наоружања и војне опреме. Заједничка корист од знања малих земаља, која могу да буду уграђена у технолошке и техничке системе НВО великих произвођача, такође је очигледна. Основ за све је успостављање поверења и сарадње до што већих научно-технолошких детаља. То значи размену и подршку војним научно-техничким центрима и у малим земљама, за разлику од модела њиховог гашења и уништавања кадра, што штети, наравно, и великим произвођачима.

Земље корисници (купци) који имају развијену филозофију властите војне организације, разрађена знања и стандарде у области војне технологије, у ствари, више могу да помогну великим произвођачима у сагледавању реалних потреба и тако убрзају процесе размене нових војнотехничких система на релацији купац – продавац. То постаје посебно значајно у условима тржишног концепта продаје наоружања, пошто велике армије, са својим великим тимовима за разраду тактичко-техничких захтева обавезно занемаре филозофију одбране или ратоводства мањих армија и земаља. Зато на основу прелиминарне и потпуне научно-техничке и технолошке сарадње с мањим земљама релативно доброг научно-технолошког „педигреа“ могу да створе реалнију представу о применљивости стварног техничког борбеног средства код потенцијалних купаца. Посебно је значајно сазнање о новим технологијама о којем нема никаквог знања у земљама купцима. Тада стручњаци земље купца, тј. корисника, могу једино да изведу закључак о потреби да из стеченог знања сагледају властита техничка, технолошка и индустријска ограничења, укључујући и инвестиционо-финансијска, и да се сагласе да је најбоље да борбено средство или систем купе, а да и даље раде на изучавању и освајању нових знања, како би освојили барем део компонената или подсистема властитим развојем.

Нове димензије политике безбедности*

Јерк-Екарт Решеке

Превод: Александар Сенић

Увод

Савезна академија за политику безбедности највиша је и главна образовна установа СР Немачке за питања политике безбедности, као и национални и међународни форум за расправу о тој проблематици. Њене активности усмерене су на људе на водећим функцијама у политици, власт, привреду, науку, медије и важне друштвене организације, као што су цркве и синдикати, а доприносе свеобухватном и вишедисциплинарном схватању безбедносполитичких интереса Немачке. Због међународног развоја неопходна је свестрана анализа политике безбедности, па су у њу, осим спољне политике и политике одбране, укључене и теме из области привреде, финансијске и унутрашње политике, националног и међународног права, политике развоја и социјалне политике као и екологије.

Разрадом „нових димензија политике безбедности“ треба да се објасни како се проширено схватање политике безбедности изводи из стратегијских промена и колики значај, при томе, имају одговарајуће области политике. При томе, области политике, међудејстава и међузависности могу да буду приказане само прегледно, а такав еkleктичан поступак доказује потребу да се о политици безбедности размишља и да се она разрађује у новим димензијама, дакле – са знатно ширег полазишта.

Нови стратегијски оквир

Садашња укупна стратегија једне државе или једног савеза, тј. политика преточена у деловање у различитим областима, резултат је измењене процене и функције политике безбедности каква постоји од краја сукоба између Истока и Запада. Основни елементи класичне

* Превод чланка: Sicherheitspolitik in neuen Dimensionen Jörk – Eckart Reschke, Интернет www.baks.com/453_rosbp_3.html.

политике безбедности били су спољна политика и политика одбране, а војна равнотежа имала је изузетно велики значај. Светским политичким, привредним, еколошким, технолошким и војним променама створени су, ипак, нови оквири, који се могу свести на следеће:

– Некадашња велика и светска сила – Совјетски Савез, нестала је као стратегијски играч на светској шаховској табли, а преостала је само још једна права светска сила – Сједињене Америчке Државе.

– У Европи и на простору бившег Совјетског Савеза настале су нове самосталне државе.

– Моћни војни потенцијали на Истоку и на Западу смањени су за 30–50 одсто, што је повезано са приличним смањивањем буџета за одбрану. Тако је, на пример, буџет за одбрану СР Немачке смањен са 55 на 45 милијарди марака.

– За сада нема опасности од великог рата са стратегијским циљевима.

– Свесветско умрежавање привредних активности достигло је нови квалитет и усредсређује се на три главне области, односно на троугао: Европа – САД (средња Америка) – југоисточна Азија (Јапан). Међународно преплитање идеја, добара, капитала, технологије и услуга, развија се брзином од које застаје дах, а тај процес се означава појмом *глобализација*.

– Савремена информатичка технологија, која се муњевито развија, обухвата Земљину куглу и величином „реално време“ утиче 24 сата на политичко и привредно деловање.

Појмови *информатичко друштво и глобализација* постали су тако стратегијске величине у политици. Регионалним процесима интеграције, чији је упечатљив пример Европа, стварају се нове политичке структуре, у којима се утицај класичне националне државе смањује у корист вишенационалних организација.

Невладине организације (НВО) и моћни концерни, као и велике банке, намеравају да преузму структуре власти које су до сада припадале искључиво државној политици. Осим 185 држава чланица УН, у садашње време делује око 300 међународних организација, 10.000 невладиних организација и 40.000 значајних међународних приватних предузећа. О томе Џесика Метјуз, шеф утицајног америчког тима мислилаца „Карнегијеве фондације“, примећује: „У доба глобализације једна дивља гомила нових играча (*non state actors*) отима националној држави све више њених надлежности, не марећи при томе много за обичаје или, чак, правила којима је одређен међусобни живот држава“. У вези с тим, занимљиву примедбу дао је и Лотар Шпет, директор фирме „Јеноптик“: „Предузећа су се кроз глобализацију ослободила политике и развијају сопствена правила игре“. Ипак, национална држава задржава своју регулативну функцију и остаје изузетан заступник државних вредности и међународно обавезујућих и међународноправних споразума.

Нови светски поредак, с великим могућностима за благоданање, мир, праведност и корисну међународну сарадњу, изгледа могућ. Ипак та слика вара. Јер, често описиваном „расподелом мира“ наметнути су нам нови, често међузависни ризици и изазови:

– Стварање нових држава изазвало је у неким областима етнолошке сукобе, па и грађанске ратове (пример, СФР Југославија).

– У областима са неразвијеном привредом владају друштвене напетости, сиромаштво и глад (пример – Африка).

– Велики токови пресељавања у неким деловима света стварају друштвене и привредне проблеме (пример – Африка).

– Верски фанатизам – локални и онај који прелази границе више држава испољава се кроз мржњу, тероризам и стања која су слична грађанском рату.

– Отворене границе и недовољни државни регулативни механизми омогућавају развој светски организованог криминала, са чиме је тесно повезана свесветска трговина наркотицима, која је постала стратегијски проблем.

– Савремени пирати нападају међународне трговачке бродове на стратегијски повољним местима – у теснацима и пролазима (на пример случај на Малачком путу, између Индијског океана и Јужнокинеског мора).

– Нарушавање природе сечом тропских шума, непромишљено поступање са водним ресурсима и оптерећивање атмосфере огромним количинама угљен-диоксида, чија је последица промена климе у целом свету, само су неки примери еколошких опасности и изазова.

Ширењем наоружања за масовно уништавање – нуклеарног, хемијског и биолошког, и системима за лансирање дугог домета створено је поље високог ризика, што је нарочито изражено у случајевима када то наоружање доспе у руке неодговорних држава или појединаца, односно када га они поседују.

Развој догађаја у Русији остаје разлог за забринутост. То потврђују још увек несигурна државна структура, корупција и мафијашки начин понашања у привреди, војска у распаду која поседује још увек више од 12.000 нуклеарних пројектила, несавршен правни поредак и несигурни унутрашњополитички односи. Министар спољних послова СР Немачке Фишер је, у говору о Русији који је одржао 6. фебруара 1999. у Минхену, дао следећу процену: „Та земља је привредно, друштвено, политички и духовно у дубокој кризи и данас претња од Русије долази више због њеног даљег растакања него због њеног новог ширења“.

У таквом измењеном окружењу мора деловати нова политика безбедности. Она повезује не само класични облик спољашње безбедности с унутрашњом безбедношћу већ и различита поља политике која су значајна за безбедност. На почетку промишљања политике безбедности јесу национални интереси једне државе, за чије су остваривање потребни

и национална и међународна средства моћи, односно такви инструменти. Опис националних интереса обично је садржан у неком од вишедисциплинарних докумената, као што је, на пример, *Стратегија националне безбедности Сједињених Држава*. Међутим, такав основни документ у Немачкој не постоји. Национални интереси се помињу само у *Одредницама политике одбране*, које је 1992. издала влада СР Немачке, и у *Белој књизи 1994*, а помиње их и министар одбране Рудолф Шарпинг у *Смерницама за будућност Бундесвера*. Поједностављено, могу се одредити четири национална интереса Немачке:

- спољни мир и очување државне целовитости;
- благостање и привредни напредак;
- стабилан друштвени поредак и унутрашња безбедност;
- даље развијање међународног, интегративног поретка, нарочито у Европи, јачање безбедности у европско-атлантском простору и везивање немачке политике за тај поредак.

Реч је, дакле, о томе да се у националним оквирима, као и у савезима или вишенационалним организацијама, безбедност осигура кроз стабилност и да се спречи изазивање нестабилности. Највећи чинилац несигурности јесте „нестабилност“, како се већ неколико година може чути од позваних политичара. Критеријум „стабилност“ истовремено је везивни део између безбедносполитички значајних области политике. Стабилност се, међутим, схвата обухватније и вишеслојније, а војни чинилац само је један од многих чинилаца. Војни елемент остаје, ипак, изузетно значајан у оквиру одбране савезне државе и покрајина и у области предупређивања и превладавања криза. То дугорочно показује актуелно стање на Косову. Утолико класични инструменти спољне политике и политике одбране задржавају своје место у новој политици безбедности.

Проширени појам безбедности

Следећа четири основна исказа описују проширено схватање безбедности:

а) На првом састанку врха НАТО-а који је одржан после пада Берлинског зида шефови држава и влада, 7. новембра 1991, у Риму, утврдили су: „Сада се могу извући све поуке из чињенице да безбедност и стабилност укључују како политичке, привредне, социјалне и еколошке елементе, тако и неизбежну одбрамбену димензију“. У завршном саопштењу се каже: „Ради савладавања различитих изазова са којима се Савез суочава, потребна је шире постављена основа политике безбедности“. У *Новом стратегијском концепту*, који је НАТО усвојио у Вашингтону крајем априла 1999, налази се сличан опис шире основе политике безбедности.

б) У говору, који је 6. фебруара 1999. одржао на конференцији о политици безбедности у Минхену, савезни канцелар СР Немачке Шредер рекао је о проширеном схватању политике безбедности следеће:

„При томе се савремена политика безбедности данас може схватити само још шире. Политичка, привредна, социјална, еколошка и војна димензија морају се повезивати у размишљању, али и у стварности“.

с) Познати историчар Пол Кенеди у својој књизи *У припреми за 21. век*, безбедност описује на следећи начин: „Она треба да буде схваћена као одсуство опасности, односно одбрана од опасности које могу угрозити постојање и благостање једног народа, као и његову друштвену стабилност и његов политички мир“.

д) У једном документу немачке Евангелистичке цркве о теми „Евангелистичка етика мира“ може се прочитати: „Безбедност је упућена, пре свега, на праведну расподелу животних могућности између Севера и Југа, као и између Запада и Истока, на поштовање људских права, јачање правних и демократских структура и заштиту природних основа за живот“.

С обзиром на наведена четири основна исказа може се, ипак, утврдити да обухватно и обавезујуће одређење нове политике безбедности у проширеном схватању – не постоји. Оно се тешко може формулисати и увек ће бити непотпуно. На основу нашег покушаја, *нова политика безбедности јесте збир мера у различитим значајним областима политике за:*

а) *заштиту подручја савезне државе и покрајина, становништва, слободног демократског правног поретка и културних вредности;*

б) *очување стабилног и праведног друштвеног и социјалног уређења;*

с) *унапређивање и очување привредне стабилности и напретка;*

д) *очување стабилног еколошког окружења (светски и локално).*

Политику безбедности треба и у широј поставци посматрати као процес у којем наведене области, значајне за безбедност, имају само начелну збирну функцију. Када се односе на појединачан случај, оне, природно, имају различиту важност. Међутим, политику безбедности увек треба посматрати као целину и разјаснити међудисциплинарно полазиште. Из наведене основе требало би да се, на пример, издвоје неке области да би се то проширено схватање безбедности боље разумело.

Привредна и финансијска политика

Скоро да уопште није спорно да су сређени политички односи и привредни напредак значајни чиниоци како унутрашње, тако и спољашње стабилности. Они су, такође, претпоставке за одговарајућа непосредна улагања. Разумљиво, основни привредни стандарди важни су критеријуми за примање нових чланова у Европску унију. Привредну стабилност значајно одређују светски чиниоци – вишенационално у заједничкој игри јаких организација и међу државама. У вези с тим, Јирген Шремп, председник „Дајмлер-Крајслера“, у предавању, које је одржао 7. маја 1999, закључио је да предузетничко деловање и глобали-

зација имају значајан утицај на политичку стабилност у свету који се брзо мења.

Нарочито важна стабилизујућа функција моћи ће у будућности, осим општем стању у свету, да се припише и „прекоатлантској привредној сарадњи“ између САД и Европске уније. Већ сада међусобна размена добара и услуга има вредност од 400 милијарди долара годишње. Збир трговине и улагања између САД и 15 држава ЕУ прелази вредност од билион долара годишње. Европска унија је за САД у области добара и услуга највеће тржиште, што важи и обратно.

Наспрам позитивних развоја у светској трговини стоје, наравно, и нестабилности и несигурности. У вези с тим требало би да се размишља о међународној монетарној димензији. Услед глобализовања финансијских тржишта које стално напредује и све већег обима трансакција све је јаснија заједничка судбина свих држава. Сада, на пример, у једном дану око Земљине кугле кружи више девиза него што сва светска трговина оствари за два месеца. Заједничка судбина нарочито је јасна на основу светски значајних нестабилности на финансијским тржиштима. Актуелни пример из 1998–99. године за такво деловање јесте монетарно дестабилизовање, по моделу домина које се руше, у државама југоисточне Азије. Оно је имало последице не само по Русију, већ се тежња ка дестабилизовању појавила и у државама попут Бразила.

Да би се економски ризици и економске нестабилности што више смањили неопходна је међународна сарадња у међународним организацијама као што су Светска трговинска организација (СТО), Светска банка, Међународни монетарни фонд (ММФ), Организација за европску безбедност (ОЕБС) и Европска унија. Дакле, треба искористити велике могућности економске стабилности и захтевати да се не занемарује поље нестабилности и ризика.

Унутрашња безбедност

Под „унутрашњом безбедношћу“, прилично једнодимензионално, схвата се стање што мање угрожености државе протидржавним делатностима и грађана делима која нарушавају њихов лични интегритет. За сваку владу унутрашња безбедност једна је од главних области политике. Међутим, она се више не може посматрати једнодимензионално. Штавише, веома брзо постаје јасна повезаност и међузависност са привредном, финансијском и социјалном безбедношћу.

Унутрашња безбедност у садашње време има и све већу међународну димензију. Могло би се, чак, тврдити да унутрашњу безбедност значајно одређује та међународна димензија. Главне одреднице за то су увоз криминала или међународне трговине наркотицима из области организованог криминала (ОК) и међународни тероризам. Према изјавама покрајинских шефова полиције, организовани криминал је главни изазов унутрашњој безбедности. Глобализација и информатичко доба створили су такорећи „светско тржиште криминала“. Сваки други

случај организованог криминала односи се на међународну трговину наркотицима. Следеће одреднице за област ОК јесу трговина људима, проституција, незаконита трговина наоружањем и крађа и кријумчарење скупих возила. Јасно је да је за борбу против ОК потребна делотворна међународна сарадња. У вези са тим, може се утврдити и да постоји потреба за више деловања.

Политика безбедности и технологија

Повезивање, на пример, комуникацијске и информатичке технологије са другим технологијама имаће револуционарне последице због ефекта синергије, а информација ће у будућности имати стратегијски значај. Појам *информационо ратовање* није само поставка, већ ће постати значајан део војног планирања, спречавања сукоба и могућег сукобљавања, али може постати и инструмент моћи недржавних организација или, чак, појединаца. Велике друштвене промене, које би требало да се очекују у информационом добу, умногоме су технолошки одређене. Дугорочно, изгледа да ће само САД успети да високом технологијом осигурају стратегијску надмоћ.

Сукоб на Косову показао је Европљанима надмоћност коју САД имају у технологији наоружања. У будућности би америчкој надмоћности могла да се супротстави само европска сарадња у развоју и примени технологије. Прекоатлантска сарадња на основи равноправности била би веома пожељна, али ће још дуго остати само сан. Политика безбедности у будућности мора, дакле, у својој сваобухватности, узети у обзир као засебан чинилац технологију и њене последице.

Еколошка безбедност

Светски еколошки проблеми се вишестрано погоршавају због утицаја привредних одлука, демографског раста, често повезаног са све већим сиромаштвом, задужености, недостатка енергија и недовољне политичке бриге, односно политичких одлука које су непосредно штетне по околину.

Стратегијски, будући еколошки ризици могу да се ограниче на следећа сценарија: смањивање количине расположивих сировина, пијаће воде и обрадивог земљишта, као и промена климе због ефекта стаклене баште. У марту 1998, амерички професор Роџер Пејн, у оквиру семинара о еколошким ризицима и њиховим безбедносполитичким последицама, који је уприличила Савезна академија за политику безбедности, представио је анализу климатских промена о којој би заиста требало да се размишља и чији закључци, укратко, гласе: ако садашња производња гасова који изазивају ефекат стаклене баште не би у свесветским размерама била драстично ограничена, постоји опасност да се умногоме промени распоред области богатих падавинама. То би могло да услови потпуно нову расподелу производње хране у свету. Осим тога, дели-

мично отапање поларног леда може да изазове повећање нивоа мора, а последица тога било би плављење приобалних подручја и читавих приобалних држава попут Бангладеша.

Због оба правца развоја догађаја не би могли да се избегну огромни покрети становништва и одговарајући дестабилизујући исходи. О великом стратегијском значају еколошких питања може да се закључи и на основу тога што је *Стратегија националне безбедности САД*, у издању из октобра 1998, посвећена тој теми. Тамо се може прочитати: „Погоршање еколошких проблема не угрожава само опште благостање већ и отежава економски раст, и може створити напетости које угрожавају међународну стабилност“.

Европски поредак безбедности

Тежиште немачке политике безбедности окренуто је ка обликовању новог европског поретка безбедности, који чини сложено ткање вишенационалних организација. То су ОУН, ММФ и СТО као свесветски инструменти, НАТО и ОЕБС, као регионалне величине, и ЕУ и Западноевропска унија (ЗЕУ), као чисто европске организације. Та широка мрежа творевина, које се међусобно преклапају и чије су чланице различите државе, ствара стабилност нарочите врсте која се може извести из збира надлежности, зависности и обавеза. То је, такође, нова димензија која се може приписати политици безбедности. У вези с тим, министар Фишер је рекао: „Безбедност у Европи данас јесте безбедност у сарадњи и кроз спречавање, безбедност са партнерима и савезницима, безбедност кроз предупредујуће повезивање у густо изаткану мрежу сарадњи, савеза и вишестраних уговора, структура и установа“ (Минхен, 6. фебруар 1999).

Прворазредни интерес ЕУ јесте стварање делотворне европске монетарне уније, учвршћивање на политичком нивоу, „Заједничке спољне и безбедносне политике“ (ЗСБП) и даља конкретна израда тзв. *Европске политике безбедности и одбране*. У својој приступној изјави, 10. новембра 1998, савезни канцелар СР Немачке Шредер изјавио је о ЗСБП: „Желимо да изграђујемо и употребљавамо инструменте заједничке европске спољне и безбедносне политике да бисмо Европу коначно учинили способном да делује у међународној политици. То нестрпљиво очекују и наши пријатељи у Сједињеним Државама“.

Закључцима са састанка на врху ЕУ, одржаног у јуну 1999. у Келну, обезбеђен је даљи напредак. Што се тиче „Европске политике безбедности и одбране“, ЕУ треба да се учини способном да војно делује у спречавању и превладавању криза, што до сада није био случај. Северноатлантски пакт је својим закључцима из Берлина, у јуну 1996, и из Вашингтона, у априлу 1999, дао за то начелно зелено светло. То се сада мора остварити, тј. морају се отворити путеве одлучивања који ЕУ омогућавају да, уз политичку одговорност Европе, преко ЗЕУ, користи инструмент НАТО-а за кризне операције.

„Нови НАТО“ се од нестанка сукоба између Истока и Запада и споља и изнутра прилагодио новим стратегијским условима, и то је обзнањено када је о прослави педесете годишњице, априла 1999, усвојен *Нови стратегијски концепт*. Савез јесте и остаје важан ослонац политичке и војне безбедности и стабилности у европско-атлантском простору. Он је поуздани јемац за прекоатлантско повезивање Сједињених Држава. На непромењеној основи колективне одбране спречавање и превладавање криза постало је прворазредни задатак. Механизам блиске сарадње са државама које нису чланице Савеза омогућава повезивање на задацима у новој области (одреднице су „Партнерство за мир“ и акти о сарадњи НАТО-а и Русије). Склоп стабилности и заједничке вредности у Европи појачани су проширењем НАТО-а за три нове чланице (Пољска, Мађарска и Чешка Република). Савез ставља своја средства на располагање за могуће самосталне операције које би Европљани изводили ако САД не би желеле, или не би могле да учествују.

Унутрашња структура Савеза обликована је рационалније и флексибилније. Тако је број команди смањен са 65 на 20 команди. После увођења концепта *Комбиновање здружених наменских снага* КЗНС (Combined Task Force – CJTF), укупно су смањене оружане снаге држава чланица, али и држава које нису чланице, и моћи ће делотворније да се користе за заједничке операције, нарочито у оквиру нових задатака. Концепт КЗНС већ се потврдио у војним операцијама у Босни и на Косову. За „Европски поредак безбедности“ повезивање Русије као чиниоца тог поретка има стратегијски значај. Међутим, то може бити делотворно само када Русија реши своје унутрашње проблеме и тако постане поуздан партнер.

Закључак

Нова политика безбедности је постала сложенија због нових светских и регионалних услова. Она је, у крајњем, функција у многим значајним областима државне политике. Вишедисциплинарно полазиште и међународно повезивање њена су најважнија обележја. Али, та функција нове политике безбедности не сме да се прецењује и наводи као скоро једини предуслов. Увек се може говорити само о томе да се, зависно од ситуације, повезују и усклађују поља политике која имају стратегијску важност.

Улога Немачке у „европском поретку безбедности“ мора, наравно, да добије примерен значај што и очекујемо. Исто важи и за наше свесветско залагање и напоре за стабилност. За то су потребни стални напори и доказивања на делу у различитим областима политике. Политичке иницијативе и напори владе СР Немачке у сукобу на Косову, одговорно председавање Саветом ЕУ и у оквиру Г-8, али и недвосмислена сагласност странака у Бундестагу наишли су на велике међуна-

родне похвале и признања. То показује да Немачка исправно схвата своју улогу и да је дорасла својој одговорности.

Процес „Пакта за стабилност у југоисточној Европи“, који је влада СР Немачке умногоме покренула и који сада подржава, јасно одражава проширено схватање политике безбедности. Стабилност треба да се оствари демократизацијом, подстицањем привредног напретка, стварањем сређених и делотворних унутардржавних структура, јаком сарадњом између самих држава и заједно са великим свесветским и европским организацијама. Још увек преовладава војна сила у добро схваћеном смислу, али сада са циљем да помогне да дођу до изражаја други елементи.

На крају, још неколико кратких опаски о Савезном савету за безбедност. Реч је о органу који је изузетно прикладан за расправу о вишедисциплинарним питањима политике безбедности у проширеном значењу. Савезни савет за безбедност био је протеклих година више у сенци и бавио се скоро искључиво питањима изазова наоружања, што треба да се промени. Основу за то даје одговарајуће поглавље у коалиционом споразуму нове владе, од 20. октобра 1998. године. Влада СР Немачке већ је проширила Савезни савет за безбедност за још један ресор – Министарство за привредну сарадњу и развој.

Domination of big powers in the Balkans and the phenomenon of refugees

Mihailo Marković, Academician

The space of the Balkans, and of Yugoslavia in particular, is one of geopolitically most significant in the world. It was therefore always attracting attention of great invaders. For this space is currently particularly interested the only world superpower – the United States of America. The goal of this superpower is the establishment of complete control over the Balkans, in order that via this territory it attains the direct access to the territories with large natural resources in Asia Minor, Caspian basin and Siberia. This goal is being attained by threats and coercion, sanctions and crushing the national states that do not accept these attempts, by means of provoking ethnical conflicts, and by brutal armed interventions.

The Serbian people has shown, and is still showing, an impressive resistance, but some of its parts are, in territories rather distant from their main stream, confronted with the loss of liberty, occupation and physical destruction, leaving the territories wherein they have stayed for centuries, and retreating to their mainstream. Thus it happened that in the civilized Europe by the end of 20th century hundreds of thousands of Serbs have been chased from their centuries old homes and sentenced to a completely uncertain existence. This crime was not caused only by national egoism and separatism of small adjacent peoples but above all by striving of the USA and their European allies to attain the rule over the world.

Document from Rambouillet

Prof. D Sc Gavro Perazić, Major General, res.

Document from Rambouillet offered by the western alliance for the solution of the Kosovo problem was in fact ultimatum posed to Yugoslavia in order that it accepts the system of its occupation by the NATO forces. This ultimatum was, of course, rejected and that rejection was used on the part of NATO as *casus belli* to launch its aggression (bombing) against Yugoslavia.

Even though the occupation system foreseen by this document was to be imposed upon the entire territory of FR Yugoslavia, it was to be in Kosovo and Metohija province much more complete, since it was considered territory where unrests had to be brought to order.

Since there exist different forms of occupation, which are in science thoroughly described (by agreement, military, etc.), if the occupation proposed in Rambouillet was accepted by FR Yugoslavia this occupation would encompass many elements of the war occupation (*occupatio bellica*), even though it would not result from an armed conflict between FRY and NATO. Therefore the reference to the sovereignty and integrity of Yugoslavia would be an ordinary farce.

After the Yugoslav defence from the aggression succeeded in repelling the forceful imposition of solution which was in its own territorial jurisdiction, the UN Security Council imposed, by its Resolution 1244, a temporary special regime for this southern Serbian province, while the remaining part of Yugoslavia did not undergo any legal change.

National security concept of Russian federation

D Sc Jelica Kurjak

New concept of national security of the Russian Federation is based on two premises. One pertains the stabilization of the internal situation in the economic, political, security and spiritual domains. The negative ramifications of the economic situation on the security of Russia are to be eliminated by the improvement of the economic status of population, by combating the corruption and economic criminal violations, by the legislative regulation of the process of economic reforms, and by the scientific-technical innovation of development of economy. Political situation in society influences the status of national security of the country via stabilization of democratic processes in society, combating the political forms of separatism, and stabilization of all branches of administration, judicial system and legislation. In the spiritual domain of Russian society is necessary to stabilize those Russian civilization values that can contribute to the maintenance of national security. The situation in the Russian Army, which can be characterized as alarming one because of the lack of funds for maintenance of the Army personnel, also because of inability of the state to equip the Army with modern armaments and military equipment, and because of the need for reforming the Army, and the like, also adversely reflects on the national security.

The other premise pertains the status of relations inside the international community, and position of Russia in new international relations. The new concept of security starts from the assessment that the situation is complex because of the trend of the countries of the West and the USA to dictate the direction of development of international relations, and thus to prevent the creation of a multipolar world, in which Russia sees its opportunity and chances for the Russian state, because in the situation of globalization and multipolar world all countries would have opportunity to influence the creation of new international relations. Russia is, however, aware of its limitations in international relations and considers this fact an unfavourable element negatively affecting the status of its national security. In order to protect its national security and security of its allies Russia is, after the exhaustion of all political measures, ready even to resort to the use of its nuclear weapons.

Human life and health are continuously exposed to various kinds of danger. In distant past dangers ensued mostly from action of natural forces and catastrophies. Later on, with the division of humanity to classes, peoples and states, dangers were being produced by different conflicts between these groupings. War is doubtless the largest and most grave conflict which was not only endangering human lives but causing death of numerous people. Greet sufferings and enormously numerous losses of human lives of casualties were particularly result of use of the development of science, technics and technology in waging wars and in all sorts of destruction they entailed.

In order that the dangers caused by the use of high technology weapons and equipment whose functions are based on powerful energy sources could be avoided, the law science, the criminal law in particular, must establish rules for use and handling of all these dangerous armaments and equipment, and impose the ban on actions by wich human life and health will be endangered or jeopardized, and to ensure the application of efficient sanctions against those who practice such actions.

Legislatures of most countries have foreseen lately a relatively new group of criminal acts – the acts endangering or jeopardizing life and health of people by provoking the general danger. Because the development of science, technology and technics and their application is continuously expanding, this group of criminal acts is, within the frames of efforts undertaken for monitoring and sanctioning the harmful application and utilization of all lethal or harmful means, in the process of continuous metamorphosis and development. In connection with this have been lately held several international seminars and congresses, which resulted in that in almost all national legislatures such criminal acts have been in corresponding laws characterized as the generally dangerous ones, with large and heavy consequences that hit all members of humanity, crossing frontiers between states, regions, even continents.

Legal protection of personnel on sentry, patrol or similar duties

Because of significance and role of the armed forces of a country in their exercising their constitutional and by law established duties and competences, it is of a great significance that they are to be continuously developed and strenghtened and that they maintain and upgrade their combat readiness and ability to efficiently and in as short time as possible withstand aggression launched upon the country on the part of any enemy. It is therefore clear why the military service, organization, order and discipline must be maintained, cultivated, fortified and upgraded. To this end are also organized and conducted specific military services, which make

possible the timely, efficient and right actions of members of the armed forces. Between these specific military services, to which extraordinary attention is being paid, are sentry and patrol service, the service of duty officer, and other similar services. Violation of rules regulating the behaviour of personnel in such military services is military discipline offence. In more serious cases, where such offence provoked harmful effects for the service or the service was gravely jeopardized, it is considered the criminal offence from article 209 of the Criminal Law of FR Yugoslavia, for which is foreseen penalty of imprisonment of various duration depending on the form and nature of the committed offence.

Preferential interpersonal traits of military leaders

D Sc Jan Marček, Colonel

Starting from K. Holhey's theory of interpersonal types (1978), Leary's theory of interpersonal circle, and from D. Krech's, R. S. Cutchfield's and E. L. Ballachey's theoretical model (1972), the author attempts to identify the desirable traits of military leaders. On a random sample of 342 persons has been applied the scale of assessment of desirable characteristics of interpersonal behaviour, which includes three sub-scales: dispositions for roles, sociometric dispositions, and expressive dispositions.

By application of the factor analysis (main components method, orthogonal rotation) 90 manifesting forms of interpersonal behaviour was reduced to five latent dimensions, which actually make interpersonal traits of military leaders. These are: 1) flexibility, tolerance and sense of humour; 2) authoritarianism and pragmatic adaptability; 3) professionalism in relation to work and normatives of military organization; 4) pleasant appearance and balanced reaction; and 5) consistency in demands and paternalistic relation and stance with the subordinates. By means of the regressive analysis was researched and assessed the influence of basic traits of personality of a person on the evaluation of significance of individual interpersonal characteristics.

Need for scientific-technical cooperation between armies of small and big countries

Prof. D Sc Momčilo Milinović

The author reviews the influence of the geopolitical factor on the upbuilding and development of strategies of military industries of smaller sized and medium developed countries in the past period. Presented are main characteristics of development of armies of small countries along the line of getting their military industries independent regarding the supply and maintenance of their armament and military equipment. Analysed is the impact of their lagging behind in scientific-technological sense on their ability

to sell and procure the top-level armament and military equipment. Underlined is the fact that there exists a clearly expressed inter-dependence between the scientific-technological level and technological maturity of military industry of a smaller sized country and the needs for procurement and importing of high technology armament and military equipment from military-industrial big powers. Military industrial technological giants must maintain the necessary level of scientific-technological knowledge and development of smaller and medium developed countries if they intend to maintain their place in their market. The author considers that the highly organized small armies with sufficient level of technological development and understanding of implemented scientific attainments can influence the choice and implementation of philosophy of designing the modern items of armament and military equipment in the developed countries and armies.

Domination des grandes puissances sur les Balkans et apparition des réfugiés

Académicien Mihailo Markovic

L'espace des Balkans, en particulier Yougoslavie, est un espace géopolitique le plus important dans le monde. Il avait attiré l'attention des conquérants dans toutes les époques. Maintenant, la plus grande puissance dans le monde, les EUA, sont intéressées pour cette région. L'objectif de cet hégémon est d'établir le plein contrôle des Balkans pour avoir point d'appui pour pénétration dans les régions riches en minerais en Asie Mineure, bassin Caspien et Sibérie. Cet objectif se réalise par les menaces, sanctions et destructions des Etats et provocation des conflits ethniques, suivis par les interventions militaires.

Le peuple serbe a organisé et réalisé la résistance monumentale, mais certaines parties de ce peuple, loin de la patrie, sont confrontés avec occupation et anéantissement physique, perte de la liberté etc et ont été forcées de quitter leurs maisons et se lancer dans une incertitude de longue durée. La cause de cette crime n'est pas seulement le séparatisme de certain petits peuples mais aussi, avant tout, la tentative des EUA et de leurs alliés européens de prendre pouvoir dans le monde entier.

Document de Rambouillet

Prof. dr Gavro Perazic, Général de brigade en réserve

Document de Rambouillet offert par l'alliance occidentale comme la résolution du problème de Kosmet, a été, en effet, un ultimatum à la Yougoslavie en vue de la forcer d'accepter le système d'occupation de la part de l'OTAN. Naturellement, la Yougoslavie l'avait rejeté, ce que a servi comme casus belli et prétexte pour l'agression (bombardement) contre la Yougoslavie.

Le système d'occupation qui a été prévu par ce document avait eu comme l'objet le territoire entier de la Yougoslavie, avec un contenu enrichi concernant Kosmet, car il s'agissait du territoire agité qui doit être remis à l'état normal.

Sachant qu'il existe plusieurs sorte d'occupation qui sont expliquées de façon scientifique (par contrat, militaire, etc), que la Yougoslavie, si elle accepterait la proposition de Rambouillet, serait occupée à la manière de l'occupation de guerre (occupatio bellica), l'OTAN préparait la guerre

d'avance. C'est pourquoi l'appellation de souveraineté et d'intégrité de la Yougoslavie a été une farse vulgaire.

La défense yougoslavie contre agression a réussi de repousser la tentative de prendre une décision en force et par la Résolution N° 1244 on a déterminé un régime temporaire seulement. Par contre, le reste de la Yougoslavie n'avait pas subi aucun changement juridique.

Conception de sécurité nationale de la fédération Russe

Dr Jelica Kurjak

La nouvelle conception de sécurité nationale de la Fédération Russe est fondée sur deux suppositions de base. La première est en rapport avec la stabilisation interne du pays qui comprend le domaine économique, politique, spirituel et de sécurité. L'influence négative de la situation économique sur la sécurité de la Russie est visible comme besoin de l'amélioration de la position économique de la population, comme le combat contre la corruption et les crimes économiques, comme besoin de la création de la législative de processus de réforme économique et de l'innovation sciento-téhnologique de développement du pays. L'état politique de la société fait une influence considérable sur l'état de sécurité nationale à travers la stabilisation des processus démocratiques de la société, le combat contre le séparatisme et le terrorisme et la stabilisation de toutes les trois branches du pouvoir. Dans le domaine spirituel de société russe, il est nécessaire de stabiliser les valeurs civiques qui peuvent contribuer à la sauvegarde de sécurité nationale. L'état dans l'armée russe peut être caractérisé comme allarmant à cause de manque des moyens et des matériels pour maintien du contingent militaire et à cause des autres problèmes, fait aussi une influence négative sur la sécurité nationale.

Deuxième supposition touche les rapports mutuels dans la communauté internationale et la position de la Russie dans ce milieu. Dans la nouvelle conception, on voit comme l'adversaire les EUA qui commandent la poursuite des relations. La Russie est consciente des limites et estime que cela peut influencer sa sécurité nationale. La Russie doit être prête, dans cette ambiance, d'user même l'arme nucléaire.

Menace de la vie humaine par le danger général

Dr Aleksandar Ignjatović, Général de brigade

La vie et la santé humaines sont menacées en permanence par les dangers différents. Dans le passé, le danger venait de la part des puissances naturelles et des catastrophes. Plus tard, avec la division de la communauté humaine en classes, peuples et Etats, le danger commencer à courir entre les différents groupes des gens. En tout cas, la guerre, le plus grand et le plus dangeureux conflit qui menaçait la civilisation humaine, a commencé à anéantir les vies humaines. Ce fait a été compliqué par la progression des

sciences, de la technologie et de la technique de toute sorte qui sont utilisées pendant la guerre.

Pour éviter les dangers de l'emploi de la haute technique dont la manipulation consiste en utilisation de l'énergie, la science juridique, en particulier le droit pénal, comme sa branche, doit prescrire les règlements de l'emploi et de manipulation de ces moyens dangereux, qui sont interdits à cause de menace de la vie humaine et dont l'emploi attire les sanctions sévères.

Dans la plupart des législatures du monde on voit apparaître un groupe relativement neuf des actions criminelles qui sont les actions menaçant la vie et la santé humaines par la provocation de danger général. Parce que le développement de la science, de la technique et de la technologie sont en expansion permanente, ce groupe des actions criminelles est élargi aussi en permanence. En liaison avec cela, on a vu tenir plusieurs conférences, congrès et simposiums, ce que présentait une influence sur la législature nationale des pays dans le monde pour prendre les mesures nécessaires contre ce menace même au niveau continental.

Protection pénalo-juridique du service de garde, de patrouille et services pareils

Dr Dragan Jovasevic

A cause de l'importance et du rôle que les forces armées du pays ont dans la réalisation des stipulations constitutionnelles et dans les lois, il est très important de les maintenir, renforcer, et faire avancer leur niveau d'aptitude de réagir dans les plus brefs délais contre toutes sortes de l'ennemi. Il est clair que les services militaires, organisation des forces, dispositif de combat et de service, discipline militaire et autres caractéristiques des forces doivent être maintenus, renforcés, améliorés, etc. Sauf des mesures mentionnées, on organise et réalise les services spécifiques qui permettent action rapide, à temps et sur place voulu. Parmi ces services spécifiques et spéciaux, on distingue en particulier les gardes, les patrouilles, unités et officiers de service etc. Violation du règlement de l'action de la part des gens appartenant aux ces services représente un acte pénal, prescrit dans le paragraphe 209 du Code pénal de la RF de Yougoslavie qui prévoit une peine de prison dont la grandeur dépend de grandeur de l'acte pénal.

Préférence des propriétés interpersonnelles des individus des autorités militaires

Dr Jan Marček, Colonel

En partant de la théorie des types interpersonnels K. Hornail (1978), de théorie du cercle interpersonnel, ainsi que du modèle théorique de Cretch, Crachfield et Balaky (1972), dans ce travail on fait un essai de déterminer les propriétés souhaitables des autorités militaires. A la base des

résultats de 342 personnes examinées, on applique une échelle de l'évaluation des propriétés souhaitées de comportement interpersonnel qui comprend trois sous-échelles: disposition pour les rôles, dispositions sociométriques et dispositions expressives.

En utilisant une analyse des faits (méthode des composants principaux, rotation orthogonale), 90 des formes manifestées de comportement interpersonnel est diminué au cinq dimensions latentes qui, en effet, font les propriétés interpersonnelles des autorités militaires. Ce sont: 1) flexibilité, tolérance et sens de l'humeur; 2) autorité et adaptation pragmatique; 3) rapport professionnel envers le travail et normes de l'organisation militaire; 4) comportement physique acceptable et légèreté de réaction; 5) demandes strictes et rapport paternel envers les subordonnés. A l'aide de l'analyse régressive, on a examiné l'influence des traits authentiques des examinés sur l'évaluation de certaines propriétés interpersonnelles.

Nécessité de coopération sciento-technique des armées des petits et des grands pays

Prof. dr Momcilo Milinovic

Dans ce travail on étudie l'influence du fait géopolitique dans la période précédente sur le développement des stratégies individuelles des industries militaires des pays peux ou moyennement développés. Les caractéristiques décrites sont les caractéristiques principales du développement des armées des petits pays dans l'esprit de l'indépendance de leurs industries militaires concernant l'approvisionnement et le maintien de l'armement et de l'équipement propres. On a fait analyse de l'influence du retard scientotéchnologique sur la vente et l'achat des moyens sofistiqués de la techique de combat. On a constaté qu' il existe une dépendance claire entre le niveau technologique et le niveau de l'aptitude de l'industrie militaire du petit pays avec la démonstration des besoins de l'achat et de l'importation de l'armement et de l'équipement militaire des puissances technologiques. Les puissances technologiques doivent maintenir le niveau des savoir-faire et du développement des petits et pays moyennemnt développés si elles désirent de maintenir leur place sur le marché de l'armement. On a déterminé que les petites armées hautement organisées avec un niveau satisfaisant de développement technologique peuvent influencer le choix et implémentation de la philosophie de projection des moyens modernes de l'armement et de l'équipement militaire, créés dans les pays et les armées développés.

Die Domination der Großmächte auf dem Balkan und die Entstehung des Flüchtlingsums

Akademienmitglied Mihailo Markovic

Der Raum des Balkans und besonders Jugoslawiens ist einer von den geopolitisch wichtigsten Gebieten in der Welt. Deshalb haben die großen Eroberer seit je ihre Aufmerksamkeit auf diesen Raum gerichtet. Für diesen Raum ist derzeit die einzige Weltmacht – die Vereinigten Staaten von Amerika – besonders interessiert. Ihr Ziel ist, den Balkan unter vollständige Kontrolle zu stellen, um einen unmittelbaren territorialen Zugang zu den Gebieten der großen Bodenschätzen in Kleinasien, Kaspiseeraum und Sibirien zu haben. Dieses Ziel wird durch die Drohungen, Erpressungen, Sanktionen und Zerstückelung der unbiegsamen Staaten durch die Auslösung der ethnischen Konflikte sowie durch die brutalen Militärinterventionen erreicht.

Das serbische Volk leistete und leistet noch immer einen starken Widerstand. Einige vom Mutterland entfernte Teile des Volkes hatten, da sie der Okkupation, der physischen Vernichtung und dem Freiheitsverlust gegenübergestellt worden waren, die Gebiete, in denen sie jahrzehntelang ansässig waren, verlassen müssen und zogen ins Mutterland um. So war es möglich, daß am Ende des 20. Jahrhunderts im zivilisierten Europa hunderttausende von Serben aus ihre Heimatorten vertrieben und zu einem ungewissen Leben verurteilt werden. Die Ursache dieser Greuel ist nicht nur der Nationalegoismus und Separatismus einiger kleinen Völker, sondern vor allem das Vorhaben der Vereinigten Staaten von Amerika und ihrer Aliierten, die ganze Welt zu beherrschen.

Über das Rambouillet-Dokument

Reservegeneralmajor Prof. Dr. Gavro Perazić

Das Rambouillet-Dokument, das von der westlichen Allianz für die Lösung des Kosovo-und-Metohija-Problems angeboten worden war, war eigentlich ein Jugoslawien gestelltes Ultimatum, ein Okkupationssystem der Truppen des Nordatlantikpakts zu akzeptieren. Natürlich hat Jugoslawien das abgelehnt, was die NATO als *casus belli* benutzt hatte, um die Aggression (Bombardierung) gegen die Bundesrepublik Jugoslawien (BRJ) zu unternehmen.

Das durch das Rambouillet-Dokument vorgesehene Okkupationssystem bezöge sich auf das ganze Territorium von BRJ, wobei es auf Kosovo- und Metohija umfassendere Inhalte hätte, da es sich um ein Territorium handele, auf dem es in Ordnung zu bringende Unruhen gebe.

Da es verschiedene Arten der Okkupation gibt, die von der Wissenschaft ausführlich bearbeitet sind (z. B. vertragliche Okkupation, militärische Okkupation), hätte diese Okkupation, wenn sie von Jugoslawien angenommen worden wäre, viele Elemente der Kriegsokkupation (*occupatio bellica*), obwohl sie keine Folge eines bewaffneten Konflikts zwischen Jugoslawien und dem Nordatlantikpakt wäre. Die Berufung auf die Souveränität und Integrität Jugoslawiens wäre deshalb eine echte Farce.

Der jugoslawischen Verteidigung gegen die Aggression gelang es, den Versuch abzuwehren, die Lösungen für die Probleme, die im allgemeinen in der territorialen Zuständigkeit Jugoslawiens stehen, gewaltsam aufzuerlegen. Durch die Resolution 1244 wurde für die südserbische Provinz ein vorübergehendes Sonderregime vorgeschrieben, während für den Rest Jugoslawiens keine Veränderungen vorgesehen wurden.

Das Konzept der Nationalsicherheit der Russischen Föderation

Dr Jelica Kurjak

Das neue Konzept der Nationalsicherheit der Russischen Föderation beruht auf zwei Voraussetzungen. Die erste bezieht sich auf die Stabilisierung des inneren Zustands in dem Staat, welche die Bereiche der Wirtschaft, der Politik, der Sicherheit und des Geistes umfasst. Die negative Auswirkung der Wirtschaftssituation auf die Sicherheit Rußlands offenbart sich in dem Bedürfnis nach der Verbesserung der Wirtschaftslage der Bürger, der Bekämpfung die Korruption und die Wirtschaftskriminalität, der gesetzlichen Regulation der Wirtschaftsreform sowie der Einführung der wissenschaftlich-technischen Neuerungen in die Wirtschaftsentwicklung. Durch die Stabilisierung der demokratischen Gesellschaftsprozesse, den Kampf gegen den politischen Separatismus und die Stabilisierung aller drei Arten der Gewalt wird der politische Zustand in der Gesellschaft auf die Lage der Nationalsicherheit einwirken. Im Geistesbereich der russischen Gesellschaft ist es nötig, die Werte der russischen Zivilisation zu bewahren, die zur Erhaltung der Nationalsicherheit beitragen könnten. Die negative Folgewirkungen auf die Nationalsicherheit hat auch die Situation in der russischen Armee, die wegen des Mangels an Finanzmitteln für den Unterhalt der Armeeangehörigen und des Bedürfnisses nach einer Armee reform sowie deswegen, da es unmöglich ist, die Armee mit den neuesten Waffensysteme auszurüsten, als alarmant bezeichnet werden könnte.

Die zweite Voraussetzung bezieht sich auf die Lage der Verhältnisse in der internationalen Staatengemeinschaft und die Position Rußland in den neuen internationalen Verhältnissen. Im neuen Konzept geht man davon aus, die Lage sei deshalb kompliziert, weil die westlichen Staaten und die USA die Entwicklung der internationalen Verhältnisse steuern und so die Entstehung der multipolaren Welt verhindern wollen. In einer solchen Welt

sieht Rußland seinen Platz, aber auch eine Begünstigung für den russischen Staat, da in einer multipolaren Welt und dem Prozess der Globalisierung alle Länder die Möglichkeit haben, die Formung der neuen internationalen Verhältnisse zu beeinflussen. Immerhin, Rußland ist seiner Einschränkungen in den internationalen Verhältnissen sehr bewußt und sieht das als ein ungünstiges Element, welches sich auf die Lage der Nationalsicherheit negativ auswirkt. Rußland ist auch bereit, die Nuklearwaffen zu benutzen, wenn alle politischen Mittel ausgeschöpft werden.

Die Gefährdung des Lebens des Menschen durch die Heraufbeschwörung der Gemeingefahr

Generalmajor Dr. Aleksandar Ignjatović

Das Leben und die Gesundheit des Menschen werden auf verschiedene Weisen ständig gefährdet. In den alten Zeiten hatten die Gefahr hauptsächlich Naturgewalten und -katastrophen gebracht. Im Laufe der Zeit, zusammen mit der Einteilung der menschlichen Gemeinschaft in Klassen, Völker und Staaten, wurden auch die verschiedenen Konflikte zwischen der Gruppen der Menschen zur Quelle der Gefährdung. Der Krieg ist natürlich der umfangreichste und folgenschwerste Konflikt, der das menschliche Leben immer mehr nicht nur gefährdet, sondern auch vernichtet hat. Zu den großen Leiden in den jüngsten Kriegen wurde besonders durch die für den Krieg und die Kriegszerstörungen verwendete Entwicklung der Wissenschaft, Technik und Technologie ein bedeutender Beitrag geleistet.

Um die Gefahren, die durch die Verwendung der hochentwickelten Technik und Technologie sowie der technischen Mittel mit den hochkräftigen Energiequellen gebracht werden, zu vermeiden, sollten von der Rechtswissenschaft, besonders von dem Strafrecht als einer ihrer Zweige, die Regeln für die Verwendung und Bedienung von diesen gefährlichen Mitteln vorgeschrieben werden. Es sollten auch die Handlungen, die das Leben und die Gesundheit des Menschen gefährden, für verboten erklärt und gegen die Straftäter effiziente Strafen ausgesprochen werden.

In fast allen Gesetzgebungen in der Welt besteht seit kurzem eine relativ neue Gruppe der Straftaten – die Straftaten der Gefährdung des Lebens und der Gesundheit des Menschen durch die Heraufbeschwörung der Gemeingefahr. Da die Wissenschaft, Technik und Technologie sowie derer Verwendung in einer ständigen Fortentwicklung sind, ist diese Gruppe der Straftaten in einem Prozeß der Verwandlung und des Aufbaus, damit man die schädlichen Folgewirkungen der Verwendung und Bedienung von allen solchen Mitteln befolgen und bestrafen kann.

In bezug darauf fanden vor kurzem etliche internationalen Beratungsversammlungen und Kongresse statt, was zur Folge hat, daß fast alle nationalen Gesetzgebungen in ihren Gesetzen solche Straftaten als gemeingefährliche Verbrechen vorsehen, derer Folgen umfangreich und schwer sind und alle Menschen betreffen, wobei auch die Grenzen der jeweiligen Staaten, Regionen, sogar Kontinente, übergreifen werden können.

Der strafrechtliche Schutz des Wach-, Patrouillen-oder anderen ähnlichen Dienstes

Dr. Dragan Jovašević

Wegen der Bedeutung und Rolle, welche die Streitkräfte eines Landes für die Umsetzung der durch die Verfassung und die Gesetze festgestellten Zuständigkeiten haben, sind ihre ständige Entwicklung und Kräftigung sowie die Erhaltung und Fortentwicklung der Kampfbereitschaft und der Fähigkeit, sich möglichst schnell jedem Feind effizient zu widersetzen, von besonderem Belang. Es ist deswegen klar, warum der Militärdienst, die Organisationsstruktur, die Militärordnung und -disziplin bewahrt, gepflegt, verstärkt und entwickelt werden müssen. Deshalb werden, neben den anderen ergriffenen Maßnahmen, bestimmte spezifische Militärdienste, welche das rechtzeitige, wirksame und vorschriftsmäßige Handeln der Angehörigen der Streitkräfte ermöglichen, organisiert und geleistet. Von diesen speziellen und spezifischen Militärdiensten, denen man eine besondere Aufmerksamkeit widmet, heben sich der Wach, Patrouillen- und Bereitschaftsdienst sowie die anderen ähnlichen Dienste hervor. Das Brechen der Handlungsvorschriften im Rahmen der genannten Militärdienste ist ein Vergehen gegen die Militärdisziplin. Für die schweren Fällen, in denen die schweren Folgewirkungen auf den Dienst aufgetreten waren oder der Dienst schwerer gefährdet worden war, gibt es eine Straftat aus dem Artikel 209 des Strafgesetzbuchs der Bundesrepublik Jugoslawien, für welche die Haftstrafe verschiedener, von der Form der Straftat abhängiger Dauer veorgeschrieben ist.

Die Bevorzugung der zwischenmenschlichen Eigenschaften der Persönlichkeit der Offiziere

Oberst Dr. Jan Marček

Von der Hornais Theorie über die zwischenmenschlichen Typen (1978), der Larrys Theorie über den zwischenmenschlichen Kreis sowie dem theoretischen Modell von Kretsch, Kretschfeld und Balaky (1972) ausgehend, wird in dieser Arbeit versucht, die bevorzugten Eigenschaften der Offiziere zu bestimmen. Auf die entsprechende Gruppe von 342 Probanden wurde die Skala für die Einschätzung der bevorzugten Eigenschaften des zwischenmenschlichen Verhaltens angewendet, die drei Unterskalen umfasst: Neigungen für die Rollen, soziometrische Neigungen und Ausdrucksneigungen.

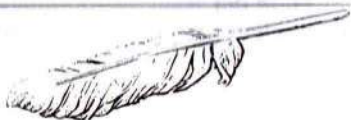
Durch die Anwendung der Faktorenanalyse – Method der Hauptkomponenten, orthogonale Rotation – wurden 90 Erscheinungsformen des zwischenmenschlichen Verhaltens auf fünf latente Dimensionen gebracht, welche tatsächlich die zwischenmenschlichen Eigenschaften der Offiziere bilden. Es handelt sich um: 1) Flexibilität, Toleranz und Sinn für Humor; 2) Autorität und pragmatische Anpassungsfähigkeit; 3) Professionalität in bezug auf die Arbeit und die Regeln der Militärorganisation; 4) angenehme äußere Erscheinung und ausgewogene Reaktionen, und 5) Konsequenz der Forde-

rungen und fürsorgerisches Verhalten gegenüber der Unterordneten. Mit der Hilfe der Regressionsanalyse wurde die Auswirkung der ursprünglichen Eigenschaften der Persönlichkeit der Probanden auf die Einschätzung der Bedeutung der bestimmten zwischenmenschlichen Eigenschaften festgestellt.

Das Bedürfnis nach der wissenschaftlich-technischen Zusammenarbeit zwischen der Armeen der kleinen und der großen Länder

Prof. Dr. Momčilo Milinović

In diesem Artikel wird der Einfluß erörtert, den der geopolitische Faktor im vorigen Zeitraum auf den Ausbau und die Entwicklung der eigenen Strategien der Militärindustrien der kleineren und der mittelentwickelten Länder ausgeübt hatte. Es werden die Grundeigenschaften der Entwicklung der Armeen der kleinen Länder beschrieben, im Sinne, daß diese Länder ihre Militärindustrien verselbständigen wollen, um den eigenen Nachschub und die eigene Wartung und Pflege der Waffensysteme und Militärausrüstung versorgen zu können. Es werden auch die Folgewirkungen des wissenschaftlich-technologischen Zurückbleibens auf die Möglichkeit, die neuesten Waffensysteme zu verkaufen und beschaffen. Es wird festgestellt, daß es eine klare Korrelation der wissenschaftlich-technologischen Entwicklungslage und des technologischen Stands der Militärindustrie eines kleinen Landes mit dem Bedürfnis nach der Beschaffung und Einfuhr der Bewaffnung und Militärausrüstung hoch- und höchstentwickelter Technologie von den Militärindustrienächten. Die größten Militärindustrien müssen den technologischen Wissens- und Entwicklungsstand der kleinen und der mittelentwickelten Länder auf einer bestimmten Ebene erhalten, um den eigenen Platz auf dem Markt und im Prozeß der Modernisierung derer Armeen zu bewahren. Es wird auch festgestellt, daß die hochorganisierten kleinen Armeen, die auf einer befriedigenden Ebene der technologischen Entwicklung und Anwendung der wissenschaftlichen Errungenschaften, die Auswahl und die Anwendung der Philosophie der Ausbau der in den entwickelten Ländern und Armeen hergestellten modernen Bewaffnung und Militärausrüstung zu beeinflussen.

Господство больших сил на Балканах и появление эмигрироваия

Академик Михаило Маркович

Пространство Балканов, специально Югославии, одно из геополитически наиболее значительных в мире. Потому всегда привлекает больших завоевателей. Теперь особо ним заинтересована, единственная в мире, самая большая сила, США. Цель ее воспоставить полный контроль над Балканами, чтобы через них имели непосредственный территориальный подход к районам больших природных богатств малой Азии, Каспийского бассейна и Сибири. Эта цель осуществляется через угрозы и шантажи, санкции и разрушение национальных государств, путем вызывания этнических столкновений, и грубыми военными интервенциями.

Сербский народ подал сопротивление и все еще подавает впечатляющий отпор, но некоторые его части, находящиеся на территориях удаленных, в значительной степени от матери, потеряли свободу, находятся под оккупацией и физическим истреблением, покидали районы, в которых веками жили, и отходили в отчизну. Это случилось и в цивилизованной Европе в конце 20-ого века, сотни тысяч сербов прогнано с своих вековых очагов и наказано на совсем неизвестное существование. Причина этого преступления не только национальный эгоизм и сепаратизм, некоторых небольших народов, но прежде всего, стремление США и ее союзников к господству в мире.

Документ из Рамбуэ

Проф. Д-р Гавро Перазич, генерал майор в запасе

Документ из Рамбуэ, который предложил западный альянс для решения косовской проблемы, представлял собой, в действительности, ультиматум Югославии принять систему оккупации войсками Североатлантического пакта. Конечно, Югославия это отказала, НАТО воспользовалось как *cassus belli* провести бомбардировку СР Югославии.

Оккупационная система, которая предусмотрена этим документом, относящаяся к всей территории СР Югославии, с тем что на Косове и Метохии была большей степени укомплектована, потому что там есть волнений, которые нужно привести в порядок.

Будучи, што существуют различные виды оккупаций, обрботаны в науке обширно (договорна, военная итп), если СР Югославия приняла предложение из Рамбуэ, эта оккупация имела бы элементы военной

оккупации (*occupatio bellica*), хотя не произошла бы в результате вооруженного столкновения между СР Югославией и Североатлантическим пактом. По этому суверенитет и интегритет Югославии представляли бы собой, только фарсу.

Югославской обороне удалось отразить от агрессии насильственную попытку, навязывать решение, которое находится в ее территориальной ведении по Резолюции 1244, за Южный сербский край, определен временный особый режим, а остальная часть Югославии не потеряла никаких юридических изменений.

Концепция национальной безопасности Русской федерации

Д-р Елица Курьяк

Новая концепция национальной безопасности Русской федерации основывается на два предложения. Первое – это стабилизация внутреннего состояния в стране, что относится к экономической, политической, духовной и сфере обеспечения. Отрицательные экономической обстановки на безопасность России отражается в нужде улучшения экономического положения населения, в борьбе против коррупции и уголовных дел в государственном хозяйстве, в потребности регулировки процессов реформирования хозяйства на основе законов, в научно – технической инновации развития хозяйства. Политическая ситуация в обществе влияет на состояние национальной безопасности страны через стабилизацию демократических процессов в обществе, борьбу с политическими видами сепаратизма, и стабилизацию все три отрасли власти. В духовной сфере русского общества необходимо стабилизировать ценности русской цивилизации, которые могли бы принять сохранение национальной безопасности. Состояние русской армии, которое можно характеризовать неблагоприятным из-за недостаточных материальных средств для жизни личного состава войск, из-за невозможности оснащения войск современным оружием, из-за реформирования армии итп – на национальную безопасность неблагоприятно влияет.

Второе предложение касается состояния отношений в международном обществе и позиции России в новых международных отношениях. В новой концепции, начинается с того, что состояние сложное, из-за настаивания западных стран и США диктовать направление развития международных отношений и тем обезвредить создание мультиполярного мира, в котором Россия видит свой удобный случай, и благоприятные обстоятельства для русского государства, так как в условиях глобализации и мультиполярного мира, все страны имеют возможность влиять на создание новых международных отношений. Россия понимает свою ограниченность в международных отношениях, и это считает неблагоприятным элементом, который отрицательно влияет на состояние ее национальной безопасности. Чтобы защитить свою национальную безопасность и безопасность своих союзников, Россия готова употребить все политические средства, а если это не получится, употребить и ядерное оружие.

Д-р Александар Игнатович, генерал майор

Жизнь и здоровье людей находятся под непрерывной различной угрозой. С давних времен опасность в основном была от естественных сил и катастроф. Позднее, с разделением человеческого общества на классы, народы и государства, опасность расширилась на различные столкновения между группами людей. Конечно, война самое большое и самое тяжелое столкновение, которое временем не только в большей степени угрожает, но и уничтожает жизнь людей. Развитие науки, техники и технологии в большем оказало содействие в больших пострадавших в последних войнах, которые использовались на войне и в боевых уничтожениях.

Чтобы избежать опасности от использования высокой техники и технологии, как и от технических средств, работа которых основывается на сильных источниках энергии, юридические науки, в особом уголовном кодексе, в качестве отрасли ее, в обязанности расписать правила использования и управления этими опасными средствами, а затем и запретить работы, которые угрожают жизнь людей и их здоровье, и применить эффективные санкции к тем, которые не делают как следует.

В основном, с не так давних пор, во всех законодательствах мира появилась соответственно новая группа уголовных преступлений – уголовные преступления угрозы жизни и здоровья людей, которые вызывают всеобщую опасность. Потому что развитие науки, техники и технологии в непрерывной экспансии, как и их применение, за эту группу уголовных преступлений, необходимо следовать, наказать вредные следствия применения, употребления и использования этих средств, в процессе метаморфозы и достройки. В связи с этим, в последнее время устроено несколько международных совещаний и конгрессов, и это влияло на, почти все национальные законодательства предвидеть в своих законах те уголовные преступления в качестве опасных дел в общем, последствия, которых большие трудные, и повреждают всех людей, переходя границы других государств, районов и суш.

Уголовно – юридическая защита караульной, дозорной или иной похожей службы

Д-р Драган Йовашевич

Из-за значения и роли, которые вооруженные страны осуществляют Конституцией и законом, утвержденных компетенций, наиболее важное их развитие и усиление, сохранение и улучшение боевой готовности и подготовленности к самому короткому сроку эффективно противостоять каждому противнику. Потому ясно, что военную службу, организационную структуру, военный порядок и военную дисциплину, нужно поддерживать, усиливать, совершенствовать и заботиться об этом. Потому возле остальных мероприятий, организо-

вать и совершенствовать определенные специфические военные службы, осуществляющие своевременное, эффективное и правильное выполнение задач, военнослужащих Вооруженных Сил. Среди тех специальных и специфических военных служб, которым посвящается исключительное внимание, выделяется: караульная и патрульная службы, служба дежурного и другие похожие службы. Нарушение правил выполнения задач в рамках приведенных военных служб, является военно-дисциплинарным преступлением, т. е. в более тяжелых случаях, когда производятся более тяжелые вредные последствия для службы, или служба поставлена под более тяжелую угрозу, существует уголовное преступление по статье 209 Уголовного кодекса СР Югославии, для которого предусматривается арестное наказание в различном временном продолжении, в зависимости от вида выполненного наказуемого дела.

Преференция интерперсональных качеств личности

военных начальников

Д-р Ян Марчек, полковник

Исходя из теории интерперсональных типов К. Хорнай (1978), теорий Лари интерперсонального круга, как и теоретической модели Креча, Крачфилда и Балаки (1972), в этой работе сделана попытка, определить желаемые качества военных начальников. На специальном образце, от 342 подвергающихся испытанию употреблена шкала оценки желаемых качеств интерперсонального поведения, охватывающего три субшкалы: диспозиции роли, социометрической диспозиции и экспрессивной диспозиции. Пользуясь факторским анализом (метод главных компонентов, ортогональная ротация), 90 манифестных образцов интерперсонального поведения сокращено к пяти латентных размеров, которые в действительности, составляют интерперсональные качества военных начальников. К этому относятся: 1. гибкость, толерантность и смысл к юмору; 2. авторитарность и прагматичная приспособленность; 3. профессиональное отношение к работе и нормам организации; 4. приятный внешний вид и умеренное реагирование, и 5. последовательность в требованиях и патерналистическое отношение к подчиненным. При помощи регрессивного анализа, испытано какое влияние имеют основные качества личности подевергающиеся испытанию на оценку значения определенных интерперсональных качеств.

Нужда научно-технического сотрудничества армий малых и больших стран

проф. Д-р Момчило Милинович

В работе рассматривается влияние геополитического фактора предварительного периода на постройку и развитие индивидуальных стратегий военных промышленности малых и среднеразвитых стран. Опи-

саны основные характеристики развития армий небольших стран в духе самостоятельных их военных промышленности для нужды своего оснащения и сохранения средств вооружения и военного оснащения. Анализируется влияние научно – технологического отставания на возможность продажи и покупки передовых средств боевой техники. Установлено существование ясной зависимости между научно – технологическим уровнем и технологической спелости военной промышленности небольшой страны и высказыванием нужды для покупки и импорта средства вооружения и военного оснащения высоких и самых высоких технологий от военнопромышленных сил. Гиганты военной промышленности и технологии должны поддерживать уровень научно-технического знания и развития небольших среднеразвитых стран, поскольку им хочется остаться на своем месте на рынке ради модернизации армий. Утверждено, что высокоорганизованные небольшие армии с удовлетворительным уровнем технологического развития и понимания введенных научных достижений, могут влиять на выбор и введение философии проектов современных средств вооружения и военного оснащения, созданных в развитых странах и армиях.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Весна Иванчевић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.700 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)